

**ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI MUĐOFAA VAZIRLIGI
TARBIYAVIY VA MAĐURAVIY IŞLAR BOŞ BOŞĐARMASI**

**ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК
ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТЎПЛАМИ**

Тошкент – 2019 йил

Ушбу тўпلامда таълим ва тарбия жараёнида қўлланиладиган баъзи бир интерактив методлар ва педагогик технологиялар баён этилган. Таклиф этилаётган интерактив методлар ва педагогик технологиялар Равшан Ишмухамедов ва Мақсуджон Юлдашевларнинг “Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар” номли ўқув қўлланмасидан келтирилган. Мазкур тўпلامдаги интерактив методлар ва педагогик технологияларни ҳарбий қисм ва муассасаларда ўтказиладиган тарбиявий ишлар жараёнида қўллаш тавсия этилади.

КИРИШ

Ўзбекистонда ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида амалга оширилаётган ислохотларнинг мақсади инсон ва унинг манфаатлари, унинг хавфсизлиги ва фаровонлигини таъминлаш ҳамда баркамол авлодни вояга етказишга қаратилгандир. Ўзбекистон давлат мустақиллигини қўлга киритгандан кейинги қисқа вақт ичида босиб ўтган тараққиёт йўли асрларга арзигулик мазмун ва моҳият касб этмоқда.

Маълумки, тараққиётни ҳаракатга келтиришда ва турмушда рўй бераётган жараёнларга ўз таъсирини ўтказишда жамият ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий-маънавий янгиланишининг муҳим субъекти бўлган ёшларни баркамол шахс қилиб тарбиялаш муҳим масаласи аҳамиятга эга.

Ушбу тўпламнинг **мақсади** ҳарбий қисм ва муассасаларда фаолият кўрсатаётган тарбиявий ва мафкуравий ишлар органлари офицерларига инновацион педагогик технологиялар тўғрисида умумий тушунча бериш, уларни таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш, тайёрлаш, ўтказиш ва таҳлил қилишда инновацион педагогик технологиялардан фойдаланиш услубиёти билан таништириш, шунингдек амалиётда қўллаш олишларига замин яратишга йўналтирилган.

Тўплам шахсий таркиб билан ишлаш жараёнида тренинглар, очик мунозаралар ўтказишда, якка тартибда, жуфтликда, кичик гуруҳлар ва жамоада ишлашни ташкил қилишда инновацион педагогик технологиялардан фойдаланиш ҳамда ҳарбий қисм ва муассасаларда фаолият кўрсатаётган тарбиявий ва мафкуравий ишлар органлари офицерларига ушбу жараёнга тайёрлаш бўйича услубий тавсиялар ва маслаҳатларни қамраб олган. Шу билан бир қаторда, улар учун таълим ва тарбия жараёнида педагогик технологиялардан фойдаланган ҳолда ўқув-тарбиявий машғулотларни ўтказиш услубияти бўйича намуналар, машғулот ўтказиш ва уни таҳлил қилиш техникаси келтирилган.

Дарс ила тарбия орасида бир оз фарк, бўлса ҳам
иккиси бир-биридан айрилмайдурган, бирининг
вужуди бирига бойланган жон ила тан кабидур.

Абдулла Авлоний

Ҳозирги вақтда тарбиявий ва мафкуравий ишлар органлари офицерларининг билим ва кўникмаларига қўйиладиган талаблар. Тарбиявий ва мафкуравий ишлар органлари офицерлари бўйсунувидаги шахсий таркибнинг руҳиятларига мос равишда мулоқотда бўла олиш, замонавий педагогик технологияларни эгаллаш ва ўқув-тарбия жараёнида қўллай олиши керак. Улар замонавий педагогик технологияларнинг ўқув-тарбия жараёнидаги ўрни, улардан фойдаланиш, шунингдек, усул, метод ва технология тушунчаларининг фарқлай олишлари, «Ақлий хужум», «Тармоқлар» (Кластер) «Ассесмент» методлари, «Бумеранг», «Скарабей», «Чархпалак», «Резюме» «Кейс-стади» ва шу каби технологиялар ҳақидаги билимларга эга бўлишлари ва улардан ўқув-тарбия жараёнида фойдалана олишлари лозим.

«Инновацион технология»лар тушунчаси

Шу вақтгача анъанавий таълимда ёшларни фақат тайёр билимларни эгаллашга ўргатиб келинганлиги маълум. Бундай усул ёшларда мустақил фикрлаш, ишлаш, ижодий изланиш, ташаббус кўрсатиш қобилиятларини ривожлантиришга катта имкон бермаслиги аниқ.

Эндиликда фан, техника ва инновацион технологияларнинг ривожланиши натижасида ўқув-тарбия жараёнида интерфаол услублар (инновацион педагогик ва ахборот технологиялари)дан фойдаланиб, таълимнинг самарадорлигини кўтаришга бўлган қизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиб бормоқда. Таълим тизимида замонавий технологиялар қўлланилган машғулотлар эгалланаётган билимларни ёшлар томонидан ўзлари қидириб топишлари, мустақил ўрганиб, уларни таҳлил қилишлари, ўз билимларини баҳолашлари, тўғри хулосалар чиқаришга қаратилган. Тарбиявий ва мафкуравий ишлар органлари офицерлари бу жараёнда шахс ва жамоанинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига, шунингдек, эркин фикрлаб сафдошлари билан ўзаро ҳамкорликда ишлаш ва ҳаракат қилишларига шароит яратади, шу билан бир қаторда, бошқарувчилик, йўналтирувчилик вазифасини бажаради. Бундай ўқув-тарбия жараёнида барча тоифадаги ҳарбий хизматчи марказий иштирокчига айланади.

Ўқув-тарбия жараёнида педагогик технологияларнинг тўғри жорий этилиши тарбиявий ва мафкуравий ишлар органлари офицерларининг бу жараёнда асосий ташкилотчи ёки маслаҳатчи сифатида фаолият юритишига олиб келади. Ҳар қандай педагогик технологиянинг ўқув-тарбия жараёнида қўлланилиши шахс табиатидан келиб чиққан ҳолда шахсий таркибни ким тарбиялаётганлиги ҳамда тарбиявий ва мафкуравий ишлар органлари офицерлари кимни тарбиялаётганига боғлиқ.

Педагогик технология асосида ўтказилган машғулотлар шахсий таркибнинг муҳим ҳаётий ютуқ ва муаммоларига ўз муносабатларини билдиришларига интилишларини қондириб, уларни фикрлашга, ўз нуқтаи назарларини асослашга имконият яратади.

Инновация (инглизча *innovation*) - янгилик киритиш, янгиланиш, ниманидир ўзгартириш демакдир.

Интерфаол («**Inter**» - бу ўзаро, «**act**» - ҳаракат қилмоқ) - ўзаро ҳаракат қилиш (ёки ким биландир суҳбатда, мулоқотда бўлиш)ни англатади.

Интерфаол таълим, интерфаол услублар мунтазам мулоқотга асосланган услублар тизими бўлиб, ёшларнинг ҳамкорликдаги ва фаол иштирокидаги таълим ва услублар тизими ҳисобланади. Бошқача айтганда, **ўқитишнинг интерфаол** услублари - билиш ва коммуникатив фаолиятни ташкил этишнинг махсус шакли бўлиб, унда таълим олувчилар билиш жараёнига жалб қилинган бўладилар, улар билладиган ва ўйлаётган нарсаларни тушуниш ва фикрлаш имкониятига эга бўладилар. Бу услубларнинг ўзига хослиги

шундаки, улар фақат тарбиявий ва мафкуравий ишлар органлари офицерлари ва шахсий таркибнинг биргаликда фаолият кўрсатиши орқали амалга оширилади.

Ўқув жараёнидаги педагогик технология — бу аниқ, кетма-кетликдаги яхлит педагогик жараён бўлиб, ёшларнинг эҳтиёжидан ва техник имкониятлардан келиб чиққан ҳолда бир мақсадга йўналтирилган, олдиндан пухта лойҳалаштирилган ва кафолатланган натижа беришига қаратилган педагогик жараёндир.

Педагогик мақсаднинг амалга ошиши ва кафолатланган натижага эришилиши учун ҳамкорликдаги фаолият, қўйилган мақсад, танлаган мазмун, услуб, шакл, воситага, яъни технологияга боғлиқ.

Технология - ишлаб чиқариш жараёни, педагогик технология эса - яхлит педагогик жараёндир. **Педагогик технологиянинг асосий белгилари:** лойҳалаштириш, амалга ошириш, кафолатли натижа. Педагогик технологиянинг **туб моҳияти** - кафолатланган натижага йўналганлиги. Ҳар бир технология, шу жумладан, педагогик технология ҳам ўзининг **мезонларига** эга: концептуаллик, тизимлилик, самарадорлик, бошқарувчанлик, қайта тикланувчанлик. Педагогик технологияни ўқув жараёнида умумпедагогик, хусусий-методик, модулли йўналишларда **қўллаш даражалари** аниқланган. Ҳар қандай технология бирон бир ғояни, илмий фикр ёки назарияни ҳаётга татбиқ этиб, уни амалга оширишга йўналтирилган.

Ишлаш жараёнида мақсаддан натижага эришишида қандай технологияни танланиши ишларни олиб бораётганлар ихтиёрида, чунки ҳар иккала томоннинг асосий мақсади аниқ натижага эришишга қаратилган бўлиб, бунда ишлатиладиган технология шахсий таркибнинг билим савияси, гуруҳ табиати, ва шароитга қараб танланади. Масалан, натижага эришиш учун балки компьютер билан ишлаш лозимдир, балки фильм (ёки тарқатма материал, чизма ва плакат, ахборот технологияси, турли адабиётлар) керак бўлар. Буларнинг ҳаммаси ушбу ишларни ташкил этувчиларга боғлиқ.

Шу билан бирга мазкур жараёни олдиндан лойҳалаштириш зарур. Бу жараёнда ташкиллаштирувчи ўқув предметининг ўзига хос томонини, жой ва шароитни, энг асосийси, шахсий таркибнинг имконияти ва эҳтиёжини, шунингдек, ҳамкорликдаги фаолиятни ташкил эта олишини ҳисобга олиши керак. Шундагина зарур кафолатланган натижага эришиш мумкин.

Мисол тариқасида қуйида «Маънавий ва моддий ҳаёт уйғунлиги» мавзуси бўйича ўтказиладиган машғулотнинг олдиндан лойҳалаштирилган технологик ҳаритасини ҳавола қиламиз.

Мавзу:	Таълим тизимида ёшлар тарбияси ва «Юксак маънавият-енгилмас куч» асаридан келиб чиқадиган вазифаларда «Маънавий ва моддий ҳаёт уйғунлиги» масалалари (2 соат).
--------	--

Мақсад ва вазифалар	Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.Каримовнинг «Юксак маънавият-енгилмас куч» асарининг бош ғояси, асосий маъно-мазмунни ҳақида тушунча бериш. Ёшларда асарнинг мазмуни бўйича керакли билимларни шакллантириш, уларнинг маънавий-ахлоқий фазилатларига тарбиявий таъсир кўрсаташ, маънавият, маънавий баркамоллик ҳақидаги тушунчаларини кенгайтириш.
Ўқув материали мазмуни	«Юксак маънавият-енгилмас куч» асарининг бош ғояси, асосий маъно-мазмунни. Асарнинг ёшларни маънавий бой, ақлан етук қилиб тарбиялашдаги оламшумул аҳамияти. Асар боблари ва фаслларининг мазмуни. «Маънавий баркамоллик», «соғлом авлод» тушунчалари ва асосий белгилари. Президентнинг эркин фуқаро, озод шахс, баркамол инсон ҳақидаги фикрлари. Баркамол инсоннинг баркамоллик омиллари. Маънавий ва моддий ҳаёт уйғунлиги: моддий баҳрамандлик, маънавий етуклик, баркамоллик, шукроналик. Моддий ва маънавий ҳаёт уйғунлигини таъминловчи ҳамда унга хизмат қилувчи фазилатлар.
Ўқув жараёнини ташкил этиш технологияси	<p>Шакл: интерфаол машғулот: суҳбат-маъруза, якка тартибда, жуфтликда, кичик гуруҳ, гуруҳ, жамоа бўлиб ишлаш.</p> <p>Метод: «Ақлий ҳужум», оғзаки баён, тушунтириш, матн билан ишлаш, савол-жавоб, мустақил иш, «Чархпалак» технологияси элементи, қисман-изланиш методи, фикр алмашуви</p> <p>Восита: аудио-визуал техника, мустақил ишларнинг тарқатма материаллари, китоблар, видеолавҳа, мавзу бўйича слайдлар, тарқатма материаллар, магнитли доска, рангли қоғоз ва маркер, фломастерлар.</p> <p>Усул: жадвал, диаграмма, машқлар.</p> <p>Назорат: кузатиш, назорат саволлари, назорат машқлари.</p> <p>Баҳолаш: рағбатлантириш, ўз-ўзини баҳолаш, балл тизими.</p>
Кутиладиган натижалар	<p>Маърузачи: Мавзу асосида тўлақонли маълумот бериб, шахсий таркибнинг билимини оширади. Асарнинг бош ғояси, асосий маъно-мазмунни бўйича тушунча беради. Машғулотда қўлланилган турли методлар, мустақил ишга тааллуқли тарқатма материаллар асосида мавзу бўйича шахсий таркибнинг билим, кўникма, малакаларини оширади.</p> <p>Тингловчи: Мавзу бўйича янги билимлар эгалланади. Асарнинг асосий ғояси ва мазмуни бўйича маънавий-ахлоқий фазилатлар шаклланади, маънавий баркамоллик тушунчаси кенгайди. Асарнинг бош ғояси, маъно-мазмунини тушуниб олади.</p>
Келгуси режалар	<p>Маърузачи: Навбатдаги суҳбат учун машғулот материалларини қайтадан кўриб чиқиш, машғулотни таҳлил қилиш, мавзунини қўшимча маълумотлар билан бойитиш, машғулот методикаси ва техникасига ўзгартириш киритиш, «Музей педагогикаси» тамойиллари асосида кейинги машғулотни ўтказишга тайёргарлик кўриш.</p> <p>Тингловчи: «Юксак маънавият-енгилмас куч» асарини яна бир марта гуруҳ билан ўқиб, бош ғоя, асосий маъно-мазмунини конспект қилиш, суҳбат-мунозарага тайёргарлик кўриш. Асар мазмуни асосида фотолавҳа, мақола, эссе тайёрлаш.</p>

Ҳозирги замон таълим тизимидаги амалий тажриба шуни кўрсатадики, олдиндан

пuxта лойихалаштирилган машғулот, албатта, машғулот ўтувчи ва тингловчига дарсни кизиқарли бўлиши, шуниндек ижобий натижага эришишларига имконият яратади ҳамда машғулотнинг самарадорлигини оширади.

Ўқув ва тарбия жараёнида педагогик технологиялар ва интерфаол услубларни қўллаш

Ўқув ва тарбия жараёнида бўйсунувчи ҳарбий хизматчиларга шахс сифатида қаралиши, турли педагогик технологиялар ҳамда замонавий услубларнинг қўлланилиши уларни мустақил, эркин фикрлашга, изланишга, ҳар бир масалага ижодий ёндашиш, масъулиятни ҳис қилиш, илмий тадқиқот ишларини олиб бориш, таҳлил қилиш, илмий адабиётлардан унумли фойдаланишга, энг асосийси, ўқишга, фанга ва ўзи танлаган касбига бўлган қизиқишларини, шунингдек машғулотни олиб боровчига нисбатан ҳурматини кучайтиради.

Ушбу тўпладан фойдаланувчилар ўқув ва тарбия жараёнини ташкил этиш учун ҳавола этилган педагогик технология ва интерактив услубларни худди шу тартибда, ўтказишлари шарт эмас. Ҳар қайси фойдаланувчи бу тавсияларнинг умумий шаклини олган ҳолда ўзларининг дарс технологияларини яратишлари, берилган педагогик технология ва интерактив методларнинг тўлиқ ёки уларнинг баъзи бир босқичлари, элементларини ишлатишлари мумкин.

Таълим технологиялари.

Зинама-зина.

Технологиянинг тавсифи. Ушбу машғулот шахсий таркибни ўтилган ёки ўтилиши керак бўлган мавзу бўйича якка ва кичик жамоа бўлиб фикрлаш ҳамда хотирлаш, ўзлаштирилган билимларни ёдга тушириб, тўпланган фикрларни умумлаштира олиш ва уларни ёзма, расм, чизма кўринишида ифодалай олишга ўргатади. Бу технология шахсий таркиб билан бир гуруҳ ичида, якка ҳолда ёки гуруҳларга ажратилган ҳолда ёзма равишда ўтказилади ва тақдимот қилинади.

Технологиянинг мақсади. Шахсий таркибни эркин, мустақил ва мантиқий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб улардан назарий ва амалий тушунча ҳосил қилишга, жамоага ўз фикри билан таъсир эта олишга, уни маъқуллашга, шунингдек, мавзунинг таянч тушунчаларига изоҳ беришда эгаллаган билимларини қўллай олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: маъруза (имконият ва шароит бўлса), семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида якка тартибда ёки кичик гуруҳларда ўтказиш ҳамда назорат дарсларида қўлланилиши мумкин.

Машғулотда қўлланиладиган воситалар: А-3, А-4 форматли қоғозларда тайёрланган (мавзуни ажратилган кичик мавзучалар сонига мос) чап томонига кичик мавзулар ёзилган тарқатма материаллар, фломастер ёки рангли қалам)лар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- машғулот ўтувчи машғулот бошлангунга қадар ўқув материални бир неча кичик мавзуларга бўлиб олади (масалан, 2 ёки 3 та, 4 ёки 5 та ...);
- машғулот ўтувчи шахсий таркибни мавзулар сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади (гуруҳлар сони 4 ёки 5 та бўлгани маъқул);
- машғулот ўтувчи шахсий таркибни машғулотнинг мақсади ва унинг ўтказилиш тартиби билан таништиради. Ҳар бир гуруҳга қоғознинг чап қисмида кичик мавзу ёзуви бўлган варақлар тарқатилади;
- машғулот ўтувчи гуруҳ аъзоларини тарқатма материалда ёзилган кичик мавзулар билан танишишларини ва шу мавзу асосида билганларини фломастер ёрдамида қоғоздаги бўш жойга жамоа билан биргаликда фикрлашиб ёзиб чиқиш вазифасини беради ва вақт белгилайди;
- гуруҳ аъзолари биргаликда тарқатма материалда берилган кичик мавзунинг ёзма (ёки расм, ёки чизма) кўринишида ифода этадилар. Бунда гуруҳ аъзолари кичик мавзу бўйича имкон борича тўлароқ маълумот беришлари керак бўлади;
- тарқатма материаллар тўлдирилгач, гуруҳ аъзоларидан бир киши тақдимот қилади. Тақдимот вақтида гуруҳлар томонидан тайёрланган материал, албатта, аудитория (синф) доскасига мантқан тагма-таг (зина шаклида) илинади;
- машғулот ўтувчи гуруҳлар томонидан тайёрланган материалларга изоҳ бериб, уларни баҳолайди ва машғулотни якунлайди (тақдимот вақтида бошқа гуруҳ аъзолари ҳам тақдимот қилинган мазмунга ўзларининг фикрларини билдиришлари мумкин).

Изоҳ: машғулотнинг бундай ташкил этилиши тингловчиларни мустақил фикрлашга, ўтилган ва ўзлаштирилган мавзуларни эслашга, уларни ёзма (ёки расм, чизма кўринишида) баён этишга, фикрларни умумлаштиришга ўргатади.

Мавзу: Темперамент хусусиятлари. Ҳар бир темперамент ҳақида билганларингизни илмий, назарий, амалий тарзда расмларда ёки ёзма шаклда ифода этинг, психолог олимлар фикрлари билан тўлдиринг ва б. *(мисол тариқасида)*

Мавзу:	Темперамент хусусиятлари
---------------	---------------------------------

Холерик	
---------	--

Сангвиник	
-----------	--

Меланхолик	
------------	--

Флегматик	
-----------	--

Мавзу. Йил фасллари.

Гуруҳларга топшириқ: йил фаслларига ёзма характеристика беринг, шу фаслда туғилган инсонларнинг характерларини баён этинг, фаслларнинг ўзига хос хусусиятини расмлар ёки рамзий белгилар билан ифода этинг, фасллардаги байрамлар, буюк шахслар ҳақида маълумот беринг ва б.қ.

(мисол тариқасида)

Мавзу:	Йил фасллари
---------------	---------------------

Баҳор фасли	
-------------	--

Ёз фасли	
----------	--

Кўз фасли	
-----------	--

Қиш фасли	
-----------	--

Мавзулар:

1. Сўз туркумлари (от, сифат, феъл, сон, олмош).

1. Абдулла Қодирий (ҳаёти, ижоди, асарлари, адабий мероси ва аҳамияти).
(мисол тариқасида)

Чархпалак

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология шахсий таркибни ўтилган мавзуларни ёдга олиш, мантиқан фикрлаб, берилган саволларга мустақил равишда тўғри жавоб бериш ва ўз-ўзини баҳолашга ўргатишга ҳамда қисқа вақт ичида машғулоти ўтувчи томонидан шахсий таркибнинг эгаллаган билимларини баҳолашга қаратилган.

Технологиянинг мақсади: шахсий таркибни машғулоти жараёнида мантиқий фикрлаш, ўз фикрларини мустақил равишда эркин баён эта олиш, ўзларини баҳолаш, яққа ва гуруҳларда ишлашга, бошқалар фикрига ҳурмат билан қарашга, кўп фикрлардан кераклисини танлаб олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: технология машғулотларнинг барча турларида дарс бошланиши ёки дарс охирида ёки ўқув предметининг бирон бир бўлими тугалланганда, ўтилган мавзуларни шахсий таркиб томонидан ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, мустақамлаш оралик ва якуний назорат ўтказиш учун мўлжалланган. Ушбу технологияни машғулоти жараёнида ёки унинг бир қисмида яққа, кичик гуруҳ ва жамоа шаклида ташкил этиш мумкин.

Машғулотида фойдаланиладиган воситалар: тарқатма материаллар, рангли қалам (ёки фломастер)лар.

Изоҳ: режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда машғулоти ўтувчи қўйган мақсади (тектириши, мустақамлаш, баҳолаш)га мос тайёрланган тарқатма материаллар (агар яққа тартибда ўтказиши мўлжалланган бўлса, гуруҳ тингловчилари сонига, агар кичик гуруҳларда ўтказиши белгиланган бўлса, у ҳолда гуруҳлар сонига қараб тарқатма материаллар тайёрланади).

Машғулоти ўтказиш тартиби:

- шахсий таркибни (шароитга қараб) гуруҳларга ажратилади;
- шахсий таркибни машғулоти ўтказишга қўйилган талаблар ва қоидалар билан таништирилади;
- тарқатма материаллар гуруҳ, аъзоларига тарқатилади;
- машғулоти ўтувчи белгилаган вақт ичида тарқатма материаллардаги вазифалар гуруҳ аъзолари томонидан яққа тартибда мустақил равишда бажарилади;
- ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзи ишлаган тарқатма материалнинг ўнг бурчагига гуруҳ рақамини ёзади, чап бурчагига эса ўзининг бирон-бир рамзий белгисини чизиб қўяди;
- вазифа бажарилган тарқатма материаллар бошқа гуруҳларга «чархпалак айланмаси» йўналишида алмаштирилади;
- бошқа гуруҳ, аъзоларининг яққа тартибда бажарилган вазифалар варақалари яққа тартибда янги гуруҳ аъзолари томонидан ўрганилади ва ўзгартиришлар киритилади; жамоалар томонидан ўрганилган ва ўзгартиришлар киритилган материаллар яна

юқорида эслатилган йўналиш бўйича гуруҳлараро алмаштирилади (ушбу жараён гуруҳлар сонига қараб давом эттирилади);

материалларни охириги алмашишдан сўнг ҳар бир гуруҳ ва ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзлари илк бор тўлдирган материалларини (гуруҳ рақами ва ўзлари қўйган рамзий белгилари асосида) танлаб оладилар;

ҳар бир гуруҳ аъзоларининг ўзлари белгилаган жавобларига бошқа гуруҳ аъзоларининг тўзатишларини таққослайдилар ва таҳлил қиладилар;

• машғулот ўтувчи тарқатма материалда берилган вазифаларни ўқийди ва жамоа билан биргаликда тўғри жавобларни белгилайди ёки (шароитга қараб) тарқатма материалдаги вазифалар экранда ёритилиб, экран орқали тўғри жавоблар ўқиб эшиттирилади

• ҳар бир тингловчи тўғри жавоб билан белгиланган жавоблар фарқларини аниқлайдилар, керакли баллни тўплайдилар ва ўзларини баҳолайдилар.

Изоҳ: тарқатма материалда тингловчилар белгилаган тўғри жавоблар билан машғулот ўтувчи ҳамкорлигида аниқланган тўғри жавобларнинг фарқи 0,55 фоиздан юқори бўлса, тингловчи ушбу ўқув материални ўзлаштирган, ундан кам бўлса ўзлаштира олмаганлигини билдиради. Масалан, вазифалар сони 30 та бўлиб, жавобларнинг 17-20 таси тўғри белгиланган бўлса, тингловчи ушбу вазифани бажарган ва ўқув материални ўзлаштира олган, агар ундан кам бўлса ўзлаштира олмаган ҳисобланади. Шу билан бирга, жавобларнинг 21-24 таси тўғри белгиланган бўлса тингловчининг материалларни ўзлаштирганлик даражаси «яхши», 25-30 таси тўғри бўлса «аъло» баҳо деб ҳисобланади.

• тингловчилар ўз баҳолари ёки балларини белгилаб олишгач, машғулот ўтувчи вазифа бажарилган қоғозларни йиғиб олади ва баҳо (баллар)ни гуруҳ журналига кўчириб қўяди.

«Чархпалак» технологиясидан фойдаланган ҳолда машғулот ўтказиш учун шахсий таркибга қуйидагича вазифа бериш мумкин.

Мавзу: Йил фасллари

Вазифа. Фаслларга оид кўринишларни белгиланг ва уларга характеристика беринг. (Мисол тариқасида)

№	Фасллар	Қиш	Баҳор	Ёз	Қуз
1.	Салқин шамол эса бошлайди.				*
2.	Кунлар исиб кетади.			*	
3.	Дарахт ва буталарнинг барглари сариқ, ва қизғиш тусга киради.				*
4.	Қор ёғади.	*			
5.	Барглар бирин-кетин ерга тўқилади.				*
6.	Дарахтларда куртаклар очилади.		*		
7.	Далаларда қурт-қумурсқалар инларига кириб кетадилар.				*
8.	Тез-тез ёмғир ёғади.				*
9.	Қушлар иссиқ ўлкаларга учиб кетадилар.				*

8-9 та тўғри жавоб - аъло ўзлаштирган

6-7 та тўғри жавоб - яхши ўзлаштирган

4-5 та тўғри жавоб - қониқарли ўзлаштирган

4 дан паст жавоб қониқарсиз ўзлаштирган

Мавзу: Ўзбек халқ мақол ва маталлари

Вазифа. Берилган мақол ва маталларнинг мазмунини аниқланг ва белгиланг. (мисол тариқасида)

№	Мақол ва маталлар	Худбинлик ҳақида	Меҳнат ҳақида	Тарбия ҳақида	Ватан ҳақида	Илм олиш ҳақида	Дўстлик ҳақида
1	Ўзим деган ўзаксиз кетар.	+					
2.	Дўст деб сиригни айтма, дўстингнида дўсти бор						+
3.	Ер хайдасанг куз хайда, куз хайдамасанг, юз хайда.		+				
4.	Она юртинг омон бўлса, ранги рўйинг сомон бўлмас.				+		
5.	Билаги зўр бирни йиқар, билими зўр мингни.					+	
6.	Иш иштаҳа очар, дангаса ишдан кочар.		+				
7.	Қуш уясида кўрганини қилади			+			
8.	Булбул чаманни севар, одам Ватанни.				+		
9.	Айрилмагин элингнидан, қувват кетар белингнидан.				+		
10.	Ўрганиш - бир хунар, ўргатиш - икки хунар.					+	
11.	Устоз билимли - шоғирд илмли.					+	
12.	Ҳар гулга ўз бутаси азиз.				+		

7-8 тўғри жавоб - «қониқарли», 9-10 тўғри жавоб - «яхши»,

11-12 тўғри жавоб — «аъло»

Мавзу: Компьютер қурилмалари

Вазифа. Берилган мазмунга қараб қурилмалар номини аниқланг ва белгиланг.
(*мисол тариқасида*)

№	Вазифаси	Система блоки	Монитор	Клавиатура	Принтер	Сичқонча	Сканер	Модем	Овоз кучайтиргич
1.	Компьютер ишини бошқаришни таъминлайдиган асосий қисм	+							
2.	Овоз ва товушларни кучайтирувчи ёки пасайтирувчи қурилма								+
3.	Компьютерга ҳар хил белгиларни киритишни таъминловчи қурилма			+					
4.	Қоғоздаги маълумотни компьютерга тасвирий равишда киритади						+		
5.	Маълумотларни қоғозга чиқарувчи қурилма				+				
6.	Маълумотни киритишни енгиллаштирувчи манипулятор					+			
7.	Компьютерда матн ва график маълумотларни тасвирлаш (кўриш) қурилмаси		+						
8.	Телефон тармоғи орқали бошқа компьютер билан маълумот алмашиш ва тармоққа уланишни таъминлайди							+	

7-8 тўғри жавоб - «аъло»,

5-6 тўғри жавоб - «яхши»,

3-4 тўғри жавоб - «қониқарли»

Бумеранг -1

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология шахсий таркибни машғулот жараёнида, машғулотдан ташқарида турли адабиётлар, матнлар билан ишлаш, ўрганилган материални ёдида сақлаб қолиш, сўзлаб бериш, фикрини эркин ҳолда баён эта олиш, қисқа вақт ичида кўп маълумотга эга бўлиш ҳамда машғулот мобайнида машғулотни ўтувчи томонидан барча тингловчиларни баҳолай олишга қаратилган.

Технологиянинг мақсади. Ўқув жараёни мобайнида тарқатилган материалларни шахсий таркиб томонидан яқка ва гуруҳ ҳолатида ўзлаштириб олишлари, бир-бирларига ўқилган ахборотларни тўлиқ етказиш ҳамда суҳбат-мунозара ва турли саволлар орқали тарқатма материаллардаги матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини назорат қилиш ва баҳолаш, шунингдек, ўқув жараёни мобайнида ҳар бир тингловчи томонидан ўз баҳо (ёки балл)ларини эгаллашга имконият яратиш.

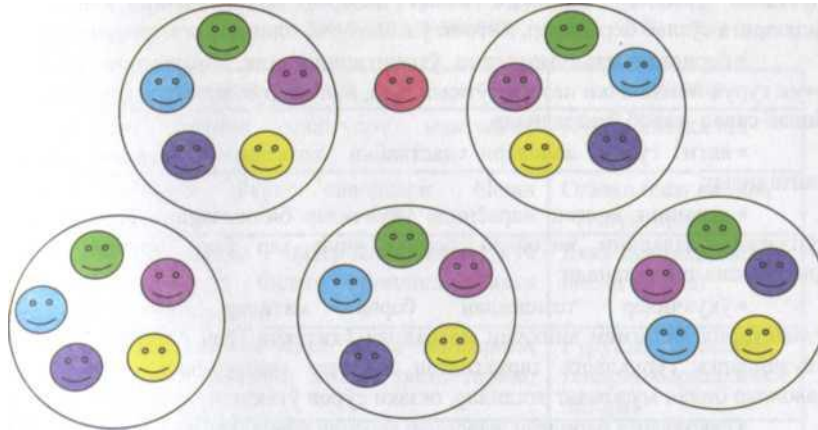
Технологиянинг қўлланиши. Амалий машғулотлар, семинар ёки лаборатория машғулотлари ҳамда суҳбат-мунозара шаклидаги дарслар яқка тартибда, кичик гуруҳ, ва жамоа шаклида фойдаланилиши мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар. Тингловчи дарс жараёнида мустақил ўқишлари, ўрганишлари ва ўзлаштириб олишлари учун мўлжалланган тарқатма материаллар (ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича қисқа матнлар, суратлар, маълумотлар).

Машғулотни ўтказиш тартиби. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилади:

- ўқув материали мавзусини нечта қисқа матнларга бўлинишига қараб тингловчилар кичик гуруҳларга ажратилади (гуруҳлар сони тарқатиладиган матнлар сонига тенг бўлиши керак);
- шахсий таркиб дарсинг мақсади ва тартиби билан таништирилади;
- шахсий таркибгага ўрганиладиган мавзу мазмунига тегишли кинолавҳа кўрсатилади: улардан шу кинолавҳа асосида машғулотнинг мавзуси ва мазмунини келтириб чиқаришлари сўралади;
- сўнгра ўуларнинг ҳар бирига мустақил ўрганишлари учун мавзу бўйича матнлар тарқатилади;
- берилган матнлар тингловчилар томонидан яқка тартибда мустақил ўрганилади;

ГУРУҲ БЎЛИБ ИШЛАШ

- ҳар бир гуруҳ аъзоларидан янги гуруҳ ташкил этилади;
  - янги гуруҳ, аъзоларининг ҳар бири гуруҳ ичида навбати билан мустақил ўрганган матнлари билан ахборот алмашадилар, яъни бир-бирларига сўзлаб берадилар, матнни ўзлаштириб олишларига эришадилар;
  - берилган маълумотларни ўзлаштирилганлик даражасини аниқлаш учун гуруҳ ичида ички назорат ўтказилади, яъни гуруҳ аъзолари бир-бирлари билан савол-жавоб ўтказадилар;
  - янги гуруҳ, аъзолари дастлабки ҳолатдаги гуруҳлар жойига қайтадилар;
  - дарснинг қолган жараёнида тингловчилар билимларини баҳолаш ёки тўплаган балларини ҳисоблаб бориш учун ҳар бир гуруҳда «гуруҳ ҳисобчиси» тайинланади;
  - тингловчилар томонидан барча матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини аниқлаш мақсадида машғулот ўтувчи (ёки оппонент гуруҳи)| тингловчиларга гуруҳларга тарқатилган матнлар мазмунидан келиб чиқиб саволлар билан муурожаат этадилар, оғзаки сўров ўтказди;
  - саволларга берилган жавоблар асосида гуруҳларни тўплаган умумий баллари аниқланади;
  - ҳар бир гуруҳ, аъзоси томонидан гуруҳдаги матннинг мазмунини ҳаётга боғлаган ҳолда биттадан савол тузилади;
  - гуруҳлар томонидан тайёрланган саволлар орқали савол-жавоб ташкил этилади («гуруҳ ҳисобчилари» берилган жавоблар бўйича балларни ҳисоблаб борадилар);
  - гуруҳ аъзолари томонидан тўпланган умумий баллар йиғиндиси аниқланади;
  - гуруҳлар тўплаган умумий баллар гуруҳ аъзолари ўртасида тенг тақсимланади;
- Изоҳ: машғулот ўтувчи дарсни шу тартибда тугатиши ёки ўқув материални тингловчилар томонидан яқка тартибда қандай ўзлаштирилганини яна бир бор ўз-ўзига баҳо бериш тартибида назорат қилиш учун «Чархпалак» технологиясида ишлатилган жадвалдан фойдаланган ҳолда ўқилган ва ўзлаштирилган матнлар асосида тайёрланган тарқатма материалларни тингловчиларга тарқатиб, ўз билимларини текшириб олишларига имконият яратиши мумкин.*
- машғулот ўтувчи тингловчилар тўплаган балларини қайд журналига кўчиради, дарс (машғулот)ни якунлайди, вазифа беради.

«Бумеранг»-1 технологиясини ўтказишнинг кема-кетлик тартиби ва дарснинг ҳар бир босқичида қўлланилган методлар жадвали

Фаолият турлари	Методлар
Видеоролик орқали машғулот мавзусини аниқлаш	Аудио-визуал иш
Мавзу бўйича ўқув саволлари билан таништириш	Оғзаки баён қилиш, гушунтириш

Шахсий таркиб тарқатма материаллардан ўқув саволлари мазмуни билан танишиши, якка тартибда ўқиб ўрганиши	Якка тартибда матн билан ишлаш
Янги гуруҳлар ташкил этиш, гуруҳ, аъзоларини ўқув материали мазмуни билан таништириш, ахборот алмашиш	Гуруҳларда ишлаш, гапириб бериш, ички назорат
Машғулот ўтувчи томонидан тингловчиларнинг ўқув материали мазмунини ўзлаштирилганликларини текшириш	Оғзаки назорат, савол-жавоб
Тингловчилар билимини баҳолаш	Баҳолаш, баллик тизим
Гуруҳлар томонидан ўқув материали мазмунидан келиб чиқиб биттадан савол тузиш	Гуруҳларда ишлаш, савол тузиш
Гуруҳлар ўртасида савол-жавоб мулоқотини ўтказиш	Мулоқот
Ўқув материали мазмунини тингловчилар томонидан эгалланганлик даражасини аниқлаш, мини тест ўтказиш, натижа олиш	Якка тартибда, жадвал асосида
Машғулотни яқунлаш, мавзу мазмуни бўйича фикр алмашиш	Қисман таҳлил

Бумеранг-2

Мазкур технология бир машғулот давомида ўқув материални чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганиш, ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашга йўналтирилган. У турли мазмун ва ёндашувга (муаммоли, мунозарали, турли мазмунли) эга бўлган мавзуларни ўрганишга мўлжалланган бўлиб, оғзаки ёзма иш шаклларида амалга оширилиши мумкин. Технология машғулот мобайнида ҳар бир иштирокчининг турли топшириқларни бажариш, навбат билан тингловчи ёки машғулот ўтувчи ролида бўлиш ва мос балларни тўплаш имкониятини беради.

«Бумеранг-2» технологияси шахсий таркибга танқидий фикрлаш, уларда мантиқни шакллантиришга имконият яратади, шунингдек уларни хотирасини мустаҳкамлаб, ғояларини, фикрларини, далилларини ёзма ва оғзаки шаклларда баён қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Мазкур технология шахсий таркибга таълим билан бир қаторда тарбиявий ёндашувдаги:

- жамоа билан ишлаш маҳорати;
- хушмуомалалилик;
- хушфёзлилик;
- кўникувчанлик;

- ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
  - фаоллик;
  - ишга ижодий ёндашиш;
  - ўз фаолиятининг самарали бўлишига қизиқиш;
  - ўзини баҳолаш каби қатор сифатларини ҳам шакллантириш имкониятини беради.
- Технологиядаги асосий тушунчалар:

Очиқ, саволлар - бундай саволлар муомала қилиш ва ўзаро сўзлашувни давом эттиришга имкон беради, шу билан бирга уларга қисқа, бир хил жавоб бериш мумкин эмас.

Ёпиқ саволлар - бундай саволлар олдиндан «ҳа» ёки «йўқ» турдаги тўғри ва очиқ жавобларни беришни кўзда тутлади.

Кўндаланг сўроқ, - иштирокчилар бир-бирига гуруҳлаб берувчи қисқа саволлар қаторидан иборат бўлиб, ўзига хос ахборотлар излаш ҳамда далилларни, оппонентлар эгаллаган ҳолатини аниқлаш, шунингдек муайян қарорлар қабул қилиш учун ажойиб имкониятдир.

Кўндаланг сўроқ пайтида ўзаро мунозарага киришиш мумкин бўлмай, балки фақат саволлар берилишига рухсат берилади.

Масалан:

1. Мавзу: «Гуллар ва уларнинг тарихи, ҳаётдаги аҳамияти»

Тарқатма материаллар:

- 1-гуруҳга - Гуллар қачондан бери ўстирилади?
- 2-гуруҳга - Айрим халқларда гулларнинг аҳамияти.
- 3-гуруҳга - Атиргулларнинг рамзий маъноси ҳақида?
- 4-гуруҳга - Мисрликлар учун нилуфар гули нима маънони англатади?

2. Мавзу: «Шарқона муомала одоби»

Тарқатма материаллар:

- 1-гуруҳга - Устозларни ҳурматлаш баёни
- 2-гуруҳга - Қариндош-уруғлар ўртасидаги муомала одоби
- 3-гуруҳга - Қўни-қўшнилари ўртасидаги муомала одоби
- 4-гуруҳга - Дўстлар ўртасидаги муомала одоби
- 5-гуруҳга - Ака-укалар, опа-сингиллар ўртасидаги муомала одоби.

3. Мавзу: «Ҳарбий қўшинларда тарбия услублари»

Тарқатма материаллар:

- 1-гуруҳга - Ишонтириш услуби
- 2-гуруҳга - Рағбатлантириш услуби
- 3-гуруҳга - Услубларнинг синфлари
- 4-гуруҳга - Намуна услуби
- 5-гуруҳга - Жазолаш услуби.

Учга тўрт («3 х 4»)

Технологиянинг тавсифи. Ушбу машғулот иштирокчиларни аниқ бир муаммони (ёки бирор мавзунини) яқка ҳолда (ёки кичик жамоа бўлиб) фикрлаб ҳал этиш, ечимини топиш, кўп фикрлардан керагини танлаш, танлаб олинган фикрларни умумлаштириш ва улар асосида қўйилган муаммо (ёки мавзу) юзасидан аниқ бир тушунча ҳосил қилишга, шунингдек, ўз фикрларини маъқуллай олишга ўргатади.

Бу технология иштирокчилар билан аввал яқка ҳолда, сўнгра уларни кичик гуруҳларга ажратилган ҳолда ёзма равишда ўтказилади.

Технологиянинг мақсади:

шахсий таркибни эркин, мустақил ва мантиқий фикрлашга; жамоа бўлиб ишлашга, изланишга; фикрларни жамлаб, улардан назарий ва амалий тушунча ҳосил қилишга; жамоага ўз фикрини ўтказишга, уни маъқуллашга; қўйилган муаммони ечишда ва мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгаллаган билимларини қўллай олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида яқка тартибда (ёки кичик гуруҳларга ажратилган ҳолда) ўтказиш ҳамда гуруҳ, аъзоларини бир неча марта гуруҳ жойларини ўзгартириб берилган вазифаларни бажаришга мўлжалланган.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: А-3, А-4 форматдаги қоғоз варақлари (гуруҳ, сонига қараб), фломастер (ёки рангли қалам).

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- машғулот ўтувчи иштирокчиларнинг умумий сонига қараб, 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади (кичик гуруҳлар сони 4 ёки 5 та бўлгани мақсадга мувофиқ);
- улар машғулотнинг мақсади ва ўтказилиш тартиби билан таништирилади ва ҳар бир кичик гуруҳга қоғознинг юқори қисмида ёзуви бўлган варақларни тарқатади (масалан, «Экология - бу...», «Маросим - бу...», «Иқтисодий инқироз - бу...» ва б.к.);
- машғулот ўтувчи кичик гуруҳларга тарқатма материалда ёзилган асосий фикрнинг давомини фақат учта фикр, яъни учта сўз ёки сўзлар бирикмаси ёки учта гап билан давом эттиришлари мумкинлигини уқтиради ва буни амалга ошириш учун аниқ вақт белгилайди;
- гуруҳ аъзолари биргаликда тарқатма материалда берилган фикрни ёзиб давом эттирадилар;
- вазифа бажарилгач, гуруҳ аъзолари ўринларидан туриб соат мили йўналиши бўйича жойларини ўзгартирадилар, яъни 1-гуруҳ 2-гуруҳнинг, 2 гуруҳ 3-гуруҳнинг, 3-гуруҳ эса 4-гуруҳнинг, 4-гуруҳ 1-гуруҳнинг (бошқа кичик гуруҳлар бўлса, шу тартиқ) ўрнига ўтадилар;
- янги жойга келган гуруҳ аъзолари шу ерда қолдирилган тарқатма материалдаги фикрлар билан танишиб, унга яна янги учтадан ўз фикрларини ёзиб қўядилар;
- гуруҳ аъзолари яна юқоридаги каби жойларини ўзгартирадилар, шу тартиқ кичик гуруҳлар ўз жойларига қайтиб келгунларига қадар жойларини алмаштириб, тарқатма материалларга ўз фикрларини қўшиб борадилар;
- ўз жойларига қайтиб келган кичик гуруҳлар тарқатма материалда тўпланган барча фикрларни диққат билан ўқиб, уларни умумлаштирган ҳолда битта яхлит таъриф ёки қоида ҳолатига келтирадилар;
- ҳар бир кичик гуруҳнинг муаллифлик таърифлари ёки қоидаларини гуруҳ аъзоларидан бири тақдимот қилади;
- машғулот ўтувчи кичик гуруҳлар томонидан берилган таърифлар ёки қоидаларга изоҳ бериб, уларни баҳолайди, сўнгра машғулотни якунлайди.

Изоҳ: Гуруҳлар тақдимотидан сўнг улар берган таъриф ёки қоидалар асосида кичик гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси яқка тартибда ўзининг муаллифлик таърифи ва қоидасини келтириб чиқариб тақдимот қилиши ҳам мумкин.

Кичик гуруҳлар сони 4 та бўлгани мақсадга мувофиқ. Бундай ҳолда кичик гуруҳлар ўз жойларини фақат 3 марта алмаштирадилар ва бу билан ўқув жараёнини зерикарли ўтишининг олди олинади. Агар кичик гуруҳлар сони 4 тадан кўп бўлса, у ҳолда уларни икки потокка бўлиб, кичик гуруҳ аъзоларининг алмашинувини ҳар бир поток ўртасида алоҳида, тақдимотни эса биргаликда ўтказиш мумкин.

Агар аудитория (ёки синф) кичик гуруҳларнинг жойларини алмаштиришга мосланмаган (ёки алмаштиришга ноқулайликлар) бўлса, у ҳолда иштирокчиларни жойларини алмаштириш ўрнига гуруҳларга тарқатилган материалларни алмаштириш

орқали, улар дастлабки олинган гуруҳларга қайтиб келгунга қадар алмаштирилиб, тингловчилар фикрлари тўпланади. Улардан умумий таъриф (ёки қоида) келтириб чиқарилади ва тақдимот қилинади.

Технологиянинг мақсади: тингловчиларни эркин, мустақил, танкидий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб таққослаш услуги ёрдамида мавзудан келиб чиққан ҳолда муаммонинг ечимини топишга, керакли хулоса ёки қарор қабул қилишга, жамоага ўз фикри билан таъсир этишга, уни маъқуллашга, шунингдек, берилган муаммони ечиш ҳамда мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгаллаган билимларини қўллаш олишга ўргатиш.

Технологиянинг қўлланиши: маъруза дарсларида (имконият ва шароит бўлса), семинар, амалий ва лаборатория машғулотларида яққа (ёки кичик гуруҳларга ажратилган) тартибда ўтказишда ҳам қўллаш мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: А-3 форматдаги қоғозларида (гуруҳ, сонига қараб) тайёрланган тарқатма материаллар, фломастер ёки рангли қаламлар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

• машғулот ўтувчи тингловчиларнинг сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

• машғулот ўтувчи тингловчиларни машғулотнинг мақсади ва ўтказилиш тартиби билан таништиради ва ҳар бир кичик гуруҳга қоғознинг юқори қисмида ёзуви бўлган, яъни асосий муаммо, ундан ажратилган ўқув муаммолари ва уларни ечиш йўллари белгиланган, хулоса ёзма баён қилинадиган варақларни тарқатади;

• ҳар бир гуруҳ, аъзолари ўзларига тушган варақлардаги муаммоларнинг афзаллиги ва камчиликларини аниқлаб, ўз фикрларини фломастер ёрдамида ёзма баён этадилар. Ёзма баён этилган фикрлар асосида ушбу муаммони ечимини топиб, энг макбул вариант сифатида умумий хулоса чиқарадилар;

• кичик гуруҳ, аъзоларидан бири тайёрланган материални жамоа номидан тақдимот этади. Гуруҳнинг ёзма баён этган фикрлари ўқиб эшиттирилади, лекин хулоса қисми билан таништирилмайди;

• машғулот ўтувчи бошқа кичик гуруҳлардан тақдимот этган гуруҳнинг хулосасини сўраб, улар фикрини аниқлайди, гуруҳлар фикридан сўнг тақдимот гуруҳи ўз хулосаси билан таништиради;

• машғулот ўтувчи гуруҳлар томонидан берилган фикрларга ёки хулосаларга изох, бериб, уларни баҳолайди, сўнгра машғулотни якунлайди.

Резюме

Технологиянинг тавсифи. Бу технология мураккаб, кўп тармоқли, мумкин қадар муаммоли мавзуларни ўрганишга қаратилган. Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда бир йўла мавзунинг турли тармоқлари бўйича ахборот берилади. Айти пайтда уларнинг алоҳида элементлари муҳокама этилади. Масалан, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари, фойда ва зарарлари белгиланади.

Тингловчилар билимини назорат қилиш (мисол тариқасида)

Тингловчилар билимини назорат қилиш							
Ўзма		Оғзаки		Тест		Масофали	
Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.

Хулоса:

Компьютердан фойдаланиш (мисол тариқасида)

Компьютердан фойдаланиш	
Афзаллиги	Камчилиги

Хулоса:

Бадий асарни ўрганиш (мисол тариқасида)

Бадий асарни ўрганиш							
Асарни ўқиб		...фильмини кўриб		Ўқиганлардан эшитиб		Театрда кўриб	
Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.	Афзал.	Камчил.

Хулоса:

Лабиринт-1

Технологиянинг мақсади: ҳарбий хизматчиларнинг хизмат ва ҳаётий фаолиятларида учрайдиган турли ҳолат ва вазиятлардан ўз обрўларини сақлаган ҳолда чиқиш, вазиятни тўғри баҳолаш ва тезлик билан керакли ечимини топиш кўникмаларини шакллантириш, шу борадаги малакаларини оширишга кўмаклашиш, уларнинг фикрлаш қобилияти ва нутқий маданиятини ўстириш ҳамда мулоқот қилиш маданиятини шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби: машғулот ўтувчи машғулот бошланишидан тингловчилар учун стуллардан доира шаклида жой тайёрлайди (доира шаклидаги жойнинг ўртасига сават (ёки тувак)даги гулдастани қўйиш мақсадга мувофиқ). Жойнинг бундай жиҳозланиши машғулот қизиқарли ва ўтишига ёрдам беради. Имкони бўлса, бундай машғулот очиқ хавода, яъни табиат қўйнида, яшил майсалар устида доира шаклида бемалол жойлашган ҳолда ўтказилса янада самарали ва ижобий натижалари бўлади.

Машғулот ўтувчи машғулот бошланиши билан тингловчиларни шу даврдан жой эгаллашларини сўрайди.

Сўнгра тингловчиларнинг фаолияти ранг-баранг ва ҳамиша ҳар турли қизик воқеалар, ҳодисалар, вазиятларга бой эканлиги ҳақидаги қисқача суҳбат билан машғулотни бошлайди. Мисол тариқасида машғулот ўтувчи, тингловчилар фаолиятида учраган ёки учрайдиган вазиятлардан бири тўғрисида гапириб беради ва шу вазиятдан чиқиш йўлини сўрайди (ёки машғулот ўтувчи вазиятни айтиб, унинг учта ечимини ҳам айтади ва тингловчилардан учта тўғри вариантдан биттасини танлашларини ва нима учун шу вариантни танлаганликларини тушунтириб беришларини сўрайди. Шундан сўнг, машғулот ўтувчи тингловчиларни хоҳишларига кўра, уч кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади ва уларга ҳар бир кичик гуруҳ аъзолари ўз иш тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда, ҳарбий хизмат ва тарбиявий жараёнларда машғулот ўтувчи ва тингловчилар фаолиятида учрайдиган ёки учраган бирон-бир муаммоли вазиятларни эслашлари, улардан энг қизиқарли, энг муаммолисини танлаб, уларнинг ечимини (вазият, муаммонинг ечими уч вариантдан тест ёки аниқ бир жавобдан иборат бўлиши мумкин) ҳам топиб қўйиш топшириғини беради.

Машғулот ўтувчи ёрдамида ҳар бир кичик гуруҳ навбати билан ўзлари тайёрлаган вазият ёки муаммоларни бошқаларга оғзаки баён этадилар. Кичик гуруҳлар томонидан айрилган вазият ёки муаммонинг ечимини топиш учун машғулот ўтувчи уларга аниқ вақт белгилаб беради. Берилган вақт ичида кичик гуруҳ аъзолари вазият ёки муаммо ечимини топишга ҳаракат қиладилар, вақт тугагач гуруҳларнинг жавоблари тингланади. Масалан, аввал бир кичик гуруҳ танлаган вазият ёки муаммо яна бир маротаба эсга туширилади ва қолган кичик гуруҳлар навбати билан ушбу вазият ва муаммога ўз ечимларини айтадилар. Барча кичик гуруҳлар ўзлари танлаган жавобларини айтиб бўлишгач, вазият ёки муаммони ўртага ташлаган кичик гуруҳнинг ўз тўғри ечим ҳақида фикр билдиради, ўқитувчи ҳам шу вазият ёки муаммога нисбатан ўз фикрини билдиради ва барча кичик гуруҳ томонидан билдирилган фикрларни умумлаштиради. Сўнгра, иккинчи гуруҳ ўртага ташлаган вазият ёки муаммонинг муҳокамасига ўтилади, шу каби даврадаги гуруҳлар томонидан ўртага ташланган барча вазият ёки муаммолар муҳокамаси ўтказилади.

Машғулот охирида машғулот ўтувчи тингловчилар ва гуруҳлар ишига баҳо беради ва вазият ёки муаммоларни ечимини топишда нималарга кўпроқ эътиборни қаратиш кераклиги тўғрисида тавсиялар беради ва машғулотни якунлайди.

Изоҳ: ушбу технологияни ўқув жараёнида ташкил этиладиган дарс (амалий ёки лаборатория) машғулотларида ҳам қўллаш мумкин. Масалан ўқув предмети бўйича ўзлаштирилган мавзулар ёки бўлимлардан тингловчи ҳаётини фаолиятларида учрайдиган муаммоли вазиятлар, шунингдек, дарсда ўтилатган мавзулар ичидаги муаммоларнинг ечимини топиш бўйича фикрларни аниқлашда ушбу технологиянинг қўлланиши тингловчилар томонидан эгалланган билим, кўникма ва малакаларини янада чуқурроқ мустаҳкамлашларига, уларни амалиётда қўллашларида ечимини тўғри топишларига ёрдам беради.

1.9. Лабиринт-2 («Кейс-стади» асосида)

Ушбу вариантнинг мақсад, вазифалари, тингловчиларни ўқув хонасида, ёки табиат қўйнида жойлашишлари 1-вариантдаги каби бўлиши мумкин, аммо ўтказилиш тартиби бошқача ташкил этилади: бу вариантда тингловчилар турли вазиятларни топиб, уларни барчага маълум қилиб кейин кичик гуруҳларда унинг ечимини топмайдилар, балки бу вариантда кўпроқ ҳаётий воқеа, вазият, тасодиф ва ҳодисаларни «Кейс-стади» методи, яъни аниқ вазият, ҳодисага асосланган ўқитиш методи («Кейс-стади» инглизча «case» - аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» - ўқитиш) асосида ташкил этилади.

Тингловчилар доира шаклидаги стулларга жойлашиб олишгач, машғулот ўтувчи уларнинг ҳар бирига (якка тартибда ўқиб ўрганишлари учун) аниқ, ҳаётий вазиятлар асосида тузилган «кейс» материални тарқатади. Тингловчилар тарқатилган материални аввал якка тартибда ўқиб, таҳлил этиб, ечимини топишга ҳаракат қиладилар, сўнгра ўз жойларида 3 кишидан иборат кичик гуруҳлар ташкил этиб, биргаликда вазиятдан чиқиш йўлини қидирадилар, гуруҳлардаги муҳокама тугагач, ҳар бир гуруҳ ўз ечими билан қолганларни таништиради сўнгра ҳамма жамоа бўлиб бир тўхтамга келишга ҳаракат қилишади, машғулот ўтувчи бу вариантда фикрларни йўналтирувчи, умумлаштирувчи ролини бажаради. Машғулот охирида машғулот ўтувчи якка тартибдаги, кичик гуруҳлар ва жамоа шаклидаги ишларга ўз муносабатини билдириб, машғулотни якунлайди.

Изоҳ: «кейс» тарқатма материал сифатида ёзма равишда тузилган бўлиши мумкин ёки (имконияти бўлса) экран орқали аниқ; бир ҳаётий воқеа, вазиятни томоша қилиб, қўрилган лавҳа мазмунидан келиб чиқиб кичик гуруҳлар аввал кейс тўзиб кейин унинг муҳокамасига ўтишлари мумкин.

Ҳаётий вазият (*олий таълим муассасаларидаги, мисол тариқасида «кейс варианты»*):

Ҳамкасби бўлмиш ёш ўқитувчилардан бирининг дарсини кузатиб чиққан Саттор Махмудович ярим соатдан бери: - «Бу қанақа маъруза бўлди? Талабалар ўқитувчиларидан кўп гапирса! Маъруза машғулотини ўтказиш структураси йўқ .... унинг устига режа умуман ёдингиздан чиқиб кетди?» - дея куюниб гапирарди.

Саттор Махмудович кекса, лекин катта педагогик тажриба, малакага эга бўлган ўқитувчилардан бири. У 40 йиллик педагогик фаолиятга эга бўлганини ҳисобга олиб, унга университетда ўқитиш услубиёти бўйича фахрий эксперт вазифаси юклатилган эди. Шу сабабли ҳар куни Саттор Махмудович ўз ҳамкасбларининг дарсларини кузатиб танқидий фикрлар ва қимматли тавсиялар берарди.

Мана бугун ҳам, кўз кунларининг бирида у киши «Сиёсатшунослик» кафедрасининг ёш ўқитувчиларидан бири - Ботирнинг дарсини кузатиб чиққан эди. Ботир ўтган ёз давомида инновацион технологиялар, интерфаол услублар ва кейс услубига бағишланган ўқув семинар-тренингларида бўлиб, янги ўқув йилининг биринчи семестридан иш фаолияти ва ўқитиш услубиётини бутунлай ўзгартиришга қарор қилган ҳолда янги ўқув йилин бошлаган эди. Бундай янгича ёндашув ва услубиётга киритилган ўзгартириш, фахрий экспертнинг ғазабини келтирган эди.

- Нимага, ёшлар, ҳар доим янгидан велосипед яратмоқчи бўлишади-я?

Ахир «маъруза» ва «семинар»ни самарали ташкил қилиш, ўтказишнинг йиллар давомида синовдан ўтган шакллари бор-ку. Маъруза маърузага семинар эса семинарга

ўхшаши керак-да. Маърузада билим бериш, семинар машғулотида эса талабалардан сўраш керак. Сизга буни аспирантурада ўргатишган-ку.

- Лекин бу янги услублар самаралироқ ва қизиқарлироқ, - дея эътироз билдирмоқчи бўлди Ботир.

- Шу пайтгача бўлган анъана ва тажрибаларга ҳурматсизлик қилиш керак эмас. Биз бир умр шундай ўқитиб келганмиз. Бундан ташқари..., ишчи дастур, иш режа каби меъёрий ҳужжатлар бор. Саттор Махмудович бир қўл билан катта кўзойнакни бурнини устига кўндириб, иккинчи қўли билан папкадан иш режасини олди-да: «Мана шу иш режаси асосида Сиз бугунги ўқув материалнинг бешта саволини ёритишингиз лозим эди,» - деди. Сизчи, бутун бир жуфтлик мобайнида талабаларнинг баҳс-мунозарасин эшитиб, фақат баъзи-баъзида уларнинг баҳсларига кўшилиб турдингиз. Шу ҳам маърузами?

- Лекин талабалар қўшимча адабиётлардан ўзлари ҳам ўқиб олишлари мумкин, асосийси, уларда мавзуга, муаммога нисбатан қизиқиш уйғотиш ва мустақил изланишга ўргатиш керак. Бу борада инновацион педагогик технология ва интерфаол услубларига етадигани йўқ. Ботир шундай дегиси келди-ю, лекин экспертнинг гапини бўлгиси келмади.

Эксперт Саттор Махмудович ҳали ҳам ўз фикрини баён этар, ёш новатор Ботир эса қўлини иягига тираганича ўйлаиб қолди: Менга бу ғалвалар нимага керак? Ҳамкасбларим барибир мени тушунишмайди, яна бир ёқда Саттор Махмудович бор.... Балки ҳаммага ўхшаб ишлаган маъкулдир?....

Сизнинг фикрингиз?..

2. Ҳаётий вазият (*умумий ўрта таълим мактабларидаги, мисол тариқасида*):

Собиржон ажойиб, камтарин йигит. Мактабда фаол, жамоатчи, аълочи. Шеърлари ва ҳикоялари, нафақат, туман, балки вилоят газета ва журналларида эълон қилиб борилмоқда. Бу йил 9-синфни тугатяпти. ўртоқлари аллақачон касб-хунар коллежи ва академик лицейларга ҳужжатларини топширишди. У эса ҳайрон: «Нима қилсам экан?»

Ёшлигида отаси оғир бетоб бўлиб, бевақт оламдан ўтганида, «Катта бўлганимда, албатта, шифокор бўламан!» деб ўйлаганди. Аммо оиласида моддий етишмовчилик кўп бўлганлиги сабабли онаси ўғлини ишга жойлаштириб қўймоқчилигини айтди.

Мактаб директори Карим Турсунович 9-синф битирувчиларига шаҳодатнома топшириш маросимида Собиржонга: «Ўғлим Собиржон, бизнинг сендан умидимиз катта. Сен, албатта академик лицейга ўқишга кириб, сўнг олий даргоҳларда таҳсилни давом эттиришинг керак. Келажакда ажойиб шоир бўлишингга ишонаман», — дея катта ишонч билан қўлига шаҳодатнома ва тавсияномани топширди.

Собиржон қайси йўлни танлашни билмайди. 2 кун ичида бу масала ҳал қилиниши лозим... Сиз унга тўғри йўлни кўрсата оласизми?

ФСМУ (фикр, сабаб, мисол, умумлаштириш)

Технологиянинг тавсифи. Ушбу технология мунозарали масалаларни ҳал этишда, баҳс-мунозаралар ўтказишда ёки ўқув-семинари якунида тингловчиларнинг ўқув машғулотида ҳамда ўтилган мавзу ва бўлимлардаги баъзи мавзулар, муаммоларга нисбатан фикрларини билиш мақсадида ёки ўқув режаси асосида бирон-бир бўлим ўрганилгач қўлланилиши мумкин. Чунки

бу технология тингловчиларни, тингловчиларни ҳам ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очиқ ҳолда баҳслашишга, шу билан бир қаторда тингловчилар томонидан ўқув жараёнида эгалланган билимларини таҳлил этишга ва эгаллаганлик даражасини аниқлашга, баҳолашга ҳамда баҳслашиш маданиятига

ўргатади.

Технологиянинг мақсади. Ушбу технология тингловчиларни тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ҳолатда ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Машғулоти ўтказиш тартиби:

Машғулоти ўтувчи ҳар бир тингловчига ФСМУ технологиясининг тўрт босқичи ёзилган қоғоз варақларини тарқатади ва яқка тартибда уларни тўлдиршни илтимос қилади.
Бу ерда:

Ф - фикрингизни баён этинг;

С - фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг;

М - кўрсатган сабабингизни асословчи мисол келтиринг;

У - фикрингизни умумлаштиринг.

Машғулоти ўтувчи тингловчилар билан баҳс мавзуси (ёки муаммо)ни белгилаб олади;

яқка тартибдаги иш тугагач, тингловчилар кичик гуруҳларга ажратилади ва машғулоти ўтувчи кичик гуруҳларга ФСМУ технологиясининг тўрт босқичи ёзилган катта форматдаги қоғозларни тарқатади;

кичик гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси берилган тарқатма материалларда яқка тартибда ёзилган фикр ва далилларни катта форматда умумлаштирган ҳолда тўрт босқич бўйича ёзишларини таклиф этилади;

машғулоти ўтувчи кичик гуруҳларнинг ёзган фикрларини жамоа ўртасида ҳимоя қилишларини сўрайди;

машғулоти машғулоти ўтувчи томонидан муаммо бўйича билдирилган фикрларни умумлаштириш билан яқунланади.

Изоҳ: илмий-тадқиқот ишларининг мавзусини танлаш, муаллифларнинг ёзган мақола, қўлланма, дарслик, услубий тавсияларига тақриз ёзишда ҳам ушбу технология структурасидан фойдаланиши мумкин.

Тарқатма материалнинг тахминий нусхаси

Вазифа. «Педагогик технология ўзини оқлайди!» мавзуси бўйича фикрларингизни баён этинг;

Фикр - _____

Сабаб - _____

Мисол - _____

Умумлаштириш - _____

Мавзу: Компьютер — инсон эҳтиёжи маҳсули!

Фикр - _____

Сабаб - _____

Мисол - _____

Умумлаштириш - _____

Тингловчилар билимини баҳолашда «Ассесмент» техникасидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари

Ҳозирги кунда инновацион технологиялар, интерфаол услублар жуда кўп, биз шулардан ҳарбий қисм ва муассасаларда ўтказилган машғулотларида шахсий таркибнинг эгаллаган билим, кўникма, малакалари даражасини аниқлаш, баҳолашда қўлланилиши мумкин бўлган интенсификация интерфаол методлардан бири «Ассесмент» техникаси ҳақида фикр юритамиз ва унинг методикасини келтирамиз.

«Ассесмент» техникаси

Ушбу техника баҳолаш методи ичида усул сифатида қўлланилади. Техника моҳирлик, усталик деган маънони билдиради. Демак, тингловчилар ўз билим, кўникма, малакаларини моҳирлик билан синаб, ўз-ўзларини баҳолашлари, бир синовдан ўтишлари мумкин.

Ассесмент (ингл. - assessment - баҳо) ўз-ўзини тақдимот қилиш, маълум бир синовдан ўтиш деб белгиланади.

Усулнинг моҳияти. Ушбу услуб ўтилган машғулот ёки бўлим бўйича барча мавзуларни тингловчилар томонидан ёдга олиш, ёки бирон-бир мавзу бўйича тренер-ўқитувчи томонидан берилган топширик, вазифаларга мустақил равишда ўз муносабатларини билдириш, шу орқали эгалланган билим, кўникма, малакаларини ўзлари текшириб, баҳолашларига имконият яратиш ва машғулот ўтувчи томонидан қисқа вақт ичида барча тингловчиларни ҳам илмий-назарий, ҳам амалий жиҳатдан билимлари, кўникмаларини баҳолай олишга йўналтирилган.

Усулнинг мақсади. Тингловчиларни машғулотда ўтилган мавзунини эгаллаганлиги ва мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириб олинганлик даражаларини аниқлаш, мустақил равишда ўзларининг билим даражаларини баҳолай олиш, шунингдек, ўз билимларини бир тизимга солишга ўргатиш.

Усулнинг қўлланилиши: ўқув машғулотларининг барча турларида (дарс бошланиши ёки дарс охирида ёки ўқув предметининг бирон-бир бўлими тугалланганида) ўтилган мавзунини ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки оралиқ ва якуний назорат ўтказиш учун, шунингдек, янги мавзунини бошлашдан олдин тингловчиларнинг билимлари текшириб олиш, кўникма, малакаларини аниқлаб олиш учун мўлжалланган. Ушбу усулни машғулот жараёнида ёки машғулотнинг бир қисмида яқка тартибда ташкил этиш мумкин.

Машғулот учун керакли воситалар: тарқатма материаллар (имкон бўлса, бўлмаса тингловчилар ўз дафтарларига жадвални чизиб олишлари, берилган вазифа ва топшириқларни машғулот ўтувчи томонидан эшитиб жавобларини жадвалнинг катакларига тўлатишлари шарт); жадвал учун топшириқлар; қалам (ёки ручка); тақдимот - слайдлар ва б.

Изоҳ: режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда машғулот ўтувчи қўйган мақсади (текшириш, мустаҳкамлаш, баҳолаш)га мос тайёрланган тарқатма материаллар тайёрланади.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- тингловчилар иш тартиби, белгиланган мақсад, унга қўйилган талаб қоидалар билан таништирилади;
- тарқатма материаллар тарқатилади ёки машғулот ўтувчи томонидан айтиб

турилади, тингловчилар дафтарларига белгилаб олишади;

- тингловчилар якка тартибда ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича тарқатма материалдаги катакларда берилган вазифа, топшириқлар билан танишадилар (вазифа ва топшириқлар экранда слайд орқали кўрсатилиши, тингловчилар эса тарқатма материалга ёки дафтарлари фақат жавобларини ёзишлари мумкин ёки бўлмаса тарқатма материалнинг бир томонида топшириқлар берилиши орқа томонига эса жавоблар ёзилиши мумкин, машғулот ўтувчи шароит ва вазиятдан келиб чиқиб ўзи ва тингловчилар учун қулай ҳолатда иш тутати);
- тингловчилар тарқатма материалда мавзу бўйича берилган вазифа, топшириқларни (улар ўтилган мавзу, бўлим ёки ўқув предмети асосида тузилиши мумкин) ўзларининг билимлари асосида якка тарти бажарадилар;
- машғулот ўтувчи тарқатма материалда мавзу бўйича берилган топшириқлар вазифаларни, имкони бўлса, экран орқали ёки ўзи оғзаки айтиши орқали тўғри жавобларни беради ҳамда ҳар бир катакда берилган жавобларни баҳо мезони билан таништиради:
- ҳар бир тингловчи тўғри жавоб билан ўзлари белгилаган жавобларнинг фарқларини аниқлайдилар, ўз-ўзларини текширадилар, баҳолайдилар шунингдек, билимларини яна бир бор мустаҳкамлайдилар;
- машғулот ўтувчи тингловчилар томонидан бажарилган ишларни йиғиб олади ва уларнинг тўплаган баллари ёки баҳоларини гуруҳ журналига қайд этади, ўтказилган ишга якун ясайди.

Изоҳ: жадвалдаги катаклар сони нечта бўлиши машғулот ўтувчи томонидан қўйилган мақсад, ўтилган мавзу ёки бўлим ҳақидаги маълумотларга боғлиқ. Жадвалда, албатта, ўтилган мавзу, бўлим бўйича маълумотлар ҳам илмий-назарий, ҳам амалий кўникмани текшириш, баҳолашга йўналтирилган тегишли вазифа ёки топшириқлар бўлиши керак.

Қуйида ўқув предмети асосида бериладиган вазифа ва топшириқларга қўйиладиган талаблар билан таништирмоқчимиз (мисол тариқасида энг оддий вариант сифатида):

Ўқув предметиинг бир мавзуси ёки бўлими ёки якуни асосида

Мавзу: _____

<p style="text-align: center;">ТЕСТ</p> <p>Ўтилган мавзу (бўлим, курс) бўйича 1 -2 та тест берилади</p>	<p style="text-align: center;">МУАММОЛИ ВАЗИЯТ</p> <p>Ўтилган мавзу асосида аниқ ҳаётий вазият, ҳодисага асосланган муаммо берилади, тингловчи бўлажак мутахассис сифатида унинг тўғри ечимини топиши керак Сизнинг ҳаракатингиз...</p>
<p style="text-align: center;">СИМПТОМ</p> <p>Ўтилган мавзу бўйича илмий-назарий фикрлар, гоялар, таърифлар тугалланмаган фикр асосида берилади, масалан: ...таъриф беринг, ... илмий асосланг..., ёритинг... ва б.</p>	<p style="text-align: center;">АМАЛИЙ КЎНИКМА</p> <p>Ўтилган мавзу мазмунини ҳаётда иш фаолиятида қўллашдаги кўникмаларга тегишли топшириқ берилади, масалан: чизинг, ҳисобланг, тўлдилинг, топинг, солиштиринг...</p>

«Ассесмент» техникаси усулидан бир дарснинг ўзида дарс бошланишида ўтган мавзунини такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки янги мавзу бўйича тингловчиларнинг дастлабки билимлари, қандай тушунчаларни эгаллаганликлари ва шу дарснинг охирида эса бугунги мавзудан нималарни билиб олганликларини аниқлаш учун ёки биринчи дарсда ўқув предмети бўйича тингловчилар қандай билим, кўникмаларга эга эканликларини аниқлаш ёки оралиқ, жорий, якуний назоратда рейтинг балларини белгилашда фойдаланиш мумкин.

Педагогика фанини ўқитишдаги ўқув машғулотида «Ассесмент» техникасидан фойдаланиладиган тарқатма материалнинг жадвал катакларига вазифа ва топшириқларни бериш мумкин (*мисол тариқасида*):

Мавзу: Таълим жараёнини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари.

<p style="text-align: center;">ТЕСТ</p> <p style="text-align: center;">Ўқув машғулооти...</p> <p>А. Таълим, тарбия, ривожлантириш жараёни В. Ўқув фаолиятининг асосий шакли С. Натижага эришиш жараёни Д. Турли хил шаклдаги дарс жараёни</p>	<p style="text-align: center;">МУАММОЛИ ВАЗИЯТ</p> <p>Аудиторияда дарс вақтида сиз ўтаётган мавзуни жуда мукамал биладиган тингловчи бор, шу сабаб, у дарс давомида Сизга ва тингловчиларга халақит бера бошлади: саволлари, фикрларга қўшилиши билан барчани диққатини бўлиб чалғита бошлади</p> <p style="text-align: center;">Сизнинг ҳаракатингиз..</p>
<p style="text-align: center;">СИМПТОМ</p> <p>Педагогик технологиянинг асосий белгиси... Интерактив таълимнинг асосий белгиси...</p>	<p style="text-align: center;">АМАЛИЙ КўНИКМА</p> <p>Ҳарбий қисм ва муассасалардаги ўқув машғулотида қўлланилаётган интерактив методлар рўйхатини тузинг (тажрибадан келиб чиқиб мисол келтиринг)</p>

«Сув» мавзуси бўйича жадвал катакларига қуйидаги вазифа ва топшириқларни бериш мумкин (*мисол тариқасида*)

<p style="text-align: center;">ТЕСТ</p> <p>Сув нечта ҳолатда бўлади? (3 ҳолатда) Буғ сувнинг қандай ҳолати? (буғ)</p>	<p style="text-align: center;">АНИҚЛИК КИРИТИШ</p> <p>Сув ҳавзаларини санаб ўтинг.</p> <p>Жилға, ирмоқ, ариқ, сой, канал, дарё, кўл, орол, денгиз, океан</p>
<p style="text-align: center;">СИМПТОМ</p> <p>Сув - ҳидсиз - рангсиз - суюқ</p>	<p style="text-align: center;">АМАЛИЙ КўНИКМА</p>
<p style="text-align: center;">ХУЛОСА</p> <p>Сувни асраш йўллари эзиб кўрсатинг.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Сув жўмрақларининг созлигини таъминлаш; * Шаҳар ва қишлоқ жойларда сувдан оқилона фойдаланиш; * Сувга ахлат ташламаслик; 	

Мавзу: «Самбо курашининг техникаси ва тактикаси» (*мисол тариқасида*)

<p style="text-align: center;">ТЕСТ</p> <p>1. Самбо курашида тўлиқ ғалабага неча балл бўлиши керак? А. 20 Б. 12 В. 10 Г. 8</p> <p>1. Самбо курашида 10 сек. босиб турса неча балл берилади? А. 2 Б. 4 В. 3</p>	<p style="text-align: center;">МУАММОЛИ ВАЗИЯТ</p> <p>2. Сиз курашаётган гиламда рақибингизга ҳакамнинг очиқча ёрдам бераётганини сездингиз? Нима қилган бўлардингиз?</p>
--	---

Г. 1 “5” балл	“1-5” балл
АМАЛИЙ КЎНИКМА 1. Самбо курашининг қайси машғулот техникасини такрорлаш учун вазифа берардингиз? 2. Қандай ўйинлардан фойдаланардингиз? “1-5” балл	

Изоҳ: Ушбу машғулотни тайёрлашда унинг шакли ёки каттаклар сонининг кўп ёки кам бўлиши ўқув предметнинг хусусияти, мазмуни ва машғулот ўтувчи томонидан қўйилган мақсадга, яъни машғулот ўтувчи тингловчилардан нимани аниқлаб олмақчи: назарий билимлариними ёки амалий билим, кўникма, малакалариними? Шунга қараб каттаклардаги топшириқлар ўзгариши мумкин, лекин каттаклар сони ёки топшириқлар қанча бўлишидан қатъий назар ҳаммасида «Тест», «Симптом» бўлимлари сақланиб қолиниши керак.

Ушбу усулнинг аҳамияти, машғулот ўтувчи қисқа вақт ичида барча тингловчиларнинг билимларини ҳам илмий-назарий, ҳам амалий томондан текшира олади, уларнинг ўз-ўзларини баҳолашларига имконият яратади. Ўқув машғулотни қизиқарли бўлади ҳамда тингловчиларнинг билимларни эгаллашга бўлган қизиқишлари ва масъулиятлари ортади.

Интерфаол суҳбат

Интерфаол суҳбат - оғзаки баён қилиш интерфаол услуби бўлиб, тингловчилар томонидан билимларни аста-секин ўзаро фикрлашиб ўзлаштиришларига олиб келувчи пухта ўйланган саволлар тизимидир. Такрорлаш, мустаҳкамлаш ва янги билимларни баён қилишда қўлланилади. Бу суҳбатда машғулот ўтувчининг (ёки тингловчиларнинг) битта саволига тингловчилар аниқ тўғри жавоб беришлари керак.

Интерфаол услубнинг мақсади: машғулот ўтувчининг моҳирлик билан қўйган саволлари ёрдамида ҳамда тингловчиларнинг тиришқоқлиги ва мустақил фикрлашлари туфайли уларни янги билимларни жадал ўзлаштиришларига эришиш, тингловчиларнинг билимларни тушунганлик ва ўзлаштирганликларини назорат қилиш, хотира ва тафаккурини ривожлантириш, ўқиладиган, ўрганиладиган матн (ёки томоша қилинадиган расми, эксперимент ва экскурсия натижалари)нинг асл маъноси, мазмуни тингловчилар ҳамкорлигида тушунтириш ва изоҳлаш, ҳамкорликда ишлаш, ўзаро ҳурмат, масъулиятни ҳис этишни тарбиялаш.

Қўйилган натижа: машғулот ўтувчининг битта саволига битта аниқ тўғри жавоб бериш ҳамда ўрганиладиган материални тўғри тушуниш ва баҳо бериш кўникмалари ҳосил бўлади.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- машғулот ўтувчи гуруҳни машғулот мавзуси ҳамда уни ўтказиш тартиби талаблари билан таништиради;
- машғулот ўтувчи мавзунини тингловчиларга тушунтириш (мустаҳкамлаш ё такрорлаш, баҳолаш) учун мавзу мазмунини бир неча кичик бўлимларга бўлади ва шу асосда кичик гуруҳлар ташкил этади (гуруҳлар сони мавзунининг бўлинган бўлимларига боғлиқ);
- машғулот ўтувчи гуруҳларга (аввалдан тайёрлаб қўйилган) кичик мавзу бўлимларини тарқатади (кичик мавзу бўлимлар ёзилган тарқатма материалларни гуруҳлар ўзлари танлаб олишлари ёки ушбу бўлимлар экранда намоён этилса,

экрандаги материаллардан бирини танлаб олишлари мумкин ва ҳ.к.);

- машғулот ўтувчи гуруҳлар томонидан танлаб олинган мавзу бўлимлари устида бош қотиришлари, тарқатма материаллар асосида уни гуруҳ бўлиб ўйлаб кўришлари, агар муаммо бўлса, унинг ечимини биргаликда топишлари, ўз фикрларини тарқатилган қоғозларга ёзма баён этишлари кераклигини тушунтиради;
- гуруҳлар берилган топшириқларни бажаришга киришадилар, машғулот ўтувчи вақт белгилайди;
- гуруҳлар ишларини тугатгач, гуруҳ вакилларида бири тайёрланган материални тақдирот қилади;
- машғулот ўтувчи гуруҳлар тақдиротидан сўнг мавзу асосида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш ва баҳолаш мақсадида гуруҳларнинг кичик мавзулари мазмунидан келиб чиқиб саволлар беради, бу саволга гуруҳ аъзолари навбати билан бирин-кетин жавоб берадилар ёки фикр билдирадилар, муҳими гуруҳда нечта тингловчи ўтирган бўлса, ҳар бири навбатини ўтказмай жавоб бериши ёки фикр билдириши керак (жавоблар, фикрлар қисқа, бир-бирини қайтармаган ҳолда оғзаки шаклда айтилиши керак);

Изоҳ: машғулот ўтувчи гуруҳ, аъзолари томонидан айрилган жавоблар, фикрларга ўз муносабатини билдириб боради, керак жойларда маъқуллаб, баъзиларига қўшимчалар қилади, тўғрилайди;

- машғулот ўтувчи ёки унинг ассистенти гуруҳ аъзоларининг жавоблари ва айтган фикрларини ҳисоблаб боради, умумийсини доскада, флипчарт қоғозда, экранда белгилаб боради;

- барча гуруҳлар ўз фикрларини билдириб бўлишгач, машғулот ўтувчи фикрларни умумлаштиради ва асосий мавзуга қўшимчалар киритиб, тўлдиради;

гуруҳлар томонидан доскада (флипчарт, экранда) айрилган фикрлар, жавоблар сонига қараб, энг кўп фикр билдирган, кўп жавоб берган гуруҳлар аниқланади, машғулот ўтувчи ўзи белгилаган мезонлар асосида уларни баҳолайди, масалан гуруҳда 10 та фикр билдирилган бўлса - 5 баҳо, 8 та - 4 баҳо, 6 та - 3 баҳо, 5 дан кам бўлса - «қониқарсиз», дея баҳоланади.

Изоҳ: бу баҳолар гуруҳга берилади, лекин гуруҳнинг ҳар бир аъзоси шу баҳога эга бўлади.

- машғулот ўтувчи тингловчилар баҳоларини эълон қилгач, ўтилган мавзуга яқун ясайди ва кейинги машғулотнинг мавзуси, вақти, ўтказиладиган жойи, ўтиш тартиби билан барчани таништиради.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Шахсий таркиб гуруҳларга ажратилиб, уларни мос ўринларига жойлаштирилганидан сўнг, машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва талаблари тушунтирилади, яъни машғулотнинг босқичли бўлиши ва ҳар бир босқич улардан максимум диққат-эътибор талаб қилиниши, машғулот давомида улар яқин, гуруҳ ва жамоа бўлиб ишлашлари айтилади. Бундай кайфият шахсий таркибга берилган топшириқларни бажаришга тайёр

Муаммо

Технологиянинг мақсади: шахсий таркибга ўқув предметининг мавзусидан келиб чиққан турли муаммоли масала ёки вазиятларнинг ечимини тўғри топишга ўргатиш, уларда муаммонинг моҳиятини аниқлаш бўйича малакаларни шакллантириш, муаммони ечишнинг баъзи усуллари билан таништириш ва муаммонинг ечишда мос услубларни тўғри танлашга ўргатиш, муаммони келиб чиқиш сабабларини ва муаммони ечишдаги хатти-ҳаракатларни тўғри аниқлашга ўргатиш.

бўлишларига ёрдам беради ва бажаришга қизиқиш уйғотади. Машғулотни ўтказиш тартиб-қоидалари ва талаблари тушунтирилгач, машғулот бошланади:

- шахсий таркиб томонидан машғулот учун тайёрланган кинолавҳани диққат билан томоша қилиб, унда ёритилган муаммони аниқлашга ҳаракат қилиш, хотирада сақлаб қолиш ёки дафтарларига белгилаб қўйиш (агар кинофильм кўрсатишнинг имконияти бўлмаса, у ҳолда машғулот ўтувчи ўқув предметининг мавзуси бўйича плакат, расм, афиша ёки бирор муаммо баён қилинган матн, китобдаги ўқув материалидан фойдаланиши мумкин);

- ҳар бир гуруҳ аъзолари томонидан ушбу лавҳадан (расмдан, матндан ҳаётий воқеадан) биргаликда аниқланган муаммоларни ватман ёки А-3 форматдаги қоғозга фломастер билан ёзиб чиқади;

- берилган аниқ вақт тугагач, тайёрланган ишни гуруҳ, вакили томонидан ўқиб эшиттирилади;

- машғулот ўтувчи гуруҳлар томонидан танланган ва муаммолар ёзилган қоғозларни алмаштирган ҳолда гуруҳларга таркатади;

- тарқатилган қоғозларда гуруҳлар томонидан ёзилган муаммолардан ҳар бир гуруҳ аъзоси (ёки ҳар бир гуруҳ) ўзини қизиқтирган муаммодан бирини танлаб олади;

- машғулот ўтувчи томонидан тарқатилган қуйидаги чизмага ҳар бир гуруҳ, аъзоси (ёки гуруҳ) танлаб олган муаммосини ёзиб, мустақил равишда таҳлил этади.

Изоҳ: танланган муаммолар ўқув материали асосида белгиланади.

Муаммонинг тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ечишда Сизнинг ҳаракатларингиз	Муаммони ечишда учрайдиган тўсиқлар
Тоза ичимлик сувининг камлиги	Сувни тоза сақлашга эътиборнинг камлиги...	Ёндашув ва сувни сақлашга оид тadbирлар ўтказиш ва б.	Тарғибот ва ташвиқотчи кадрларнинг маҳоратини пастлиги

- яқка тартибдаги (ёки гуруҳдаги иш) фаолият тугагандан сўнг ҳар бир иштирокчи бажарган таҳлилий ишини барчага ўқиб эшиттиради;

- муаммолар ва уларнинг ечими бўйича жамоавий фикр алмашилади;

- ҳимоядан сўнг машғулот ўтувчи машғулотга яқун ясайди. Кичик гуруҳларга қизиқарли ишлари учун миннатдорчилик билдиради.

Бундай технология билан ўтказилган машғулот натижасида шахсий таркиб қайсидир муаммони ечишдан аввал унинг сабабини аниқланиши кераклигини, кейин эса уларга зарур бўлган услуб ва усулларни танлаши ҳамда ўз ҳаракатларини аниқ белгилаб олишлари кераклигини билиб оладилар.

Скарабей

«Скарабей» интерфаол технология бўлиб, у шахсий таркибда фикри боғлиқлик, мантиқий фикрлаш, хотираларининг ривожланишига имконият яратади, қандайдир муаммони ҳал қилишда ўз фикрини очиқ ва эркин ифодалаш маҳоратини шакллантиради. Мазкур технология тингловчиларга мустақил равишда ўз билимларининг сифати ва савиясини холисона баҳолашга, ўрганилаётган мавзу ҳақидаги тушунча ва тасаввурларни аниқлашга замин яратади. У айни пайтда турли ғояларни ифодалаш ва улар орасидаги боғлиқликларни аниқлашга ҳам хизмат қилади.

«Скарабей» технологияси универсал технологиялардан бўлиб, ундан ўқув материалларини тингловчилар томонидан эгаллашнинг турли босқичларида, яъни:

бошида - ўқув фаолиятини рағбатлантириш сифатида («Ақлий ҳужум») услуги;

мавзунини ўрганиш жараёнида - унинг моҳияти, тузилиши ва мазмунини белгилаш; мавзу мазмунини ичидаги асосий қисмлар, тушунчалар, алоқалар табиатини аниқлаш, мазмунни янада чуқурроқ ўрганиш, янги жиҳатларини кўрсатишда;

охирида - олинган билимларни мустаҳкамлаш ва яқунлаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

«Скарабей» технологияси шахсий томонидан томонидан осон қабул қилинади, чунки у фаолиятнинг фикрлаш, билиш хусусиятларини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқилган. Технология тингловчилар тажрибасидан фойдаланишни кўзда тутаяди, рефлексив кузатишларни амалга оширади, фаол ижодий излаш ва фикрий тажриба ўтказиш имкониятларига эга.

Мазкур технологиянинг айрим афзалликлари сифатида идрок қилишни енгиллаштирувчи чизма шакллардан фойдаланишни кўрсатиш мумкин.

«Скарабей» технологиясидан яқка ҳолда, кичик гуруҳларда ва жамоа бўлиб ишлашларида фойдаланиш мумкин.

Таълимдан ташқари мазкур услуб *тарбиявий* табиатдаги:

- ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
- жамоа билан ишлаш маҳорати;
- фаоллик;
- хушмуомалалик;
- ишга ижодий ёндашиш;
- мавжуд имкониятларни кўрсатиш;
- ўз қобилияти ва имкониятларини текшириш; «Мен»ини ифодалаш;
- ўз фаолияти натижаларига масъуллик ва қизиқиш уйғотиш каби қатор сифатларни шакллантириш имкониятини ҳам беради.

«Скарабей» технологиясида учрайдиган **асосий тушунчалар:**

Ассоциация - мантиқий боғлиқлик бўлиб, сезги, тасаввур, идрок қилиш, ғоя ва бошқалар орасида ҳосил қилинувчи мантиқий алоқадир.

Ранжирлаш (муайян тартиб) - аҳамияти, муҳимлиги, мазмунини даражасига қараб тартиблаш.

Елпиғич

Бу технология мураккаб ва кўптармоқли бўлиб, муаммоли мавзуларни ўрганишга қаратилган. Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир йўла ахборот берилади. Айти пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида элементларда муҳокама этилади. Масалан, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари, фойда ва зарарлари белгиланади. Бу интерфаол технология шахсий таркибга танқидий, таҳлилий ва аниқ мантиқий фикрлашларини муваффақиятли ривожлантиришга

ҳамда ўз ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этиш, шунингдек уни ҳимоя қилишга имконият яратади.

«Елпиғич» технологияси умумий мавзунинг айрим тармоқларини муҳокама қилувчи кичик гуруҳларнинг, ҳар бир қанташчининг ва умуман гуруҳнинг фаол ишлашига қаратилган.

«Елпиғич» технологияси мавзунинг турли босқичларида:

- бошида - ўз билимларини эркин фаоллаштириш;
- мавзунинг ўрганиш жараёнида - унинг асосларини чуқур фахмлаш ва англаб етиш;
- яқунлаш босқичида - олинган билимларни тартибга солишда қўлланилиши мумкин.

«Елпиғич» технологиясида учрайдиган **асосий тушунчалар:**

Аспект (нуқтаи назар) билан предмет, ҳодиса, тушунча текширилади.

Афзаллик - бирор нарса билан қиёслашда устунлик, имтиёз.

Фазилат - ижобий сифат.

Нуқсон - номукамаллик, қоидаларга, мезонларга номувофиқлик

Хулоса - муайян бир фикрга, мантиқий қоидалар бўйича далилдан натижага келиш.

Таълимдан ташқари «Елпиғич» технологияси тарбиявий табиатдаги:

- жамоа, гуруҳларда ишлаш маҳорати;
- муаммолар, вазиятларни турли нуқтаи назардан муҳокама қилиш маҳорати;
- мурасали қарорларни топа олиш маҳорати;
- ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш;
- хушмуомалалик;
- ишга ижодий ёндашув;
- фаоллик;
- муаммога диққатни жамлай олиш маҳорати каби қатор сифатларни шакллантириш имконини ҳам беради.

Блок-сўров

Услугбнинг моҳияти. Ушбу услуб ўтилган бир мавзу ёки бўлим бўйича маърузада эгалланган билимларни тингловчилар томонидан мустақил равишда мустаҳкамлаш, такрорлаш ва баҳолашларига имконият яратиш ва барча тингловчиларни ҳам илмий-назарий, ҳам амалий жиҳатдан билимлари, кўникмаларини баҳолай олишга йўналтирилган.

Услугбнинг мақсади. Тингловчиларни маърузада ўтилган мавзуни эгаллаганлиги ва мавзуни ўзлаштириб олинганлик даражаларини аниқлаш, шу орқали эгалланган билим, кўникма, малакаларини ўзлари текшириб, мустақил равишда ўзларининг билим даражаларини баҳолай олиш, шунингдек, ўз билимларини бир тизимга солишга ўргатиш.

Услугбнинг кўлланиши: амалий машғулотларнинг барча турларида ўтилган мавзуни ўзлаштирилганлик даражасини такрорлаш, мустаҳкамлаш баҳолаш ёки оралик ва якуний назорат ўтказиш учун мўлжалланган.

Машғулотга керакли воситалар: тарқатма материаллар: маъруза матни, дарслик, мавзуга оид қўшимча маълумотлар, жадваллар, расм, плакатлар ва б.; тингловчиларнинг маърузадан конспектлари; такдимот-слайдлар ва б.

Изоҳ: режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда машғулот ўтувчининг қўйган мақсади (текшириш, мустаҳкамлаш, баҳолаш)га мос тайёрланган тарқатма материаллар тайёрланади.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

• машғулот ўтувчи шахсий таркибни машғулот мавзуси, мақсади ҳамда уни ўтказиш тартиби ва талаблар билан таништиради;

* машғулот ўтувчи ўқув гуруҳини 4 та кичик гуруҳларга бўлади ва берилган топшириққа ҳар бир гуруҳ аъзосининг фаол иштироки талаб этилишини тушунтиради;

4 та гуруҳнинг ҳар бирига алоҳида қуйидаги топшириқлар берилади ва уларни бажаришга керакли бўлган тавсияларни тушунтиради (топшириқларни гуруҳлар ихтиёрий равишда ўзлари танлаб олишлари ёки ўқитувчининг ўзи уларни топшириши мумкин):

1-гуруҳ «**Ахборотчилар**» - маъруза мазмунидан келиб чиқиб назарий билимлар ҳақида маълумот бериши.

2-гуруҳ «**Ижодкорлар**» - маъруза мазмуни асосида амалиётдан ҳаётий мисоллар келтириши.

3-гуруҳ «**Коррекциячилар**» - ўқитувчи вазифасини бажариши, аниқлаштириши, маълумотни тўлдириши ва айтилган фикрларга яқун ясаши.

4-гуруҳ «**Экспертлар**» - жадвал асосида барча гуруҳларнинг жавобларини, фаолиятларини баҳолаши лозим бўлади.

• Машғулот ўтувчи кичик гуруҳларга берилган вазифани бажариш бўйича келишиб олишлари, тайёргарлик кўришлари учун вақт беради ва гуруҳлар тайёргарлиги тугагач, у 1-гуруҳга сўз беради;

• 1-гуруҳ, аъзолари ўтилган маъруза мазмунидан келиб чиқиб эгалланган назарий билимлар ҳақида, иложи борича, тўлиқроқ ахборот берадилар (ахборотни берилишида ҳар бир гуруҳ аъзоси иштирок этиши керак);

• 2-гуруҳ, аъзолари 1-гуруҳ аъзолари томонидан берилган назарий билимлар ҳақидаги ахборотни диққат билан тинглаб, уни амалиёт билан боғлаб мисоллар келтирадилар, яъни ҳаётда ушбу ахборотда айтилган фикрлар қаерларда, қандай ишлатилиши мумкинлигини аниқ ҳаётий мисоллар орқали тушунтирадилар;

•3-гуруҳ аъзолари машғулот ўтувчи ролида бўлиб ҳар иккала гуруҳ аъзолари берган маълумотларга аниқлик киритадилар, тўлдирадилар, нотўғри жойларини тuzатадилар, гуруҳлар ишини якунлайдилар;

•4-гуруҳ аъзолари эса алоҳида тузилган баҳолаш варақасида барча гуруҳлар фаолияти ва маъруза мазмуни бўйича берган маълумотлари келтирилган амалий ҳаётий мисоллари, тўлдиришлари, ўзгартиришларига белгиланган баҳолаш меъёри асосида гуруҳларни (ёки гуруҳ аъзоларини баҳолайдилар.

Изоҳ: ушбу интерфаол услуб бир мавзунинг тўлиқ такрорлаш, мустаҳкамлаш, баҳолаш учун ишлатилиши мумкин, ёки семинар машғулотига берилган ҳар бир саволни алоҳида-алоҳида кўриб чиқиш мумкин. Агар шундай бўлса, у ҳолда бир саволни юқоридаги тартибда муҳокама қилиб, баҳолаб бўлингач, гуруҳларнинг вазифалари (роллари алмаштирилади, сўнгра семинарнинг иккинчи саволи муҳокама қилинади, баҳоланади. Семинар саволлари сони ва машғулотга ажратилган вақтга қараб, машғулот ўтувчи гуруҳларнинг вазифаларини (роллари) алмаштириб боради. Машғулот ўтувчининг ушбу интерфаол услубни қўллашдаги асосий ҳаракати машғулотда ҳар бир тингловчининг иштирокини таъминлаш.

•гуруҳлар томонидан барча вазифалар тўлиқ бажарилгач, машғулот ўтувчи ўз фикрини билдиради, гуруҳлар фаолиятига, ишларига баҳо беради, машғулотга якун ясайди, экспертлар гуруҳи томонидан кўйилган баҳолар (баллар)ни қайд қилиш журналига кўчириб қўяди.

Тушунчалар таҳлили

Услубнинг моҳияти. Ушбу услуб ўтилган (чорак, семестр ёки ўқув йилида тугаган) ўқув предмети ёки бўлимнинг барча мавзуларини такрорлаш, мустаҳкамлаш, тингловчилар томонидан ёдга олиш, бирон-бир мавзу бўйича машғулот ўтувчи томонидан берилган тушунчаларга мустақил равишда ўз изоҳларини бериш, шу орқали ўз билим-

ларини текшириб баҳолашга имконият яратиш ва машғулот ўтувчи томонидан қисқа вақт ичида барча тингловчиларни баҳолай олишга, оғзаки ва ёзма нутқларини такомиллаштиришга йўналтирилган.

Услубнинг мақсади. Тингловчиларни машғулотда ўтилган мавзунинг эгалланганлик ва мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириб олинганлик даражаларини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда эркин баён эта олиш, ўзларининг билим даражаларини баҳолай олиш, яқка ва гуруҳларда ишлай олиш, сафдошларининг фикрига ҳурмат билан қараш, шунингдек ўз билимларини бир тизимга солишга ўргатиш.

Услубнинг қўлланиши: ўқув машғулотларининг барча турларида (дарс бошланиши ёки дарс охирида ёки ўқув предметининг бирон-бир бўлими тугалланганда) ўтилган мавзунинг ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки оралик ва якуний назорат ўтказиш шунингдек, янги мавзунинг бошладан олдин тингловчиларнинг билимларини текшириб олиш учун мўлжалланган. Ушбу услубни машғулот жараёнида ёки машғулотнинг бир қисмида яқка, кичик гуруҳ ҳамда жамоа шаклида ташкил этиш мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: тарқатма материаллар, таянч тушунчалар рўйхати, қалам (ёки ручка), слайд.

Изоҳ: режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда машғулот ўтувчининг қўйган мақсади (текшириш, мустаҳкамлаш, баҳолаш)га мос тайёрланган тарқатма материаллар (агар яқка тартибда ўтказиш мўлжалланган бўлса, гуруҳ тингловчилари сонига, агар кичик гуруҳларда ўтказиш белгиланган бўлса, у ҳолда гуруҳлар сонига қараб, тарқатма материаллар тайёрланади).

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- тингловчилар гуруҳларга (шароитга қараб) ажратилади;
- тингловчилар машғулотни ўтказишга қўйилган талаб ва қоидалар билан таништирилади;
  - тарқатма материаллар ҳар бир тингловчига ёки гуруҳ аъзоларига тарқатилади;
  - тингловчилар якка тартибда ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича тарқатма материалда берилган тушунчалар билан танишадилар;
    - тингловчилар тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчалар ёнига эгаллаган (ёки ўзларининг) билимлари асосида (берилган тушунчаларни қандай тушунган бўлсалар шундай) изоҳ ёзадилар (аввал якка тартибда);
      - машғулот ўтувчи тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчаларни ўқийди ва жамоа билан биргаликда ҳар бир тушунчага тўғри изоҳни белгилайди ёки экранда ҳар бир тушунчанинг изоҳи берилган слайд орқали (имкони бўлса) таништирилади;
        - ҳар бир тингловчи тўғри жавоб билан белгиланган жавобларни фарқларини аниқлайдилар, керакли тушунчага эга бўладилар, ўз-ўзларин текширадилар, баҳолайдилар, шунингдек билимларини яна бир бор мустаҳкамлайдилар.

Изоҳ: «Тушунчалар таҳлили» услубини «Чайнворд», «Узлукс занжир», «Кластер», «Блиц-занжир» шаклида ҳам ташкил этиш мумкин.

«Тушунчалар таҳлили» услубидан бир дарснинг ўзида дарс бошланишида ўтилган мавзунинг такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки янги мавзу бўйича тингловчиларнинг дастлабки билимлари, қандай тушунчаларни эгаллаганликлари ва шу дарснинг охирида бугунги мавзудан нималарни билиб олганликларини аниқлаш учун ҳам фойдаланиш мумкин.

Қуйида «Педагогика» фани машғулотида фойдаланиладиган тарқатма материал намунаси келтирилади

Мавзу: Таълим ва тарбияда инновация (мисол тариқасида)

Тушунчалар	Мазмуни
Инновация	
Педагогик инноватика	
Педагогик инновация	
Ўқитувчининг инновацион фаолияти	
Инновацион-интерактив дарс	
Интерактив таълим	
Эвристик таълим	
Технология	
Педагогик технология	
Педагогик деонтология	
Педагогик квалиметрия	
Андрогагика	

Изоҳ: тарқатма материалдаги ёзма тушунчаларни ўқув предметининг хусусиятларига қараб расмлар, рамзий белгилар, формула, чизмалар билан ифода этиши мумкин ёки тарқатма материалнинг ўнг томони тушунчаларнинг изоҳи берилиб, чап томонига изоҳ асосида керакли тушунчаларни ёзиши ёки чизиши мумкин.

Блиц-сўров

Услубнинг тавсифи. Ушбу услуб тингловчиларни ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри ташкил этишга, мантикий фикрлашга, ўрганаётган предмети асосида хилма-хил фикрлар, маълумотлар ичидан кераклисини танлаб олишни, шу билан бир қаторда, ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш ва уларга ўз фикрини ўткази олиш ҳамда ўз фаолияти, кунини режалаштира олишни ўргатишга қаратилган.

Услубнинг мақсади: ушбу услуб орқали тингловчиларда тарқатилган қоғозларда кўрсатилган ҳаракатлар кетма-кетлигини аввал якка тартибда мустақил равишда белгилаш, кичик гуруҳларда ўз фикрини бошқаларга ўткази олиш ёки ўз фикрида қолиш, бошқалар билан ҳамфикр бўли олиш каби кўникмаларни шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби.

Ушбу услуб бир неча босқичда ўтказилади:

- машғулот ўтувчи тингловчиларга ушбу машғулот бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида тушунча беради. Ҳар бир босқичга мўлжалланган вазифаларни бажаришга аниқ вақт берилиши, тингловчилар эса шу вақтдан унумли фойдалинишлари кераклиги ҳақида уларни огоҳлантиради:

- машғулот ўтувчи тингловчиларнинг ҳар бирига тарқатма материал беради ва улардан ушбу материални синчиклаб ўрганишларини сўрайди;

- машғулот ўтувчи тарқатма материал мазмуни ва бажариладиган вазифа (тарқатма материалда берилган ҳаракатлар кетма-кетлигини тўғри белгилаш, белгини қоғозда алоҳида ажратилган бўлимга рақамлар билан қўйиш кераклиги)ни тушунтиради;

- тарқатма материалда берилган вазифа дастлаб якка тартибда бажарилишини таъкидлайди;

- ҳар бир тингловчи ўзининг шахсий фикри асосида тарқатма материалдаги «якка баҳо» бўлимига берилган ҳаракатларнинг мантикий кетма-кетлигини рақамлар билан белгилаб чиқади ;

- тингловчиларнинг якка тартибдаги ишлари тугагач, машғулот ўтувчи улардан 3 кишидан иборат кичик гуруҳлар ташкил этишларини сўрайди. Кичик гуруҳлар тингловчиларнинг хоҳишларига қараб ёки рақамлар бўйича ташкил этилиши мумкин;

- кичик гуруҳлардаги тингловчиларнинг ҳар бири ўз қоғозидаги «**якка баҳо**» бўлимида белгиланган ҳаракатлар кетма-кетлиги билан бир-бирларини таништирадилар, кейин улар 3 кишида уч хил бўлган кетма-кетликни биргаллашиб бир-бирлари билан тортишиб, баҳслашиб, бир-бирларига таъсир ўтказиб, ўз фикрларига ишонтириб) келишган ҳолда, тарқатилган қоғоздаги «**гуруҳ баҳоси**» бўлимига муқобил рақамларни белгилаб чиқадилар;

барча кичик гуруҳлар ўз ишларини тугатгач, машғулот ўтувчи ҳаракатлар кетма-кетлиги бўйича тўғри жавобни айтади ёки экран орқали намойиш этади, яъни тингловчилардан уларга тарқатилган қоғозлардаги «**тўғри жавоб**» бўлимига у томонидан айтилган ҳаракатлар кетма-кетлиги рақамларини ёзишни сўрайди;

- машғулот ўтувчи «**тўғри жавоб**» бўлимида берилган рақамлар билан «**якка баҳо**» ҳамда «**гуруҳ баҳоси**» бўлимидаги рақамларни солиштириш ва каттасидан-кичигини айириш, айирмаларни мос ҳолда «**якка хато**» ва «**гуруҳ хатоси**» бўлимларига ёзишларини сўрайди;

• ҳар бир тингловчи ва ҳар бир гуруҳ айирмалар асосида қанчалик хатога йўл қўйганликларини аниқлаб, ўзларига баҳо қўядилар;

• машғулот ўтувчи якка ва гуруҳ хатоларининг умумий сони бўйича тушунча беради ва уларни ҳар бирини алоҳида-алоҳида шарҳлаб беради ва баҳоларни журналга қайд этади;

• машғулот ўтувчи машғулотни яқунлаб, баъзи гуруҳларнинг машғулот мобайнидаги иш фаолиятларига ўз фикрини билдиради ва тингловчиларни билимини иловадаги мезонлар асосида баҳолайди ёки мос келган тўғри жавоблар сонига қараб ҳар бир тингловчи ўз баҳосини иловада кўрсатилганидек аниқлайди.

Изоҳ: мисол тариқасида «Чигитдан мой ишлаб чиқариш» мавзусида блиц-сўровнинг жадвалини келтириши мумкин ҳар бир машғулот ўтувчи ўз предмети бўйича ўтаётган ёки аввал ўтган мавзуси асосида ушбу жадвалдан фойдаланиб блиц-сўров тузиши мумкин). Блиц-сўровни ўтказиши учун вақт етарли бўлса, у ҳолда якка тартибда ҳамда 3 кишилик кичик гуруҳ шаклида ўтказиши мумкин, лекин вақт кам ёки чегараланган бўлса, унда фақат якка тартибда ёки фақат кичик гуруҳ шаклида машғулотни ташкил этиши мумкин

Мавзу: Чигитдан мой ишлаб чиқариш

Гуруҳ баҳоси	Гуруҳ хатоси	Тўғри жавоб	Якка хато	Якка баҳо	ҲАРАКАТЛАР КЕТМА-КЕТЛИГИ
					Чигит пўстлоқдан ажратилади.
					Магиз қовурилади.
					Чигит олиб келинади.
					Магиз майдаланди.
					Мой дезодорацияланади.
					Мой оқланади.
					Магиз пресланади.
					Кунжара экстракцияланади.
					Чигит тозаланади.
					Чигит намланади.

5-6 та тўғри жавоб-«қониқарли»,

7-8 та тўғри жавоб-«яхши»,

9-10 та тўғри жавоб-«аъло».

Мавзу : Оштахтанинг тайёрланиш кетма-кетлиги (мисол тариқасида)

Якка хато	Тўғри жавоб	Якка баҳо	Оштахтанинг тайёрланиш кетма-кетлиги
	5		Тахта иш столига маҳкамланади
	7		Силлиғланади
	8		Безак берилади
	4		Тахта танланади
	1		Оштахта кўриниши режалаштирилади
	6		Тахта қирқилиб шаклга келтирилади
	2		Оштахта чизмаси қоғозга туширилади
	3		Асбоб-ускуналар ҳозирланади
			Жами

Математикага оид мавзулар (мисол тариқасида)

Тўғри жавоб	Якка хато	Якка баҳо	Мавзулар
4			Касрнинг квадрат илдизи
7			Чала квадрат тенглама

2			Ҳақиқий сонлар
1			Арифметик квадрат илдиз
8			Тўла квадрат тенгламалар
5			Даражанинг квадрат илдизи
6			Кўпайтманинг квадрат илдизи
9			Квадрат тенглама ва унинг илдизлари
3			Иррационал сонлар
			Жами

Изоҳ: Юқорида берилган «Блиц-сўров» услубини «Блиц-ўйин» шаклида ташкил этиши мумкин, масалан, бирон бир фаолиятдаги ҳаракатлар кетма-кетлиги юқоридаги жадвалга киритилади, тингловчилар машғулот давомида ҳаракатлардан қайси бири биринчи, қайсиларини иккинчи... бажаришларини рақамлар билан белгилаб чиқадилар - ўтказилиши тартиби «Блиц-сўров» услуби каби ўтказилади, фақат «Блиц-ўйин» услуби мавзусига «Мен» олмоши ишлатилади, масалан, «Мен тадбир ташкилотчиси», «Мен компьютерни ишга тушираман», «Мен ҳайдовчи», «Мен масала ечаман» ва ш.к. мавзудан келиб чиқиб ҳаракатлар кетма-кетлиги берилади.

Эслатма: «Блиц-сўров», «Блиц-ўйин» услубларига фақат аниқ алгоритми бўлган ҳаракатлар ёки ишлар белгиланади.

Ўйинли технологиялар «Консенсус ва конфронтация» ролли-ишчан ўйини (келишув ва зиддият)

Технологиянинг мақсади: шахсий таркибда мантиқий ва танқидий фикрлаш ҳамда муроасага келиш маҳоратини шакллантириш ва инсонлар ҳуқуқлари муаммолари билан боғлиқ бўлган тушунчаларини аниқлаш. Машғулотни ўтказиш кетма-кетлиги:

1.Ўйинни бошлаш.

Мазкур босқичнинг вазифаси: у ёки бу фикрни тўғри эканлигини исботлаш орқали оппонентларни ўз томонига оғдириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Тингловчиларга бирин-кетин тасдиқловчи фикр ёзилган тарқатма материаллар кўрсатилади. Уларга тарқатма материалларда берилган фикрларни қабул қилиш ёки қилмаслик таклиф қилинади. Тарқатма материаллардаги фикрларни қабул қилган тингловчилар бир томондан қолганлари иккинчи томондан жой эгаллайдилар. Шундай қилиб гуруҳ, 2 та кичик гуруҳларга ажралади. Улардан бири тасдиқланган фикрни қабул қилади ва унинг тўғрилигини исботлайди, бошқа гуруҳ эса оппонент бўлади.

Гуруҳларнинг вазифалари - ўз гуруҳларига бошқа гуруҳ, аъзоларидан кўп кишини жалб этиш, яъни уларнинг фикрларини ўзгартиришга олиб келишдан иборатдир. Ҳар бир тасдиқланган фикр устида 5 дақиқа ишланади.

Тарқатма материалда тасдиқланган фикрлар қуйидагича бўлиши мумкин (*мисол тариқасида*):

- инсонлар ҳуқуқлари ҳеч қачон етарлича ҳимоя қилинмайди;
- ўзининг ҳуқуқларини билиш ва уни ҳимоя қилиш шарафли ишдир;
- «Инсонлар шахсий ҳаёт кечириш ҳуқуқига эгадирлар». Бу ҳақиқатни катталар ҳеч қачон қабул қилолмайдилар;
- ўз ҳуқуқларини ҳимоя қила туриб баъзида ўзаро зиддиятларга ҳам дучор бўлишга тўғри келади;
- ўз ҳуқуқларимни ҳимоя қила оламан, турли услубларни маъқул оламан;
- ҳар бир инсон учун ўз ҳуқуқларини билиш ўта муҳимдир;
- масъулият ҳақида эса инсонга катталар эслатиб туришади;

- ҳамма вақт менинг ҳуқуқларим бошқалар ҳуқуқларини чегаралаб туради;
- ҳуқуқ доимо жавобгарликни сезишни тақозо этади;
- инсонлар ҳуқуқларини фақат катталар ҳимоя қила оладилар;
- ҳар бир инсон ўз қарашларини ўзгартириш ҳуқуқига эга;
- катталар ҳуқуқлари инсонларнинг ҳуқуқларини чегаралайди;
- кучли одам ҳамиша ҳақдир;
- эркаклар ва аёллар ҳеч қачон тенг бўлмайдилар.

2. Таҳлил:

Мазкур босқичнинг вазифаси: ўйинни ўтказиш вақтида ўз ҳолатини таҳлил қила олиш ва куйидаги саволларга жавоб бериши лозим:

1. Ўйин шартларини бажариш қийин бўлдимиди?
2. Мазкур ишни бажариш вақтида нималарни ҳис этдингиз?
3. Баҳс - мунозара натижасидан қоникдингизми?
4. Натижага эришишингизда Сизга нима ёрдам берди ва нима ҳалақит берди?

Бу фаолият ҳамкорликда кўтаринки руҳда ўтиши, яхши натижа билан тугаши ва суҳбатдош чарчамаслиги керак.

Баҳс-мунозараларнинг натижасини, албатта, таҳлил қилиш ва баҳолаш керак. Унинг муваффақияти: **биринчидан**, гуруҳлар ва уларнинг иштирокчи (ҳамкор)ларини бир-бирларига ўзларининг вазиятлари ва ҳолатларини тушунтириб, янги ахборотлар олишларига, **иккинчидан**, ўзаро муносабат вақтидаги зиддият (ёки салбий ҳолат)нинг бир қисми йўқ қилинишига эришишларига, **учинчидан**, кўйилган муаммони ечиб, ўзаро бир-бирларини тушунишларига боғлиқ.

2. Мурсага келишишнинг кичик гуруҳда (жуфтликда) ташкил этилиши.

Мазкур босқичнинг вазифаси: икки оппонент ўртасидаги у ёки бу фикрни тасдиқлашни розилигига эришиш.

Машғулоти ўтказиш тартиби:

Тингловчиларга бирон-бир тасдиқланган фикрни танлаш таклиф этилади. Бу биргаликдаги иш куйидаги кўринишда: бир киши тасдиқловчи, иккинчи киши эса инкор этувчи бўлади. Бу фаолият якунида маълум бир жуфтликлар аниқланади (ёки агар кичик гуруҳда уч киши бўлса, учта қатнашчи). 10 дақиқа мобайнида конструктив баҳс-мунозара кўникмаси ёрдамида мурса (консенсус)га эришиш керак.

Муҳокама қилиш учун тахминий саволлар куйидагича бўлиши мумкин:

1. Сизга ўйин шартларини бажариш қийин бўлмадимиди?
2. Ўйин давомида Сиз нималарни ҳис этдингиз?
3. Баҳс-мунозара натижасидан қоникдингизми?
4. Натижага эришишда Сизга нима ёрдам берди ва нима ҳалақит берди?

Машғулоти охирида машғулоти ўтувчи ва тингловчиларнинг фаолиятларига баҳо беради ва машғулоти якунлайди.

Чорраҳа

Технологиянинг характеристикаси: ушбу технология «давра суҳбати»нинг такомиллаштирилган варианты бўлиб, жараён давомида уй элементларидан фойдаланилади, чорраҳадаги воқеа, ҳодисалар ва уларни ечимига эътибор берилади.

Технологиянинг мақсади: ўйин элементлари ёрдамида тингловчиларнинг иш тажрибаларидаги янгиликлар, технология, методлар билан танишиш, уларда ўзларини назорат қилиш, фаолият ва тажрибаларига ўзгалар фикри, тажрибаси асосида баҳо

бериш кўникмаларини шакллантириш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- машғулот ўқув хонасидан ташқарида - бино коридори, фойэси, ҳовли вестибюлда бошланади;
- машғулот ўтувчи машғулотни ўтказиш тартиби, мавзу ва талаблар билан таништиради;
- машғулот ўтувчи тингловчиларга шу яқин ўртада чорраҳа борлиги ва унда ҳозирги кун талаби остида 4 катта бино қурилганлиги, бино ичида гаълим тизимини янада такомиллаштириш учун жуда керакли бўлган жиҳозлар борлиги, улардан кўпчилик анчадан бери самарали фойдаланиб келаётгани ҳақида маълумот беради;
- машғулот ўтувчи чорраҳада жойлашган бинолар билан таништиради. «Усталар», «Инновациялар», «Технологиялар», «Инструментлар». Машғулот ўтувчи бинолар билан таништириб бўлгач, уларни чорраҳага таклиф этади ва кимни қайси бино кўпроқ қизиқтирса, шу бинога киришлари, жойлашишлари мумкинлигини айтади, лекин барча бинолар ва уларнинг ичидаги жиҳоз жуда қизиқарли, кераклигини ҳисобга олган ҳолда биноларга тенг бўлинишларини илтимос қилади;
- тингловчилар ўқув хонасига кириб, чорраҳа шаклида қўйилган стол, стулларга жойлашишади;
- машғулот ўтувчи чорраҳадаги биноларга жойлашган гуруҳ аъзоларига бино ичидаги жиҳозлар, таълим тизимига керакли воситалар, маълумотлар билан танишиб бир-бирлари билан ўртоқлашишларини сўрайди, яъни гуруҳ аъзолари ўзлари жойлашган бинодан қандай жиҳозлар олишган, уларни ҳаётларида, ўқув жараёнида, иш фаолиятларида шу вақтгача қай даражада ишлатиб келишган ва қандай натижаларга эришишгани ҳақида бир-бирлари билан ўзаро суҳбатлашиб, тажриба алмашадилар.

Машғулот ўтувчи имконият ва шароитдан келиб чиқиб вақт белгилайди;

Изоҳ: масалан, «Усталар» биносидагилар ўз тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда машғулот ўтувчининг педагогик маҳорати, унинг элементлари; «Инновациялар» биносидагилар - шу кунда таълим, тарбияда, ўқитувчи ва тингловчи фаолиятида, ўқув жараёнига кириб келган янгиликлар (иш тажрибаларидан келиб чиқиб), «Технологиялар» - биносидагилар иш фаолиятларида қўллаётган педагогик технологиялар; «Инструментлар» - биносидагилар эса шу кунларда иш тажрибаларида қандай интерфаол методлар борлиги ва уларни қўлланиши ҳақида ўзаро сўзлашадилар, тажриба алмашадилар, энг муқобил (қулай, самарали) фикрни, тажрибани танлайдилар бошқа бинодагилар билан алмашишга тайёрландилар.

• гуруҳлар ўзаро суҳбатларини тугатгач, машғулот ўтувчи улардан бинодан олинган таассуротлар ҳақида фикр билдиришларини сўрайди, яъни бино ичида топилган энг қизиқарли, энг муқобил (қулай, самарали) бўлган жиҳозлар (тажрибалар)ни «Пинборд» техникаси ёрдамида алоҳида кичик қоғозларга ёзиб, доскага, флипчартга маҳкамлашларини, сўнгра улар ҳақида (машғулот ўтувчи томонидан белгиланган вақт ичида) қисқача маълумот беришларини сўрайди;

• гуруҳ аъзолари танланган энг муқобил (қулай, самарали) тажрибадаги фикрни кичик қоғозларга ёзиб, доска ёки флипчартга маҳкамлайдилар, улар билан таништирадилар ва қисқача маълумот берадилар;

• бинодагилар танланган жиҳозлари билан таништиришларида, уларга қарата саволлар билан мурожаат қилиши мумкин, масалан, «Одатда чорраҳада баъзида турли хил воқеалар, кўнгилбузар вазиятлар учрайди. Тўғрими? Шундай экан, сизнинг танлаган жиҳозларингизни (тажрибангизни) ишлатиш вақтида қандай тўсиқлар, кўнгилбузарликлар бўлиб ўтган ёки бўлиши мумкин?»

• барча фикрлар, тажриба алмашиш тугагач, машғулот ўтувчи, машғулот ҳақидаги фикрларни аниқлайди, ўз фикрларини билдиради ва машғулотни қуйидагича якунлайди: «Чорраҳа - учрашувлар жойи, турли ҳаракатлар, бекатлар жойи, воқеа, ҳодиса ва тўқнашувлар жойи, ҳар бир бошланган иш чорраҳанинг хоҳлаган йўли орқали амалга ошиши мумкин, бир томонда амалга ошмаган иш, иккинчи томонда рўй бериши мумкин бўлган иш, чорраҳада тасодифларнинг бўлмаслиги, бу ерда керакли йўлни топа билиш,

чорраҳанинг қоидаларига тўлиқ амал қилишни талаб этади, биз ҳам бугун чорраҳада қурилган бинолардаги жиҳозларни тўғри танлаб олиб керакли йўлдан уларни манзилга етказиш, яъни ўқув жараёнида услуб, шакл, усул, воситаларни тўғри танлаб ўз ўрнида ишлата олиш, бу борада уларни ишлатишга қўйилган талабларга тўлиқ риоя қилиниши, турли хил ортиқча тўсиқларнинг олдини олиш мумкинлигини аниқладик. Бугун сиз томондан айтилган, танланган технологиялар, инновацион-интерфаол методлар жуда қизқарли, лекин уларнинг ҳаммаси ҳам кераклича, ўз ўрнида тўғри ишлатилмаётганини билиб олдингиз. Сизнинг фаолиятингиздаги инновациялар, технология ва интерфаол методлар амалиётда қўлланиши, чорраҳадаги каби турли тасодифлардан холи бўлиши, иш жараёнингиз самарали, ахлоқ-одоб меъёрлари доирасида, тартибли бўлиши сизнинг иш тажрибангиз, керакли усул ва услубларни, шакл ва воситаларни тўғри танлашингиз ҳамда уларни маҳорат билан амалга оширишингизга боғлиқ эканлигига яна бир маротаба ишонч ҳосил қилдингиз»;

• машғулот ўтувчи машғулотни яқунлайди, гуруҳларга миннатдорчилик билдиради, доскага маҳкамланган фикрлар, тажрибаларни амалий иш учун гуруҳларга тарқатади.

Тренинглар.

«Контакт-1» - жамоавий ҳикоя тузиш

Тренинг мақсади:

- ўқув жамоаси иштирокчиларини бир-бири билан таништириш;
- дўстона муносабат ва ижодий муҳит юзага келтириш;
- тингловчилар ўртасидаги психологик тўсиқларни енгишга ўргатиш.

Тренингдан кутиладиган натижа: Мазкур тренинг машғулот ўтувчи ва тингловчилар жамоасини, унинг характери, ижодий имкониятлари, қобилиятлари, ишга муносабатлари, шунингдек, педагогик жараёнда ким билан қандай ишлашни, нимага эътибор беришни, кимга нимада ёрдам беришни, кимни қувватлашни ва ш.к.ларни билишга имкон яратади.

Машғулотни ўтказиш тартиби. Машғулот бошланишидан олдин машғулот ўтувчи илтимосига кўра тингловчилар хонанинг киравериш жойида махсус столга тайёрлаб қўйилган рақамлар ёзилган қоғозлардан биттадан танлаб оладилар (рақамли қоғозлар тингловчилар сони бўйича тайёрланади) ва доира шаклида қўйилган стулларга бориб жойлашадилар.

Тингловчилар ўз жойларини эгаллагач, машғулот ўтувчи улар билан тузиладиган ҳикоянинг мавзусини келишиб олади ёки машғулот ўтувчининг ўзи бирон бир мавзу таклиф этади (ҳикоя мавзуси тингловчиларнинг ёши, қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда саргузаштли, ҳаётий ёки ёшлар ҳаёти, одоб-ахлоқи ҳақида бўлиши мумкин).

Машғулот, тингловчилардан бирининг бирон бир мавзу ёки танланган мавзу асосидаги ҳикоясидан бошланиши мумкин (унча фаол бўлмаган гуруҳларда мавзу бўйича ҳикояни машғулот ўтувчининг ўзи бошлаб бериши мумкин). Ҳикояни бошлаган тингловчи энг қизиқарли сюжетда сўзлашдан тўхтаб, «Ҳикоянинг давоми рақамли тингловчида» дейди. Рақами кўрсатилган тингловчи ҳикояни (воқеани) тўхтаган жойидан (мавзудан чиқмаган ҳолда) бошлаб давом эттиради. Бу тингловчи ҳам аввалги тингловчи каби ҳикоянинг энг қизиқарли жойида тўхтаб «Ҳикоянинг давоми рақамли тингловчида» дейди. Мос рақам кўрсатилган тингловчи ҳикояни (воқеани) келган жойидан бошлаб давом эттиради. Ҳикояни сўзлаш, давом эттириш даврадаги тингловчиларнинг ҳар бири иштирок этмагунча шу тариқа давом этади.

Машғулот ўтувчи тингловчиларнинг сўзлаётган ҳикоялари бир-бирига мантиқан боғлиқ ва мазмунга эга бўлишини кузатиб боради ҳамда мавзудан мазмунда четланиш

бўлса бу ҳолатни тўғрилаб боради.

Ҳикоя тузилгач, тарбиячи барчага миннатдорчилик билдиради ва керакли тавсияларни беради.

Изоҳ: тингловчилар жамоасини яхлит бир жамоа шаклида шаклланиши ҳамда тингловчилар ўртасидаги муносабатни самимий бўлишига ёрдам берувчи бу каби тренинглар жуда кўп, уларни ўтказиш тартиблари ҳам турли-туман. Масалан: жамоа бўлиб эртаси тўқини (доира шаклида даврадаги тингловчилардан бири эртасини бошлаб беради, ёнида ўтирган уни давом эттиради, асосий шартин, ҳар бир тингловчи эртасини давом эттиришида мантқан боғланган фақат бир жумла ишлатади, шу тариқа тингловчилар кетма-кет биттадан жумла айтган ҳолда эртаси тўқийдилар, эртаси мазмунан тугалланмагунча машғулот давом этади, ўртадаги ўзилишларни машғулот ўтувчи кузатиб, тузатиб боради. Масалан, бир тингловчи: «Бир бор экан, бир йўқ экан», иккинчи тингловчи: «Бўри баковул экан, тулки ясовул экан», учинчи тингловчи: «Қадим ўтган замонда бир чол ва кампир бўлган экан», тўртинчи тингловчи....).

Юқоридаги каби «**Саргузаштли ҳикоя тузиш**» (саргузаштлар денгиз, қуруқлик, тоғлар, ўрмондаги воқеалар ҳақида), «**Дунё бўйлаб саёҳат**» (бир мамлакатдан иккинчисига боришдаги воқеалар ҳақида), «**Жонажон ўлкам бўйлаб саёҳат**» (вилоятлар, қир-адирлар, боғу роғлардаги воқеалар ҳақида), «**Она шахрим - кўркам Тошкентим**» (шаҳар кўчалари ҳақида) ва бошқа мавзулар бўйича ҳикоялар тузишни ташкил этиш мумкин.

Педагогикада

Тренинг мақсади: тингловчиларни эркин, мустақил, танқидий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб таққослаш услуби ёрдамида мавзудан келиб чиққан ҳолда ўқув муаммосининг ечимини топишга ҳамда керакли хулоса ёки қарор қабул қилишга, жамоага ўз фикри билан таъсир этишга, уни маъқуллашга, шунингдек, берилган муаммонинг ечишга, мавзуга умумий тушунча беришга, шунингдек, ўтилган мавзулардан эгаллаган билимларини қўллаш олишга ўргатиш.

Тренингдан кутиладиган натижа: тингловчилар бир йўла мавзунинг турли тармоқлари бўйича ахборот оладилар, таққослаш орқали муаммоларни ечимини топишга, айти пайтда берилган мавзунинг ҳар бирини алоҳида нуқталарда муҳокама қилишда, яъни унинг ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари, фойда ва зарарларини аниқлашда ўз фикрлари орқали бошқаларга таъсир этишга урганидилар.

Машғулотни ўтказиш тартиби. Машғулот тингловчиларни 5 та стол атрофига бир хил сонда жойлаштиришдан бошланади. Машғулот ўтувчи машғулотни ўтказиш тартиби билан тингловчиларни таништиради ва машғулот мавзусидан келиб чиққан ҳолда асрлар давомида инсоният таълим-тарбия билан шуғулланганлиги, ҳар бир даврдаги тарбия ўзининг услубиётлари, тамойиллари, мазмунига эга бўлганлиги, лекин ҳар бир давр тарбиясининг ўзига хос ижобий ва салбий жиҳатлари бўлганлиги ҳақида қисқача маълумот беради. Сўнгра у аввалдан тайёрлаб қўйилган тарқатма материалларни гуруҳларга тарқатади, иш тартибини тушунтиради, вақт белгилайди ва керакли кўрсатмаларни беради.

Тарқатма материалларнинг ҳар бирига қуйидаги мавзулардан биттаси ёзилади:

1. Ибтидоий жамоа тузуми давридаги тарбия;
2. Феодаллик тузуми давридаги тарбия;
3. Капиталистик тузуми давридаги тарбия;
4. Советлар тузуми давридаги тарбия;
5. Мустақиллик давридаги тарбия.

Машғулот ўтувчи ҳар бир гуруҳ аъзоларидан тарқатма материалларга ёзилган мавзуларни биргаликда фикрлашиб, шу ҳақида билганларини ёдга олиб берилган мавзунини ўша даврга нисбатан ижобий ва салбий томонларини аниқлашларини ва гуруҳ фикрини тарқатма материалга ёзишларини сўрайди. Бу иш учун гуруҳларнинг умумий савиясини ҳисобга олган ҳолда вақт ажратилади. Гуруҳлар берилган вазифани бажаришга, навбатма-навбат уни тақдимот қилишни бошлайдилар.

Тақдимот вақтида гуруҳ вакили ўз мавзулари бўйича ёзилган маълумотни иложи борича изоҳ бермаган ҳолда барчага ўқиб эшиттиради. Қолган гуруҳ аъзолари берилаётган маълумотни диққат билан тинглаб, уни тўлдиришлари ёки савол билан муножот қилишлари мумкин. Барча гуруҳлар тақдмоти тугагач, машғулот ўтувчи берилган маълумотлар асосида уларни умумлаштиради, қўшимчалар қилган ҳолда мавзуга яқин ясайди ва тингловчиларни ушбу машғулотдан нималарни ўрганганликлари, нималарни билиб олганликлари ва яна нималар уларни қизиқтиришини аниқлайди.

Тарқатма материалнинг тахминий намунаси

ПЕДАГОГИАДА	
Ибтидоий жамоа тузуми давридаги тарбия	
Ижобий томонлари	Салбий томонлари

Панорама

Тренинг мақсади: машғулот тингловчиларни аниқ бир муаммони яқин ҳолда (ёки кичик жамоа бўлиб) фикр юритиб ҳал этиш, ечимини топиш, кўп фикрлардан зарурини танлаш, танлаб олинган фикрларни умумлаштириш ва улар асосида қўйилган муаммо юзасидан аниқ бир тушунча ҳосил қилишга, шунингдек, ўз фикрларини маъқуллай олишга ўргатиш.

Тренингдан кутиладиган натижа: тингловчилар эркин, мустақил ва мантиқий фикрлашга; жамоа бўлиб ишлашга, изланишга; фикрларни жамлаб улардан назарий ва амалий тушунча ҳосил

қилишга; жамоага ўз фикрини ўтказишга, уни маъқуллашга; қўйилган муаммони ечишда ва мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгаллаган билимларини қўллаш олишга ўрганадилар.

Машғулотни ўтказиш тартиби. Тарбиячи машғулотни ёшлар **тарбиясига салбий таъсир кўрсатувчи таҳдидлар, хатарлар:** халқаро терроризм, диний экстремизм, наркоагрессия, ОИТС, эгоцентризм ахлоқсизлик фалсафаси, «Дунё фуқаролари» - космополитизм ва уларга нималарни қарши қўйиш: фарзандларни асраш, ҳушёрлик, ёшларни ғоявий қуроллантириш, мафкуравий иммунитетни кучайтириш, таҳдидларлар моҳиятини оддий сўзлар, ҳаётий мисоллар билан тушунтириш, миллат келажаги учун масъулиятни шакллантириш, ирода, эътиқодни мустаҳкамлаш, онгли яшашга ўргатиш, ахборот тажовуз моҳиятини очиқ бериш, никоҳни мустаҳкамлаш кераклиги ҳақида маълумот беришдан бошлайди. Машғулот ўтувчи машғулотнинг асосий мавзуси бўйича йўналтирувчи сўзида, ҳозирги кунда ёшларда мафкуравий иммунитетни кучайтиришга катта эътибор қаратилаётгани, чунки мафкуравий иммунитет - бегона, зарарли ғоялар, мафкуралар билан тўқнаш келганда унга нисбатан ўз муносабатини билдира олиш, унга қарши курашишга ғоявий, маънан тайёр бўлиш имконияти эканлиги, ҳар бир одам, аввало, ҳар бир ёш ўзининг мустақил фикрига эга бўлмагунча бундай иммунитетни шакллантириб бўлмаслиги ҳақида фикр билдиради ва шу сабабдан бугунги тарбиявий

машғулотнинг мазмунини «Замонанинг глобал муаммолари» мавзуси орқали ёритиш зарурлигини тушунтиради.

Машғулот ўтувчи кириш сўздан сўнг тингловчиларнинг умумий сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади (кичик гуруҳлар сони 4 ёки 5 та бўлгани мақсадга мувофиқ). Сўнгра у тингловчиларга машғулотнинг мақсади ва унинг ўтказилиш тартибини тушунтиради. Ҳар бир кичик гуруҳга аввалдан тайёрланган тарқатма материалларни тарқатади. Машғулот ўтувчи кичик гуруҳ аъзоларини тарқатма материалда берилган жадвалда ёзилган асосий фикр «Замонанинг глобал муаммолари» мавзусига киритилган глобал муаммолар билан танишиб чиқиш ва улардан биттасини танлашни талаб этади.

Танлаган муаммолари бўйича ажратилган бўлимга ўз фикр-мулоҳазаларини биргаликда ёзма баён этишларини сўрайди, уни бажаришга мўлжалланган вақтни белгилайди. Гуруҳлар вазифани бажаришга киришадилар. Вазифа бажарилгач, машғулот ўтувчи гуруҳлардаги тарқатма материалларни гуруҳлараро алмаштиради.

Масалан, гуруҳлар сони 4 та бўлса, у ҳолда 1-гуруҳ материални 2-гуруҳга, 2-гуруҳ материални 3-гуруҳга, 3-гуруҳ материални 4-гуруҳга, 4-гуруҳникини эса, 1-гуруҳга беради ва қайтадан вақт белгилайди. Гуруҳ аъзолари столларига келиб тушган варақдаги глобал муаммолардан ёзилмай қолганидан бирини танлаб, унга ўз фикрларини ёзадилар.

Вазифа бажарилгач, машғулот ўтувчи тарқатма материалларни яна гуруҳлараро алмаштиради, шу тариқа тарқатма материаллар биринчи бўлиб ёзишни бошлаган

гуруҳга келиб тушмагунча тарбиячи уларни гуруҳлар ўртасида алмаштириб туради, гуруҳлар эса ҳар гал тарқатма материалдаги танланмай қолган ёки тўлатилмай қолган бўлимларни тўлатиб, ўз фикрларини ёзиб борадилар.

Тарқатма материаллар ўз гуруҳларига қайтгач гуруҳ аъзолари тарқатма материалда тўпланган барча фикрларни диққат билан ўқиб, уларни умумлаштирган ҳолда қатъий бир фикрга келади ва гуруҳ вакилларида бирини ушбу фикрни тақдимот қилиш учун тайёрлайдилар. Машғулот ўтувчи гуруҳлардан тақдимот вақтида, айниқса, унинг ечими ва унга қарши қўйиш мумкин бўлган фикрлар, тадбирлар, ишлар, услубиётларга эътиборларини кўпроқ қаратишларини сўрайди. Тақдимот учун вақт белгиланади. Тақдимот вақтида бошқа гуруҳ аъзолари билдирилган фикрларга қўшимча қилишлари, тўлдиришлари мумкин. Машғулот ўтувчи тақдимотни самарали ва тартибли бўлишини таъминлайди.

Тақдимот тугагач, машғулот ўтувчи «Замонанинг глобал муаммолари» мавзуси бўйича фикрларни умумлаштиради, уларнинг исботи сифатида видеоматериал (имконияти бўлса) ёки фотосуратлар кўрсатиши мумкин. Машғулот ўтувчи машғулотни тингловчиларнинг, гуруҳларнинг ишларига баҳо бериш, машғулот ҳақида тингловчилар билдирган фикрларини аниқлаш, бўш вақтларида мустақил ўқишлари учун бадий-оммабоп адабиётлар, томоша қилишлари учун эса фильмларни рўйхатини айтиш ёки тарқатиш билан якунлайди.

Изоҳ: кичик гуруҳлар сони 4 та бўлгани мақсадга мувофиқ. Бундай ҳолда тарқатма материаллар 3 марта алмаштирилади ва бу билан ўқув жараёни зерикарли ўтишининг олди олинади. Агар кичик гуруҳлар сони 4 тадан кўп бўлса, у ҳолда уларни икки пототка бўлиб, тарқатма материаллар алмашинуви ҳар бир пототк ўртасида алоҳида, тақдимотни эса биргаликда ўтказиши мумкин.

«Замонанинг глобал муаммолари» мавзусидаги «Панорама» тренинги учун мўлжалланган тарқатма материалнинг тахминий нусхаси

Муаммолар	Юзага келиш сабаблари	Салбий оқибатлари	Ҳал этиш йўллари	Нималарни қарши кўйиш керак	Шахсан мен(биз) нима қилишим (из) мумкин
Наркомания					
Терроризм					
Экологик инқироз					
СПИД					
Диний экстремизм					
Миссионерлик					

Изоҳ: тарқатма материалда берилган глобал муаммолар таркибини (сонини) ҳар бир машғулот ўтувчи, унинг шу кундаги долзарблик даражаси, тингловчилар гуруҳининг имконияти, савияси ва машғулот учун ажратилган вақтга қараб танлаши мумкин.

Эслатма: «Замонанинг глобал муаммолари» мавзусидаги машғулотни «Пинборд техникаси» ёки «SCORE» интерфаол услуги ёрдамида ҳам ташкил этиши мумкин. Бу ҳолда глобал муаммолардан бир нечтаси ёки аниқ биттаси танлаб, якка тартибда, кичик гуруҳ шаклида ёки жамоа бўлиб унинг ечимини топиши мумкин.

Пинборд техникаси (инглизчадан: pin-махкамлаш, board-доска)

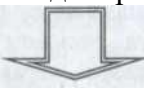
Муаммони ҳал қилишга оид фикрларни тизимлаштириш ва гуруҳлашни амалга оширишга, жамоа тарзда ягона ёки аксинча қарама-қарши ҳолатни шакллантиришга имкон беради

Машғулот ўтувчи таклиф этилган муаммо бўйича ўз нуқтаи назарларини баён қилишни сўрайди. Тўғридан-тўғри ёки оммавий аклий ҳужумнинг бошланишини ташкил қилади (рағбатлантиради).

Фикрларни таклиф қиладилар, муҳокама қиладилар, баҳолайдилар ва энг оптимал (муқобил) фикрни танлайдилар. Уларни таянч хулосавий фикр (2 та сўздан кўп булмаган) сифатида алоҳида қоғозларга ёзадилар ва доскага махкамлайдилар.

Гуруҳ вакиллари доскага чиқадиладар ва маслаҳатлашган ҳолда:

- яққол хато бўлган ёки такрорланаётган фикрларни олиб ташлайдилар;
- баҳсли бўлган фикрларни ойдинлаштирадилар;
- фикрларни тизимлаштириш мумкин бўлган белгиларини аниқлайдилар;
- шу белгилар асосида доскадаги барча фикрларни (қоғоз варақларидаги) гуруҳларга ажратадилар;
- уларнинг ўзаро муносабатларини чизиқлар ёки бошқа белгилар ёрдамида кўрсатадилар: жамоанинг ягона ёки қарама-қарши ҳолатлари ишлаб чиқилади.

Саҳна

Тренинг мақсади:

- тингловчиларнинг ижодий имкониятларини очиш;
- тингловчиларда ташкилотчилик ва актёрлик қобилияти ҳамда маҳорати малакаларини ривожлантириш;
- саҳна маданияти, актёрлик маҳорати ва нотиклик санъатининг асосий элементларини кўрсатиш.

Тренингдан кутиладиган натижа:

Бу машғулот тингловчиларга саҳна маҳорати элементлари, талаблари ҳақида маълумот беради. Бу маълумотлар тингловчиларга ҳарбий қисм ва муассасаларда жамоавий ижодий ишлар, гуруҳда турли тадбирларни тайёрлаш мобайнида ёрдам беради. Тарбиявий ва мафкуравий ишлар органлари, шахсий таркиб, ташкилотчиларга эса ўқув йили давомида тадбирлар ва тарбиявий ишларини қандай йўлга қўйиш, шу билан бирга нималарга эътибор бериш кераклигини билиш имконини беради.

Тренингни ўтказиш тартиби. Машғулот ўтувчи тингловчиларни машғулотни ўтказиш қоидалари билан таништиради ва 5 кишилик кичик гуруҳларга бўлинишни таклиф қилади. Ҳар бир гуруҳ ичида қатнашчиларнинг роли қуйидагича тақсимланади: саҳналаштирувчи режиссёр, бошловчи, хореограф, сценарист, ижро этувчи (қўшиқчи, раққос, юморист).

Шундан сўнг гуруҳ аъзолари топшириқлар ёзилган қуйидаги мазмундаги карточкаларни оладилар (ёки танлайдилар):

- бирон-бир тадбирнинг сценарийсини тузинг;
- тузилган сценарий бўйича 30 дақиқалик адабий-муסיқавий композиция тайёрланг ва уни саҳналаштиринг, унда бошловчининг чиқиши, рақс ва қўшиқ ижроси, юмор, монолог, композициянинг оммавий тугалланишини кўриш мумкин бўлсин (композиция қатнашчилари кичик гуруҳларнинг барча аъзолари бўлиши мумкин);
- адабий-муסיқавий композицияга мос керакли жиҳоз, муסיқа, кийимлар, декорацияларни танланг, шунингдек, жойни ҳозирланг (бу топшириқ қўл остидаги мавжуд нарсалар ва шу ердаги бор имкониятдан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади).

Кичик гуруҳлар томонидан топшириқларни бажариб тақдимот қилишлари учун 30-40 дақиқа ажратилади. Тайёргарлик тугагандан сўнг машғулотнинг кейинги босқичи - тақдимот бошланади.

Тақдимот давомида гуруҳлар ўз ижодий ишлари ва маҳоратларини намоёйиш этадилар.

1. Якуний босқичда тарбиячи тингловчилар билан қуйидаги саволлар орқали бажарилган ишлар бўйича фикрларини аниқлайди:
2. Ушбу тренингдан қандай қизиқ нарсаларни ўргандингиз?
3. Нима ёқди? Нега? Сиз учун нима янгилик бўлди?
4. Қайси сценарий ва саҳналаштириш Сизга кўпроқ ёқди? Нега?
5. Композициянинг саҳналаштирилиши бўйича Сизнинг фикрингиз, ҳамма нарса ҳисобга олинганми?
6. Бошловчилар, раққослар, қўшиқчилар, монологчилар, безакчилар ва бошқаларнинг чиқиши ҳақида Сизнинг фикрингиз;
7. Нималар устида яна ишлаш керак ва яна нималарни билиш керак деб ўйлайсиз?
8. Сиз машғулот мобайнида кўрган нарсаларингизга қандай ўзгартиришлар киритган бўлардингиз?

Муҳокама жараёнида, шунингдек, унинг якунида машғулот ўтувчи режиссура, композиция, рақс, саҳна маданияти, саҳналаштириш ҳақида баъзи маслаҳатларни беради.

Баҳслашув

Тингловчиларнинг ўқув гуруҳларида уларнинг ўзаро муносабатларини янада яхшилаш, бир-бирларига тезлик билан кўникишлари ёки ўзаро бир-бирлари билан яхши муносабатда бўлишлари учун баъзида улар ўртасида баҳслар ташкил этиб туриш мақсадга мувофиқдир. Чунки бундай баҳслар тингловчиларни ўз фикрларини чархлаб олишга, ҳаётга ва турли муаммоларга бўлган муносабатларини аниқлаб олишга катта ёрдам беради.

Баҳс мавзуларини тингловчиларнинг ўзлари танлашлари ва таклиф этишлари мумкин. Бу мавзулар уларни баҳсга чорловчи, муаммоли, қизиқарли бўлиши керак, акс ҳолда баҳс давомида тингловчилар ўз фикрларини баён эта олмайдилар ёки баҳсга кўшилиб ўз фикрларини исботлаб, ҳимоя қила олмайдилар.

Баҳслар тингловчиларни баъзи янглиш фикрларга қарши курашишга ўргатади, атрофдаги бўлаётган воқеаларни тушунган ҳолда тўғри шарҳлашга, ўз фикрларида туришга, ноўрин фикрларга ўз вақтида қаршилик кўрсатишга ҳамда ҳар бир фикрни тўғри ёки нотўғри эканлигини аниқлаб олишга, шу билан бир қаторда ўртоқлари билан суҳбат қилиш, баҳслашиш, ўз фикрини бошқаларга ўткази олиш, таъсир эта олиш маданиятига ўргатади. Баҳсларни самарали ўтиши, албатта, уларнинг олдиндан қандай тайёрланганлигига боғлиқ.

Биз қуйида баҳсларга тайёргарлик кўришда эътибор қаратилиши керак бўлган баъзи бир босқичларни ажратиб кўрсатмоқчимиз:

- баҳс мавзусини танлаш ва уни тасдиқлаб олиш;
- тарбиявий вазифаларни аниқлаб олиш;
- олдиндан баҳс мавзусини эълон қилиш ва баҳс давомида муҳокама қилинадиган саволларни белгилаб қўйиш;
- тингловчиларни баҳс давомида муҳокама қиладиган саволларини тўлароқ ёритишга ёрдам берадиган қўшимча материалларни тўплаш;
- баҳсни ўтказиш учун масъул ва бошловчиларни тайинлаш;
- баҳс ўтказиладиган жойни жиҳозлаш;
- баҳслашиш қоидаларини рангли, кўرғазмали этиб тайёрлаш.

Баҳс қатнашчилари баҳсни ўтказиш ва унда ўзларини тута билиш, бошқара олиш тўғрисидаги қоидалар билан олдиндан ёки баҳс мобайнида танишиб олишлари керак. Улар қуйидагича бўлиши мумкин:

- баҳслашишдан аввал нима демоқчи бўлганингни яхшилаб ўйлаб олиш;
- гапираётганда фикрларни аниқ, содда, мантиқан ва кетма-кетлик билан баён қилиш;
- фақат ҳаяжонга солаётган, ишончи комил бўлган фикрларни баён этишга ҳаракат қилиш, билмаган, ишонмаган фикрлар билан баҳслашмаслик;
- кимнингдир фикрига қўшилмаса, унинг фикрини масҳараламай, унинг устидан кулмай, хатосини қўпол тарзда айтмай адолат ва юмшоқлик билан баҳслашиш;
- айтилган фикрларни иккинчи бор қайтармасдан, янги фикр бўлсагина ўша фикрни баён этиш;

• баҳслашув вақтида қўлларни ҳар томонга ўйнатмасдан, овозни баландлатмасдан, бақирмасдан гапириш. Агар бошқаларни ўз фикрингга ишонтирмоқчи бўлсанг, уларни сенинг фикрингга қўшилишларини истасанг, унда сен ўз фикрингнинг исботига, албатга, аниқ далиллар, мисоллар келтириш;

• баҳслашаётган суҳбатдошни ҳурмат қилиш, уни хафа қилмаслик, унинг шахсига тегадиган гапларни, қилиқларни қилмасликка ҳаракат қилиш. Агар шундай қилинса, баҳслашувда фақат кучли эканлигини кўрсатибгина қолмай, балки маданиятли эканлигини ҳам намоён этади.

Юқорида кўрсатилган қоидалар чиройли ва рангли, ўзоқдан кўринадиган қилиб безатилган ҳолда ёзилиб, баҳс ўтадиган жойга олдиндан илиб қўйилади ёки шунга ўхшаш қоидаларни баҳсни бошлашдан олдин баҳс иштирокчилари билан биргаликда уларнинг берган таклифлари асосида тузиб, шу ернинг ўзида қоғозга (хона доскасига) ёзиб қўйиш мумкин.

Баҳс ўтаётган жойни жиҳозлаш ва безашда буюк педагог олимлар, мутафаккир ва донишмандлар фикрларини ёзиб, кўринарли жойга илиб қўйиш мумкин. Масалан:

«Қоидани унутма:

Маънодан узоқ кетма

Гапни чўзма, оз гапир

Кенг маъноли, соз гапир».

Баҳсда муҳокама қилинадиган саволлар, муаммолар тингловчиларни ҳаяжонлангирадиган, куюнтирадиган, замонавий, уларнинг ҳаёт тарзига тегишли бўлгани маъқул. Шунда, ҳарбий қисм ва муассасаларда ўтказиладиган машғулотларда ва бошқа жойларда гапиришдан кўрқадиган, уяладиган тингловчилар мана шундай баҳслар давомида бемалол ўз фикрларини баён эта олишлари мумкин.

Баҳсларни кечки пайтда ҳарбий қисм ва муассасаларнинг «Маънавият ва маърифат» хонасида ёки ошхонада, қолаверса, гулхан атрофида (агар имкони бўлса) ўтказса бўлади. Табиат қўйнида ташкил этилган гулхан атрофидаги давраларда тингловчиларнинг эркин ҳолда баҳслари кизикарлироқ ҳамда ишончлироқ утади- Бундай пайтларда тингловчилар ўзларини жуда эркин ҳис этадилар ва ўз фикрларини бемалол тортинмасдан, кийналмасдан айта оладилар. Гулхан атрофидаги бундай баҳсларни бир неча гуруҳлар билан ўтказиш мумкин.

Ўтказиладиган баҳсларнинг мавзуларини тузишга тингловчиларнинг ўзлари, уларнинг ҳаётий тажриба (ёки ёшлар ҳаётидаги муаммолар, турли инсонлар ва ёшлар ҳақидаги асарлар, газета ва журналлардаги мақола)лари ёрдам бериши мумкин. Биз қуйида баҳслар учун баъзи бир мавзуларни эътиборингизга ҳавола этамиз:

- Ҳозирги замон комил инсон деб кимни айтса бўлади?
- Маданиятли инсон деб кимни айтса бўлади?
- Сен қандай яшаяпсан? Ҳаётинг қизиқарлими?
- Ҳақиқий дўст қандай бўлиши керак?
- Менинг табиатим шундай...
- Бепарволик қаердан келиб чиқади?
- Мода ва мен.
- Бепул нарсанинг баҳоси қанча?
- Нима савоб-у, нима гуноҳ? ва бошқалар.

Баҳсларни ўтказиш учун тингловчилардан битта ёки иккита баҳс бошқарувчиси белгиланади, улар баҳсни муҳокама қилиниши керак бўлган мавзу ҳақидаги кириш сўзи билан бошлайдилар. Баҳс давомида эса бошқарувчилар баҳслашувчилар, сўзга чиқувчиларнинг билдираётган фикрларини диққат билан эшитиб, фикрлар тўқнашувини ўз вақтида очиб борадилар ҳамда умумий хулоса қилишга ҳаракат қиладилар. Баҳсни олиб борувчиларни танлаш ва уларни тайёрлашда машғулот ўтувчининг хизматлари катта. Баҳсни тингловчилардан танланган бошқарувчилар олиб борса-да, лекин машғулот ўқитувчилар баҳс давомида уларга ёрдам беришга тайёр туришлари керак, чунки баҳс давомида турли вазиятлар, қийинчиликлар туғилиши мумкин. Одатда баҳслар машғулот ўтувчилар томонидан муҳокама этилган ёки ечилган муаммоларни умумлаштириш ҳамда

бирор керакли тавсиялар бериш ва келгусида ўтказиладиган баҳслар мавзусини аниқлаш билан тугалланади.

Баҳсларнинг самарали ўтиши танланган мавзуни муҳокама қилиш учун олдиндан тайёрланган саволларга боғлиқдир.

Баъзи бир мавзудаги баҳсларни ўтказиш учун тахминий саволларни келтирамиз:

1-мавзу: Маданиятли инсон деб кимни айтса бўлади?

Саволлар:

- Инсон маданияти нималардан ташкил топади?
- Маданиятли инсонга тегишли қўйидаги фазилатлардан қайси бирини биринчи ўринга қўйган бўлардингиз (хушмуомалалик, топқирлик, маълумотлилик, нотиклик)?
- Барча маълумотли инсонларни маданиятли деб атаса бўладими?
- Инсонларнинг сўзлашуви, нутқига қараб, уларнинг маданиятли эканликларини аниқласа бўладими?

• Маданиятли бўлиш учун нима қилиш керак?

• Кимларни маданиятли деса бўлади?

• Сиз ўзингизни маданиятли ҳисоблайсизми?

2-мавзу: Менинг табиатим шундай...

Саволлар:

• Табиатли ва табиатсиз - нима дегани?

• Нима учун табиатни тарбиялаш керак? Умуман тарбиялаш керакми?

• Табиатни тузатса бўладими? Бунинг учун нима қилиш керак?

• Инсон табиатига у яшаётган, ўқиётган жамоанинг таъсири бўлиши мумкинми?

Бўлса қандай?

• «Яхши», «ёмон» табиат. Буни сиз қандай тушунаси?

3-мавзу: Бепул нарсанинг баҳоси қанча?

Саволлар:

1. «Бепул нарса...» Сиз бу иборани қандай тушунаси?

2. Сиз учун бепул бўлган нарсаларнинг баҳоси борми? Бор бўлса қандай? Мисоллар келтиринг (ўқиш жойингиздан, уйдан ва бошқалардан).

3. Бепул нарсани асраш-авайлаш керакми? Нима учун?

4. Нима кўпроқ бепул ҳисобланади «Меники»ми ёки «Бизники»?

5. Сиз хизмат қилаётган ҳарбий қисм (муассаса) ўз баҳосига эгами? Сизнинг фикрингизча, у қанча туради? Бу ерда Сиз бепул фойдаланаётган нарсалар: спорт жиҳозлари, кутубхона, компьютерлар ўз қийматига эгами?

6. Агар ҳамма Сиз учун яратилган шароитдаги бепул нарсалар ўз қийматига эга бўлса, Сиз уларни қандай асраган бўлардингиз?

Сценарий

Технологиянинг мақсади: тингловчиларда якка ва жамоавий ижодий фаолият кўникмаларини, шунингдек, ижодий қобилиятларни шакллантириш, турли шаклдаги якка ва жамоавий ижодий фаолиятни эгаллаш, ўтказиладиган тадбирларни олдиндан режалаштириш, сценарий-сини тузиш, ташкил этиш ва ўтказиш бўйича кўникма, малака ҳосил қилиш.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

Машғулотнинг ҳар бир қатнашчиси якка ҳолда ишлаш учун тайёрлаб қўйилган тарқатма материал (карточка)лардан биттасини танлаб олади. Карточкаларда тингловчилар учун турли хил тадбирларнинг мавзуси берилган бўлиб, улар шу мавзуда

ўтказилиши мумкин бўлган тадбир ҳақида якка ҳолда бош қотиришлари, унинг мазмуни, ўтказилиш тартибининг турли шакллари аниқлашлари ҳамда шу тадбирнинг режа-сценарийснни ишлаб чиқишлари керак.

Машғулотнинг кейинги босқичида тингловчилар ўзлари якка ҳолда тўзган режа-сценарийлари билан кичик гуруҳларга ажраладилар.

Улар ўз ишларининг натижаси билан гуруҳ аъзоларини бирма-бир таништирадilar, ишлаб чиқилган режа-сценарийларга баҳо берадилар, берилган режа-сценарийларни тўлдириб, тўғрилаб, улар нчидан битта вариантни танлаб оладилар. Кейин кичик гуруҳлар биргаликда танланган тадбирнинг режа-сценарийсини ишлаб чиқадилар.

Вазифаларни бажариш мобайнида гуруҳ аъзолари, якка тартибда ижодий ёндашиб, тайёрланган режа-сценарийларни эътиборга олган ҳолда ҳамда улар ичидан танлаб олинган сценарий бўйича тақдимотга тайёрланадилар.

Ҳар бир гуруҳ биргаликда тайёрланган сценарийларини ҳимоя қилади. Ҳимоя вақтида гуруҳ аъзолари (ёки гуруҳ вакили) тингловчилар аудиториясининг саволларига жавоб бериши ёки ўз вариантларида қолишлари мумкин. Режа-сценарий лойиҳасининг намоёйиши схема (ёки томоша) шаклида бўлиши мумкин.

Тақдимот тугагач, тингловчилар ҳимоя қилинган лойиҳаларни биргаликда муҳокама қиладилар ва яқунлайдилар. Машғулот ўтувчи ҳар томонлама яхши, қизиқарли тузилган сценарийларни кейинчалик амалга ошириш учун ташкилотчиларга тавсия этади. Машғулот ўтувчи бажарилган ишлар учун миннатдорчилик билдиради.

Қуйидаги мавзудаги тарбиявий тадбирни ўтказиш шаклини танланг ва унинг режасини ёзма баён этинг. Мавзулар (*мисол тариқасида*):

1. Янгича фикрлаш ва ишлаш - давр талаби.
2. Мустақиллик - орзулар руёби.
3. Ватанни севмоқ иймондандир.
4. Аждодларимиз мероси - қадриятларимиз асоси.
5. Ота-онанг - тожу тахтинг.
6. Нима савоб-у, нима гуноҳ.
7. Китоб - билим манбаи.
8. Билим ва меҳнат - келтирар роҳат.
9. Фан - кишининг қудратли қуроли.
10. Экология ва биз.
11. Маънавий эркинлик ва ахлоқий масъулият.
12. Муסיқа оламига саёҳат.
13. Тарих тилга кирганда.
14. Баркамол оила - юртимиз кўрки.
15. Она юртим - олтин бешигим.
16. Ёшлар камоли - юртим жамоли.
17. Мардлар кўриқлайди Ватанни.
18. Она тилим - жону дилим.
19. Ҳуқуқий маданият оммага.
20. Куч - адолатда.
21. Талабалик олтин даврим.
22. Шаҳрим - фаҳрим.
23. Шаҳрим кўчалари - инсонлик йилномаси.
24. Мактаб кучоғи - билим учоғи.
25. Тингловчи-ёшларнинг ахлоқий маданияти.
26. Нонни эъзозланг.
27. Одам кўрки - либос.
28. Бепул нарсанинг баҳоси қанча.
29. Йигит кишига етмиш ҳунар оз.
30. Она эртаги - юртим куртаги.
31. Математика - ақл гимнастикаси.

32. Информатика - интеллект гарови.

«SCORE» интерфаол услуги

«SCORE» ҳақида умумий маълумот. «SCORE» (БСНМС) интерфаол услуги тингловчиларда муаммоларни аниқлаш қобилияти, когнитив кўникма ва малакаларни ривожлантириш, бор манбалар ва имкониятлардан фойдаланиб муаммонинг ечимини топишни шакллантиришга йўналтирилган.

S (symptom) муаммонинг белгиси — муаммонинг муҳокамаси вақтида турли зиддиятларга, тушунмовчиликларга келтирувчи ёпиқ элементлари, йўналишлари, (масалан, иқтисодда, сиёсатда, таълим-тарбияда, кишилар ўртасидаги муносабатда учрайдиган тушунмовчиликлар, зиддиятлар) ҳали очилмаган ёпиқ қирраларини ўзгартириш билан боғлиқ бўлган технологиялар, ҳаракатларни аниқлашдир.

C (sause) - сабаби - муаммонинг келиб чиқишига сабаб бўладиган ёпиқ қирралар (масалан, зиддият ва тушунмовчиликка олиб келувчи эски қарашлар, анъанавий фикр ва мулоҳазалар)ни излаш, аниқлаш.

O (outcome) - натижаси - кутиладиган натижага эга бўлишда муаммога олиб келган ёпиқ қирралар ўрнини босувчи янги технологиялар, ҳаракатлар, мақсад, ҳолатларни белгилаш.

R (resources) - манбаи - муаммонинг очилмаган қирраларини ўзгартиришга, унинг янги мақсадлари, технология ва ҳаракатлар ҳамда кутиладиган натижага эришишга хизмат қиладиган воситаларини ёки муқобил материалларни ҳамда «қаерда?», «қачон?», «нима?», «қандай?», «нимага?», «ким?» саволлари асосида муаммони ечишнинг керакли, асосий манбаларини топишдан иборат.

E (effect) - самараси - муаммонинг ечими асосида аниқ бир мақсад бўйича узоқ муддатга мўлжалланган мукамал натижа орқали юксак самарага эришиш, аниқ мақсадли амалий тавсиялар ишлаб чиқишдир. Муаммоли ҳолат ва вазиятни аниқлашга доир учун саволлар:

1. Муаммонинг қандай ёпиқ қирралари бор?
2. Муаммода ёпиқ қирраларнинг бўлиш сабаблари нимада?
3. Қандай манбалар аниқланган сабабларни йўқотишга ёрдам беради?
4. Ушбу муаммо бўйича мақсад ва натижа қандай бўлиши мумкин?
5. Қайси манбалар самарали натижага эришишга имкон беради?
6. Эришилган мақсад, натижа қанчалик узоқ муддат давомида самара бера олади?

«SCORE»-1

Услубнинг мақсади:

тингловчиларнинг ўзгалар фикрини ҳурмат қилган ҳолда далиллаш, ишонтириш, асослаш; муроасага келиш ва излаш қобилиятларини ривожлантириш; уларда муаммоли вазиятларни олдиндан кўра билиш, уларни ҳал қилиш йўллариини излаб топиш, мунозара олиб бориш маҳорати, ўз фикрини бошқаларга ўтказа олиш, таъсир эта олишга ўргатиш ва баҳслашиш маданиятини шакллантириш.

Услубдан кутиладиган натижа: тингловчилар машғулот давомида ностандарт вазиятларда ўзини ва жамоани бошқара олиш, муаммоли вазиятларни тушуна билиш

ва уларнинг ечимини аниқлашда ўз услубларини топа билиш, ўз фикрларини бошқаларга ўткази олиш, таъсир эта олиш усулларига ҳамда баҳслашиш маданиятига ўрганадилар.

Машғулоти ўтказиш тартиби. Машғулоти белгиланган вақтда тингловчиларнинг хонага (машғулоти ўтказиладиган жойга) кириб келишидан бошланади. Тингловчилар хонага кириб келишар экан, машғулоти олдин машғулоти ўтувчи томонидан эшикнинг ёнидаги стол устига тайёрлаб қўйилган инглиз тилида ёзилган ҳарфлардан (S C O R E) биттадан олиб стол атрофига жойлашадилар (столларга ҳам шу ҳарфлар қўйилган, ҳар бир стол атрофида тингловчилар сони бир хил бўлиши ҳисобга олинади). Тингловчилар жойлашиб олишгач, машғулоти бошланади.

Тингловчиларни машғулоти ўтказиш тартиби билан таништирилади. Тарбиячи шу куннинг долзарб муаммоларидан келиб чиққан ҳолда машғулоти тингловчилар билан биргаликда мавзу ёки муаммо танлайди ва гуруҳлардан уларнинг ҳар бири танланган мавзу ёки муаммони бир томонини ўрганишларини (столларга шу гуруҳ томонидан умумий муаммонинг қайси жиҳатлари ҳақида сўз юритишлари кераклигини кўрсатувчи белги ёки ёзувли материал қўйилади), сўнгра мунозара юритиб, ўзларининг фикрларини ёзма (оғзаки) баён қилишлари кераклигини тушунтиради. Вазифа учун вақт белгилайди. Гуруҳларнинг ишлари тайёр бўлгач, улар бирин-кетин ўртага чиқиб, ишларини тақдимот қиладилар. Тақдимот аввал муаммонинг - белгиси (S), кейин унинг - сабаби (C), сўнгра - натижаси (O), манбаи (R) ва самараси (E) тартибда олиб борилади. Бошқа гуруҳ аъзолари тақдимот қилаётган гуруҳнинг фикрларини тўлдиришлари мумкин. Барча гуруҳларнинг тақдимоти ниҳоясига етгач, билдирилган фикрлар, тақдимот материаллари умумлаштирилиб хулоса қилинади. Машғулоти ўтувчи тингловчилар билан биргаликда гуруҳлар фаолиятига баҳо беради. Машғулоти якуни ясайди, тингловчиларнинг машғулоти ҳақидаги фикрларини аниқлайди.

Изоҳ: ушбу машғулоти SCORE интерфаол услуби ёрдамида ўтказиш тавсия этилади, шунинг учун тингловчилар ҳар бир ҳарф бўйича 5 гуруҳга бўлинган ҳолда жойлашишади. Ушбу интерфаол услубини ўтказиш қоидаларига тўла риоя қилиниши машғулоти самарали ва натижалли бўлишига, тингловчиларни мустақил фикр билдиришлари ва машғулоти мобайнида, фаол бўлишларига имкон беради. Қуйида ушбу интерфаол услуб ҳақида тушунча берилади.

SCORE-2

«SCORE-2» интерфаол услубини қўллаган ҳолда ўқув машғулотини қуйидаги тартибда ўтказиш мумкин:

машғулоти ўтувчи тингловчиларни гуруҳларга бўлиб олгач (гуруҳ аъзолари сони 4 тадан ошмагани маъқул), гуруҳ аъзоларининг ҳар бирига ушбу метод ҳақидаги ёзма маълумотларни тарқатиб, яқка тартибда уни синчиклаб ўрганишлари кераклигини ўқтиради, вақт белгилайди.

Белгиланган вақт тугагач, гуруҳ аъзолари «SCORE» методи ҳақида эгаллаган билимлари, ахборотларини ўзаро бир-бирлари билан ўртоқлашадилар, ушбу методнинг моҳияти, мазмуни, мақсади, услубиёти ҳақида (белгиланган вақт ичида) фикрлашадилар.

Машғулоти ўтувчи гуруҳлар томонидан ушбу метод ҳақида умумий тушунчага эга бўлишганини билгач, замонанинг глобал муаммолари тўғрисида сўз юритади. Машғулоти ўтувчи «Ақлий ҳужум» услуби ёрдамида гуруҳ аъзолари билан биргаликда глобал муаммолар рўйхатини тузади: наркомания, ОИТС, алкоғолизм, экологик инқироз, инсонлар меҳнати, иқтисодий танглик ва б. Машғулоти ўтувчи ҳар бир гуруҳдан шу глобал муаммолар рўйхатидан биттадан муаммони танлаб олишларини сўрайди, сўнгра уларга танланган муаммо устида фикр юритишлари ва ўз фикрларини

ёзма баён этишлари учун олдиндан тайёрланган тарқатма материалларни беради (мисол тариқсида илова қилинади). Гуруҳ, аъзолари биргаликда танлаган муаммолари ҳақидаги фикрларини берилган қоғозларга ёзма баён этадилар, гуруҳдан бир кишини тақдимот учун тайёрлайдилар. Гуруҳлар ишларини тугатишгач, тақдимот бошланади. Машғулот ўтувчи тақдимотлар асосида машғулот мавзуси ва гуруҳлар ишига якун ясайди, қўшимча фикрлар билдиради.

Машғулот сўнггида замонанинг глобал муаммолари ҳақидаги фильм ёки фотосуратлар, муסיқавий клип намойиш этилиши мумкин.

Изоҳ: машғулотнинг бошланишида глобал муаммоларни «Ақлий ҳужум» услуги орқали тўпламасдан, фильм, муסיқавий клип, фотосуратларни намойиш этиб, шулардан глобал муаммоларни танлаб олишга имконият яратиш мумкин.

Замонанинг глобал муаммолари (мисол тариқсида)

Муаммо: _____

Симптом (**S-symptom**) - Бу муаммонинг симптоми (белгиси) қандай?

_____

Сабаблари (**C-sause**) - Бу муаммо симптомининг сабаблари қандай?

_____

Натижаси (**O-outcome**) - Бу муаммони ҳал қилишга нисбатан кутилаётган натижа ёки мақсад қандай?

_____

Ресурси (**R-resources**) - Қандай ресурс ушбу сабабни бартараф этишга ёрдам беради? Қайси ресурс натижа беради?

_____

_____

Самараси (**E-effect**) - Ушбу мақсадга эришиш узоқ кутилган қандай самарага олиб келади?

«Бўлажак Ватан посбонлари» ўйин-мусобақаси (тахминий дастур)

Бу ўйинни ҳарбий қисм ва муассасада ташкил этилган тарғибот-ташвиқот гуруҳи томонидан мактабгача таълим муассасалари, умумтаълим мактаблари, лицей, коллежларда хонада, залда ёки очик ҳавода ўтказиш мумкин. Саҳна (ёки давра)га ўйин бошқарувчиси чиқиб келади.

Бошқарувчи ўйин-мусобақада иштирок этишни хоҳлаган ўқувчиларни саҳна (давра)га таклиф этади. Мусобақада иштирок этишни хоҳловчиларни танлаш учун муסיқачилар ҳарбий қўшиқлар ёки уларнинг куйларини эшиттиришлари сўралади.

Турли кинофильмлар, концертлар, клиплардан ҳарбий қўшиқлар, куйлар янграйди. Ўқувчилар куй ва қўшиқларнинг мазмунига қараб саҳна (давра)га чиқадилар. Масалан, «Танкчилар» қўшиғи ижро этилганда, ўйин-мусобақада «танкчи», «Чавандозлар» қўшиғида «чавандоз», «Учувчилар» қўшиғида «учувчи» бўлиб иштирок этмоқчи бўлган ўқувчилар ва ҳоказо (ёки фақат ўйинда иштирок этишга хоҳиш билдирган ўқувчилар) саҳнага чиқишлари мумкин. Иштирокчилар саҳна (давра)га тўпланишгач (20 тача), улар

икки гуруҳга ажратилади. Гуруҳлардаги иштирокчилар сони бир хил бўлиб, ҳарбийлар ҳар иккала гуруҳда бир хил сонда, масалан, ҳар икки гуруҳда биттадан учувчи, биттадан оддий аскар, танкчи, ошпаз ва бошқалар бўлиши керак. Иштирокчилар сони 20 нафардан ошмаслиги мақсадга мувофиқ.

Ўйин бошланиши олдидан бошқарувчи ҳайъат аъзолари билан таништиради.

Бошқарувчи: Иккала гуруҳ, тайёр экан, ўйин давомида биз уларни ҳарбийчасига «гуруҳ» деб номлаймиз. Энди Сизларга биринчи топшириқни бераман. Мен учгача санагунимча, ҳар бир гуруҳ, бўй-бўйи билан бир қаторга саф тортиши зарур.

Ушбу вазифа бошқарувчи томонидан берилади. Гуруҳлар саф тортадилар. Бошқарувчи ҳар бир гуруҳ, аъзоларидан бирини гуруҳ каттаси (командири) этиб тайинлайди (ёки гуруҳ, аъзолари томонидан сайланиши мумкин. Ҳайъат аъзолари гуруҳларнинг сафланишини баҳолайдилар. Баҳолар қўйиб бориладиган махсус стендда биринчи баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи: Ҳар иккала гуруҳ ўйин-мусобақани бошланишига тайёр. Энди биз уларни ҳарбий хизмат бўйича билимларини текшираемиз. Қани айтингчи, ҳар куни ҳарбий хизмат нимадан бошланади?

Ўйин иштирокчилари: Эрталаб махсус сигнал ёрдамида ўриндан туриш ва бадан тарбия қилишдан бошланади.

Бошқарувчи: Биз ҳам ўйин-мусобақани бадан-тарбиядан бошлаймиз.

Бошқарувчи ҳар бир гуруҳга арқондан қилинган халқани беради. Гуруҳнинг ҳар бир аъзоси навбатма-навбат арқон халқани ўзларидан ўтказиш бир-бирларига узатишлари керак. Арқон халқа бир томондан пастга қарб кийилади сўнг оёқдан ўтказилиб кейинги аскарга узатилади. Ҳайъат аъзолари ғолибларни аниқлайдилар. Махсус стендда баллар қўйилади.

Бошқарувчи: Бу ўтказилган мусобақа гуруҳларнинг ўйинни давом эттиришга тайёр эканликларини кўрсатди. Хўш, бадан тарбиядан сўнг нима қилинади?

Ўйин иштирокчилари: Ювиниш.

Бошқарувчи: У ҳолда ким тезроқ ювиниб артинади? Гуруҳ аъзолари аскарларнинг эрталабки ювиниш ва артиниш ҳолатларини пантомима (овозсиз ҳаракатлар) шаклида намоиш этадилар.

Ҳайъат аъзолари пантомима ҳаракатларини кўрадилар ва баҳолайдилар. Махсус стендда мос баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи: Аскарлар кейин нима қиладилар?

Ўйин иштирокчилари: Ошхонага эрталабки нонуштага борадилар.

Бошқарувчи: Аскарлар, одатда, ошхонага қандай борадилар?

Ўйин иштирокчилари: Аскарлар ошхонага саф тортиб, қўшиқ айтиб борадилар.

Бошқарувчи: У ҳолда ҳар бир гуруҳ алоҳида-алоҳида бўлиб ошхонага саф тортиб, қўшиқ айтиб боринг. Кайси гуруҳ бу топшириқни яхши бажарар экан? (ҳар бир гуруҳ саф тортиб қўшиқ айтиб сахнада юрадилар)

Топшириқ бажарилади, баҳоланади, махсус стендда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи: Хўш, эрталабки нонуштадан сўнг аскарлар нима билан шуғулланадилар?

Ўйин иштирокчилари: Турли машғулотларда қатнашадилар.

Бошқарувчи: Мен ҳам ҳозир Сизларни турли машғулотлар ўтказиладиган хоналарга таклиф этаман. Биринчи бўлиб алоқачиларни таклиф этамиз. Ким арқонни тезлик билан ёғочга ўрай олади? (бошқарувчи 5- 6 метр узунликдаги икки томонига ёғоч ўрнатилган арқонни алоқачиларга беради ва берилган сигнал асосида уларнинг икки томондан марказга ҳаракат қилиб юришлари учун ўртада учрашув жойларини белгилаб беради. Арқонни ёғочга ўраб белгиланган марказга биринчи бўлиб етиб келган алоқачи ғолиб ҳисобланади).

Топшириқ бажарилади, баҳоланади, стендда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи даврага пиёда аскарларни таклиф этади (2 киши). Ким- кимни торта олади - тортишмачоқ вазифасини қўяди

Топшириқ бажарилади, баҳоланади, стендда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи энди десантчилар машғулотини кўришни таклиф этади ва десантчиларга ҳар бир десантчи қўлидаги шарни ўзидан узокрокка пуфлаб учирши топшириғни беради.

Шарни пуфлаб энг узокка учира олган десантчи ғолиб ҳисобланади.

Топширик бажарилади, баҳоланади, стендда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи снайперлар машғулотиға ўтиш мақсадида уларга кичик коптокчани доира (ёки халқа) ичига тушириш топшириғини беради. Бу топширик уч марта бажарилади.

Бошқарувчи: Менимча, тушки овқатланиш вақти ҳам бўлди. Демак, навбат ошпазлар мусобақасига. Мусобақаға ҳар бир гуруҳдан биттадан ошпаз таклиф этилади ва улар ошхонада аскарлар учун тайёрланадиган таомларнинг турларини кетма-кет тўхтамай айтиши лозим. Тўхтамай таом турини кўп айта олган ошпаз ғолиб ҳисобланади.

Топширик бажарилади, баҳоланади, стендда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи давраға ҳар бир гуруҳдан биттадан мина кўювчи ва биттадан сапер (минадан тозаловчи)ни таклиф этади. Мина кўювчилар кубиклар ёки «Городки» ўйинида фойдаланиладиган предметларини ерга ҳар хил тартибда қўйиб чиқадилар. Саперчилар эса кўзлари боғланган ҳолда юриб, уларни териб чиқадилар, яъни ерни минадан тозалайдилар.

Топширик бажарилади, баҳоланади, стендда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи: Кечки дам олиш вақти ҳам бўлди. Ҳар бир гуруҳ дам олиш вақтини қандай ўтказиш мумкинлигини ўйлаб кўриб, кўрсатсалар яхши бўлади. Аскарлар бирон-бир воқеа ёки эртакни ёки аскарлар ҳаётидан лавҳа ижро этишлари, кўрсатишлари, пантомима қилишлари мумкин.

Топширик бажарилади, баҳоланади, стендда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи: Аскарлар кечки уйқуга кетди (гуруҳ аскарлари стулларга жойлашиб уйқуга кетади)лар. Улар ухлаб ётган вақтида ҳарбий қисмда қандай кутилмаган воқеалар бўлиши мумкин?

Ўйин иштирокчилари: Чақирик!

Бошқарувчи: Демак, бизнинг аскарлар учун ҳам - ЧАҚИРИҚ!

Гуруҳ аскарлари чақирик эълон қилиниши билан ўринларидан турадилар ва стулларга илиб қўйилган ҳарбий кийимларни тезлик билан киядилар. Тез ва тўғри кийина олган гуруҳ аскарлари ғолиб ҳисобланади.

Топширик бажарилади, баҳоланади, стендда баллар пайдо бўлади.

Бошқарувчи: Энди барча аскарлар саф гортинг! Сўз ҳайъат аъзоларига!

Ҳайъат аъзолари тўпланган балларни эълон қиладилар. Мукофотлайдилар. Якун ясайдилар. Аскарлар ўз жойларига қайтадилар.

Изоҳ: Бир соатлик ўйин-мусобақаға мўлжалланган мусобақалар муסיқа садолари остида ўтказилади. Ўйинға мўлжалланган топширикларни жойлардаги имконият, ўқувчиларнинг қизиқиши ва ёшларига қараб танлаш керак. Заруратға қараб мусобақаларнинг сонини кунпайтириш ёки камайитириш, осонлаштириш ёки қийинлаштириш мумкин.

МИЛЛИЙ МАРОСИМЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

Асосий тушунчалар ва уларнинг маънолари

Мустақиллик йиллари давомида миллий қадриятларни тиклаш, миллий маънавиятни юксалтириш, айниқса, шарқона одоб-ахлоқ анъаналарига эътибор кучайтирилмоқда. Ўлкамизда буюк режалар ва бунёдкорлик ишлари тарихий анъана ва тажрибаларга асосланиб ақл-идрок ва сабр-қаноат ҳамда собитқадамлик билан амалга оширилмоқда.

Мудофаа вазирлиги қўшинларида хизмат қилаётган ёшларнинг маънавий дунёсини бойитиш, уларни ватанга садоқат руҳида тарбиялаш, қолаверса, ўзимизга хос бўлган миллий урф-одатларни, маросимларни уларга сингдириш орқали маънавий жиҳатдан етук инсонни тарбиялаш, таълим-тарбия жараёнини такомиллаштириш, миллий уйғониш ғоясини рўёбга чиқарадиган янги авлодни вояга етказиш - шу куннинг долзарб масалаларидан бири десак, муинсонга бўлмайди.

Ритуаллар энг қадимий даврлардан бошлаб шакллана бошлаган. Асрлар давомида авлоддан-авлодга ўтиб, жуда кенг тус олган ва бебаҳо меросга айланган ритуаллар кўп. Ритуаллар дин пайдо бўлгунга қадар пайдо бўлган.

Ритуал (лотин сўзидан «маросим») - хулқ-атворнинг тарихий шакли бўлиб, ўзаро ижтимоий ва маданий муносабатларни, кадр-қимматни англатувчи бир маромга келтирилган ҳаракатлар тизимидир.

Лекин ритуалларнинг маълум қисми тарихнинг «совуқ шамоллари» босқинчилар ва турли тарихий шахслар - ҳукмдорлар тазйиқига учраб уларни ноҳақ равишда йўқотишга уринишлар бўлган. Лекин улар айрим қарама-қаршиликларни енгиб, кўпгина фазилатлардан ажралса-да, бутунлай йўқолиб кетмаган, баъзилари эса халқ ҳаётидан мустаҳкам ўрин олиб бизнинг замонамизгача етиб келган.

Хуллас, энг қадимий даврлардан халқ оммаси эҳтиёжи билан шакллана, борган, ижтимоий зарурат асосида ривожланган, муайян вақтлард таъқиқланган, катта қарама-қаршиликлар, тўсиқларни енгиб, бошқа халқлар тажрибаси билан бойиб келган ритуаллар узоқ ва бой тарихга эга.

Ибтидоий жамоа давридан бошлаб пайдо бўлган ритуаллар уша давр одамлари томонидан ўз даврининг нафасини, дунёқарашини, меҳнат фаолиятини, маданиятини, турли одатларини, маросимларини, ижтимоий муносабатларини сақлаб қолиш ва кейинги авлодга етказиш мақсадида ёшларга ўргатилган ва улар бизгача турли куй, қўшиқ, ҳикоя, афсона, шеър ва ўйинлар орқали етиб келган.

Қадимий ритуаллар асосан икки турга бўлинган: **тантанали ва мотам** ёки тантанали-мотам юришлари, тантанали расмий кузатиш ва кутиб олишлар. Кейинчалик улар такомиллашиб, ижтимоий, оилавий, миллий диний, ҳарбий, меҳнат, кундалик-ҳаётий, ўқув-тарбиявий ва бошқа шу каби турларга бўлинган.

Тарихий маълумотларга қараганда, ибтидоий даврда овчилар ўйинлар, ҳарбий ўйинлар, диний ва илоҳий ўйинлар, айиқ ва турли бошқа ҳайвонлар ови ўйинлари кўплаб қўлланилган. Бундай ўйинларни амалга оширишни ўзига яраша тартиб-қоидалари ишлаб чиқилган. Такومиллашув натижасида улардан ортиқча ҳаракатлар олиб ташланган ва оқибатда ушбу ўйинларни ўзига яраша маросим (тартиб, ритуал)лари пайдо бўлган. Кейинроқ, яъни| ибтидоий даврда деҳқончиликка ўтилгач, ушбу фаолиятга боғлиқ бўлган маросимлар пайдо бўла бошлаган. Жумладан, меҳнат ўйинлари, ёмғир чақириш, бевақт совуқ тушса «Қуёшга сиғиниш», омад келмаганда «Қурбонлик қилиш» ва бошқа

маросимлар шулар жумласидандир.

Секин-асталик билан ёшларни соғлом, бақувват, ватанпарвар бўлишлари учун «эркакликка ўтиш», яъни турли синовлардан, қийноқлардан ўтиш, ўзининг ҳаётга тайёрлигини, кучини намоёйиш этиш каби маросимлар пайдо бўла бошлаган. Ҳар бир маросим ўзининг тарбиявий ва таълим аҳамиятига эга бўлган. Уларнинг ҳар бири одамлар тарбияси, билими, ҳаётий тажрибаларининг ортишига ёрдам берган. Ритуаллар йиллар давомида халқ орқали таккомиллашиб борган ва аниқ хатти-ҳаракатлар билан белгиланган маросимларга айланган.

Бу тушунча билан бирга, ритуалга яқин бўлган анъана, одат, маросим тушунчалари ҳақида ҳам бир оз тўхталиб ўтамиз.

Анъана - ўзига хос ижтимоий ҳодиса бўлиб, кишиларнинг онгида, ҳаётида ўз ўрнини топган, авлоддан-авлодга ўтадиган, такрорланадиган, ҳаётнинг барча соҳаларида (умуман ёки маълум гуруҳ, томонидан) қабул қилинган тартиб ва қоидалардир.

Одат («урф-одат») - кишиларнинг турмушига сингиб кетган маълум муддатда такрорланиб турувчи хатти-ҳаракат, кўпчилик томонидан қабул қилинган хулқ-атвор қоидалари ва кўникмалардан иборат.

Масалан:

- кичикларнинг катталарга салом бериши;
- эрта туриб уй-ҳовлини тартибга келтириб қўйиш;
- меҳмонларга алоҳида хурмат кўрсатиш;
- байрам арафасида касал, ожиз ва қийналганлардан хабар олиш;
- ёрдамга муҳтожларникига ҳашарга бориш каби ўзбек халқининг яхши одатлари ҳамон сақланиб келмоқда.

Агар анъана ижтимоий ҳаёт, меҳнат, маданиятнинг ҳамма соҳаларига хос бўлиб, ҳодисаларнинг жуда кенг доирасини қамраса, одат ижтимоий ҳаётнинг:

- кишилар турмуши;
- меҳнати;
- хулқ-атвори;
- мулоқоти;
- оилавий муносабат соҳаларида кўпроқ мавжуд бўлади.

Маросим - анъана ва урф-одатнинг таркибий қисми бўлиб, инсон ҳаётидаги муҳим воқеаларни нишонлашга қаратилган расмий ва руҳий кўтаринкилик, тантанавор вазиятда ўтадиган, шу билан бирга ўзининг умумий қабул қилинган рамзий ҳаракатларига эга бўлган ҳаётий тадбирдир. Масалан:

- исм қўйиш;
- никоҳдан ўтиш;
- дафн қилиш;
- хотиралаш;
- уруғ қадаш;
- ўримга кириш ва бошқа ш.к.лар маросимлар қаторидан ўрин олиши мумкин.

Одат кундалик ҳаётнинг турли вақтида учраши мумкин бўлса, маросим инсон ҳаётидаги муҳим ҳодисалар содир бўлганда вужудга келади ва унинг асосий бурилиш дақиқалари (масалан: туғилиш, уйланиш, ўлим кабилар)ни қайд этади, расмийлаштиради.

Маросимнинг авлоддан-авлодга ўтадиган ўзига хос рамзий ва расмий ҳаракатлари, қоидалари мавжуд.

Маросимда бўлаётган воқеага, «гувоҳ» сифатида одамлар чақирилган, улар дардга ёки қувончга шерик бўлишган, келажак учун яхши ниятлар қилишган.

Ҳар бир маросимнинг ўзига хос умумий қабул қилинган тузилиши (бошланиши, ўртаси, охири) бўлади.

Кўпинча анъананинг таркибий бўлаги одат, одатнинг муҳим бир қисми маросим бўлади. Шу сабабли инсон ҳаётида бўлиб ўтадиган ёки бўлиб ўтаётган муҳим воқеанинг турмушда бурилиш ясайдиган «нуқталари»ни нишонлаш жараёнида ҳам анъана, ҳам одат, ҳам маросим содир бўлиши мумкин.

Масалан, ёшлар вояга етганда, йигитлар уйланиши, қизлар турмушга чиқишлари

керак. Буни авлоддан-авлодга ўтиб келадиган анъана деса бўлади.

Бир-бирини севган йигит-қизнинг оила кўриши учун никоҳ тўйи ўтказилади. Бу ўз навбатида, инсоният ҳаётига синган, муайян қоидага ва маълум тартибга эга бўлган урф-одат (лекин ҳар бир миллатда бу урф| одатлар ҳар хил) ҳисобланади.

Никоҳ тўйларининг асосий шартларидан бири куёв ва келинни никоҳдан ўтишларидир. Никоҳнинг замонавий шаклига кўра машинада юриш, гувоҳлар билан никоҳ рўйхатидан ўтиш, узук тақиш, никоҳловчи ходимларнинг саволларига жавоб бериш, ҳужжатларга имзо чекишлар бажарилади. **Никоҳ** расмий ва тантанали равишда ўтадиган маросимдир.

Юқорида акс этирилган жараёнлар келин-куёв, уларнинг қариндош-уруғлари ёки дўстлари учун байрамга айланиши мумкин. Тўй кечасининг ўтказилиши, барча танишлар ва қариндошларнинг таклиф этилиши билан байрамга янада тантанали тус беради.

«Анъана», «одат», «маросим» тушунчаларининг изоҳи бир-бирларига боғлиқ бўлиши билан бир қаторда, анъаналарнинг таркибий қисми - маросим бўлиши мумкин.

Масалан, таълим муассасасини битирган ёш мутахассисларнинг ишлаб чиқаришга бориб иш бошлаши одат тусига кириб қолган. Ҳар йили бу муҳим воқеага бағишланган анъанавий тадбирларни ташкил этиш мумкин. Бу одатнинг таркибий қисми - ёшларни тантанали равишда ишчилар сафига қабул қилиш ўз-ўзидан маросимга айланади.

Маросимлар:

- чигит қадаш;
- ишчилар синфига қабул қилиш;
- янги корхона, фирма, марказнинг очилиши (тақдимот);
- диплом топшириш;
- паспорт топшириш;
- дафн қилиш ва ш.к.

«Анъана», «маросим» каби байрам билан боғлиқ атамалар «стандарт» тушунча эмас, уларнинг мазмунига ҳаёт ривожланиши ва турмуш эҳтиёжлари таъсир этиши мумкин.

Ижтимоий ҳаёт тараққий этиши билан, унинг талабларига жавоб бермайдиган анъаналар ва байрамлар, маросимлар аста-секин унутила бошланади.

Маросим инсон ҳаётидаги муҳим ҳодисалар содир бўлганда вужудга келади. Маросимнинг авлоддан-авлодга ўтадиган рамзий ва расмий ҳаракатлари, қоидалари мавжуд.

Бу ҳаракатлар ва қоидаларнинг ихчамлиги, аниқ бир мақсадга йўналтирилганлиги, хатти-ҳаракатларнинг бир маромга келтирилганлиги юқорида айтиб ўтган ритуал тушунчасига тўғри келади.

Ритуаллар ҳақида гап бораркан, дастлаб кўз олдимизга Ўзбекистон Республикаси рамзларига бўлган ҳурмат ҳақидаги фикрлар келади.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси давлат байроғи, мадҳияси, герби бизнинг асосий рамзларимиз ҳисобланади. Республика рамзлари бўйича кўпгина ҳужжатлар қабул қилинган. Ушбу ҳужжатларда давлат рамзларига бўлган ҳурмат ва муносабат, улардан фойдаланиш, сақлаш усуллари ҳақида тавсиялар берилган.

Маросимларнинг гуруҳлари

Ўтказиладиган ритуаллар, маънавий-маърифий ва тарбиявий тадбирларни ташкил этиш тизимини қуйидаги тўрт гуруҳга ажратиш мумкин.

Биринчи гуруҳ. Ёшларни Ватанга, ўз халқига муҳаббат руҳида тарбиялашни шакллантиришга қаратилган ритуаллар тизими. Бунга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- умумхалқ байрамлари: Мустақиллик байрами, Ўқитувчи ва мураббийлар куни, Конституция куни, Янги йил, Халқаро хотин-қизлар куни, Наврўз, Хотира ва қадрлаш куни, шунингдек, Рамазон ва Қурбон хайитлари каби байрамлар.

- Ёш фуқаролар байрами (паспорт топшириш).
- «Ватанни севмоқ иймондандир» байрам ритуали.
- Давлат рамзларига ҳурмат кўрсатиш ритуали.

- **Ритуаллар дарси.**

- Давлат тилига бағишланган байрам ритуали.
- «Аждодларимиз мероси - кадриятларимиз асоси» мавзусидаги ритуаллар.
- Хотира куни (тантанали йиғилиш, гулчамбар қўйиш ритуаллари).

Иккинчи гуруҳ. Ёшларни фуқаролик бурчи, танлаган касбига масъулият ҳиссини шакллантирувчи ритуаллар тизими. Бунга қуйидагилар киради:

1. Тингловчиликка бағишлов ритуали.
2. Тингловчиларни босқичдан-босқичга (синфдан-синф ёки гуруҳдан-гуруҳга) ўтказиш ритуали.
3. Битирувчилар тантанаси.
4. Касб-ҳунар байрами.
5. Таълим муассасасининг ташкил этилган кунига бағишланган анъанавий байрам ритуали.
6. Ҳафта навбатчилигини қабул қилиш, якунлаш ва топшириш ритуаллари.
7. Кундалик фаолиятни бошлашга бағишланган ритуал (сафланиш).
8. Касб сулоласини улуғлаш байрами ритуали.
9. Битирувчиларни ўз илм даргоҳларига ўзлари тайёрлаган касбий совғаларини тақдим этиш ритуали.
10. «Хомийларга балли!» кечасини ўтказиш ритуали.
11. «Биринчи қўнғироқ», «Охирги қўнғироқ» ритуаллари.
12. Устозларга бағишланган «Чин дилдан» байрами ритуали.
13. «Қувноқ усталар ўлкаси» кўрик-танлов ритуали.
14. «Алпомиш авлодимиз» ўғил инсонлар беллашуви ва ш.к.

Учинчи гуруҳ. Ёшларнинг ахлоқий фазилатларини такомиллаштиришга қаратилган ритуаллар. *Ритуалларнинг бундай тизимига қуйидагиларни киритиш мумкин:*

1. Миллий-маданий, одоб-ахлоқ дарслари (масалан, ташқи қиёфа, саломлашиш одоби, ўзини тута билиш ва бошқара олиш, сўзлашиш маданияти).
2. Мавсумий спорт байрамлари.
3. Мавсумий ҳашарлар.
4. Шахсий таркиб ўртасида баҳс-мунозара (масалан, «Ота-онанг - тожу тахтинг», «Нима савоб-у, нима гуноҳ», «Нонни эъзозланг», «Йигит кишига етмиш ҳунар оз», «Бепул нарсанинг баҳоси қанча», «Йўлбарс изидан, йигит сўзидан қайтмас» ва ш.к.).
5. «Фарзанд бурчи» кўриги.
6. «Одобнома» чойхонасини ўтказиш ритуали.
7. Нотиқлик турнири.
8. «Меҳмоннома» давраси.
9. Топишмоқлар (халқ топишмоқлари) кечаси.
10. Кулгу кечаси.

Туртинчи гуруҳ. Келгусида ритуалга айланиши мумкин бўлган тарбиявий тадбирлар тизими. Булар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. Касбий маҳорат танловларини (эстафета шаклида) ўтказиш.
2. Мусиқавий дискотека.
3. Таълим муассасасининг «Фахрий аъзолигига» қабул қилиш ритуали.
4. Халқаро талаба (ёки тингловчи)лар кунига бағишланган фестивал.
5. Мавсумий сайллар ритуаллари.
6. Китоб ва ўқув предметлари ҳафталикларини ўтказиш тартиблари.

Юқорида келтирилган ритуаллардан ташқари, ҳар бир ҳарбий қисм ва муассасанинг ўзига хос (шароитдан келиб чиққан ҳолда) турли хил ташкилий тадбирлари ҳам бўлиши мумкин.

Юқорида санаб ўтилган барча маросимларни ҳарбий қисм ва муассасаларда ўтказилиши шарт деб бўлмади, чунки уларнинг тайёрланиши, ўтказилиши, тарбиявий таъсири ҳарбий қисм ва муассасанинг шароити, ташкилотчиларнинг умумий ва махсус тайёргарлиги, билими ва тажрибасига боғлиқдир.

Ўзбек халқ байрамларининг жадвал-йилномаси

21-22 март - Наврўз, эски маҳаллий номларидан бири - «Йил боши».

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши. Қадимги баҳор байрамлари асосида тахминан 28-30 аср муқаддам пайдо бўлган.

Табиат уйғониши, кун ва тун тенглиги, дала ишларининг бошланиши каби ҳодисаларни акс эттириб келган. «Йил боши» - янги йил байрам сифатида ҳам машҳур бўлган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари.

Табиат жонланиши, баҳор келиши, далаларда янги меҳнат мавсуми бошланишига бағишланган сайллар, томошалар, ўйинлар, мусобақалар, халқ ижоди кўрикларини ўтказиш, махсус таомлар тайёрланиши ва ш.к.

2. Гул сайллари (лола сайли, қизил гул сайли, сунбула сайли)

Апрель ойининг боши - май ойининг охири.

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши. Қадимий даврлардан бошлаб, далалар, қир-адирлар, тоғ ён бағрида турли табиий гуллар (бойчечак, лола, сунбула, бинафша) очилиши муносабати билан ўтказиладиган сайллар сифатида вужудга келган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари. Табиий гўзалликни, гулларни, ўсимликларни эъзозлаш, сақлаш ва кўпайтиришга бағишланган тадбирлар, сайллар, табиий сайлгоҳларда дам олишни уюштириш.

3. 22 июнь - Сув сайли (ёз байрами)

Қадимий номи «Ангом».

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши. Ўрта Осиё иқлим шароитида сувга бўлган табиий эҳтиёж асосида шаклланган, сув ҳавзалари бор шароитда тараққий этган.

Б. Байрамнинг замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари.

Сувнинг қадрига етиш, эъзозлаш тадбирлари, сув ҳавзалари ёнида турли дам олиш, соғломлаштириш ва чўмилиш тадбирларини ўтказиш.

4. Қовун сайли, узум сайли, анор, анжир сайллари, табиат ва меҳнат байрамлари.

Августнинг охири.

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши. Қадимги ҳосил йиғиш одатлари асосида шаклланган. Дала ва боғда турли маҳсулотлари пишган деҳқонлар ўз яқинлари, қўшнилари, қариндошларини чақириб, уларни у ҳосиллари билан сийлаганлар ва қарияларнинг дуосини олганлар.

Қовун экканлар - «Қовун сайли», узум экканлар - «Узум сайли»ни ўтказиб келишган. Пишиқчилик мавсумида ҳашар ва боғ сайллари ҳам уюштирилган.

Б. Замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари. Пишиқчилик даврида кишлок, дала-боғлардан бошланиб, шаҳар бозорлари, майдонлари ва маданий боғларида содир бўладиган мева кўргазма савдолари, томошалар, сайллар, «Кимнинг меваси ширин» номли кўрик-танловлар.

5. 22 сентябрь - Меҳржон - (Кўз байрами)

Бу байрамнинг қадимий номлари: Хоразмда «Чири-руж», Самарқандда - «Ним-сарда».

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши. Энг қадимги меҳр (куёш)га сиғиниш одатлари ва куз (ҳосил) маросимлари асосида тахминан 2-3 минг йил муқаддам вужудга келган. У кузги кун ва тун тенглиги, ҳосил йиғиш якуни, қишга тайёргарликни бошлаш каби ҳодисаларни акс эттирган байрамдан иборат. Тарихда 10-15 аср мобайнида Наврўздан сўнгги иккинчи катта байрам ҳисобланган, йил ярми вазифасини ҳам ўтаган. Ўрта асрларда бу байрам бир неча байрамларга бўлиниб кетган.

Б. Замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари. Ҳозирги кунда куз байрами, кузги тун ва кун тенглиги, анъанавий (эски) «йил ярми» меҳр- шафқат тадбирлари сифатида табиий сайлгоҳларда, маданий боғларда, ўйингоҳларда, майдонларда турли кўргазмалар, кўриклар, томошалар, мусобақалар, сайллар каби шакллардан фойдаланиб ўтказилиши мумкин.

6. 22 декабрь - САДА - (олов байрами)

А. Байрамнинг моҳияти, вужудга келиши. Бу байрам қадимдан олов кашф этилган кун деб қабул қилинган. У қадимий аجدодларимизнинг қишда олов (исиниш)га бўлган эҳтиёжлари асосида тараққий этган.

Оташпарастлик даврида «Сада» энг катта байрамларнинг бири ҳисобланган. Араб истилосидан сўнг (ўрта асрларда) бу байрам йўқола борган. Бироқ, унинг кўпгина қолдиқлари сақланиб қолган.

Б. Замонавий мазмуни ва ташкилий шакллари. Ҳозирги кунда уни қиш байрами сифатида ҳамда дунёдаги энг катта кашфиётлардан бири - олов муъжизаларига, йилдаги энг узоқ тун («Ялдо кечаси») ва қисқа кунга, қишқи чилла бошланишига бағишлаб, турли очик майдонларда, залларда гулханлар ёқиб, томоша - сайллар қилиб, ранг-баранг мусобақалар билан уюштира бўлади.

Ҳар бир ўтказилган маросим тарбиявий аҳамиятга эга ва шахсий таркиб тарбиясига таъсир этадиган бўлиши керак.

Ҳаётимизда кўп учраб турадиган маросим (ритуал)лар рўйхати. Замонавий байрамлар таснифи:

1. Табиат байрамлари:

- Наврўз;
- Табиатсеварлар байрами;
- Гул ва қуш байрамлари;
- Меҳржон;
- Мустақиллик куни ва ш.к.

2. Меҳнат байрамлари:

А) Қишлоқ хўжалик ходимларининг меҳнат байрамлари.

- «Уруғ қадаш» ва «Биринчи гул» тантаналари.
- Ҳосил байрами, сабзавот ва мевалар сайллари.

Б) Саноат ишчиларининг меҳнат байрамлари.

3. Маданият байрамлари:

- Маърифий байрамлар;
- Санъат байрами;
- Фольклор байрамлари;
- Бадиий спорт байрамлари;
- Халқаро дўстлик байрамлари.

4. Оилавий - хусусий байрамлар:

- Исм қўйиш маросими;
- Туғилган кун ва мучал ёшини нишонлаш маросимлари;
- Бешик ва ақиқа тўйлари;
- «Биринчи қадам» байрами;
- Суннат тўйи;
- Мактаб ёшидаги инсонлар байрамлари;
- Ўзбек тўйлари. Никоҳ тўйлари.
- Кумуш, олтин ва олмос тўйлар.
- Нафақага кузатиш ва қариялар байрамлари.

5. Ижтимоий- сиёсий байрамлар:

Умумхалқ байрамлари (Мустақиллик, Ўқитувчи ва мураббийлар куни, Конституция куни, Хотира ва кадрлаш куни, Хотин-қизлар байрами) ва касб байрамлари.

Диний байрамлар (Рўза ва Қурбон хайитлари).

Ҳар хил шакл, мавзу ва кўринишдаги маросимлар (Чойхона «ОДОБНОМА», Топишмоқлар кечаси (Халқ топишмоқлари), «МЕҲМОННОМА» давраси, Оғзаки журнал (Ўзбекистон, Наврўз, Меҳржон, Баҳор мавзуларида), «Одам кўрки - либос» конкурс-кеча, «Отанга раҳмат!» суҳбат-манозара, миллий ўйинлар кечаси (рақслар ва инсонлар ўйинлари) ва ш.к.).

Ҳарбий қисм ва муассасаларда ташкил этилиши ва ўтказилиши мумкин бўлган жамоавий ижодий тадбирлар

1. Фестиваллар: дўстлик, халқ ижодиёти, байналмилал маданият, ўзбек қўшиқлари, сайёҳлар қўшиғи; «Ватандошларимиз дунё бўйлаб», «Истеъдодлар бизнинг орамизда», «Замонавий оҳангларда» театрлаштирилган чиқишлар; «Желинг, кулишайлик» ва бошқалар.

2. Эстафеталар: сеvimли машғулотлар, меҳнат соҳалари, хотира кунлари, спорт йўналишлари бўйича.

3. Тренинглар: баҳслар, ёшлар шоуси: «Хушфезллик ва яхши одатлар», «Соғлом турмуш тарзи», «Биз ва қонун», «Жиноят, гиёҳванд модда, ОИТС қурбони бўлмаслик йўли», «Мен ва жамоа», «Оилавий клуб» ва бошқалар.

4. Биргаликда ўтказиладиган байрамлар: халқ тақвими (удум ва анъаналарга мувофиқ), туғилган кун, жамоанинг туғилган куни, ўқитувчилар ва мураббийлар куни, ота-оналар, дўстлар, ўқитувчилар билан биргаликда ўтказиладиган учрашувлар, йил фасллари, сайллари байрамлари ва ш.к.

5. Мавзули кечалар:

- кечалар-портретлар (оилалар, устозлар, гуруҳлар, ўқитувчилар), «Ветеранлар орамизда», «Ажойиб кишилар» билан учрашувлар, «Чин дилдан», «Мушоарат одоби» кечаси;

- адабий, мусиқий, шеърят кечалари, концертлар;

- оғзаки журналлар (шу жумладан, ахборот журналлари) халқ байрамлари ва удумлари бўйича. Жонли газеталар, ахлоқ-одоб ҳақидаги суҳбатлар, очиқ суҳбатлар;

- касбий танловлар: «Мен севган касб»;

- танлов дастурлари: ҚЗК (КВН), «Биз ва бизнинг истиқболдаги ихтисослигимиз», «Билимдонлар»;

- савол-жавоб кечалари, матбуот анжуманлари, очик мунозаралар, доира столлари (жамоа ва жамиятнинг турли ҳаётий масалалари бўйича), ҳарбий округ, қисм ва муассасалар қўмондонликлари, кутубхона ходимлари билан учрашувлар ва бошқалар;

- очик тортишувлар, сиёсий баҳслар, амалий ва ролли ўйинлар;

- турли мавзулардаги олимпиада ва викториналар.

б. Танловлар: касбнинг моҳир устаси, адабий-бадий, фантастик лойиҳалар, истеъдодлар турнири, “Энг яхши китобхон”.

Жамоавий ижодий фаолият, жамоавий ижодий ишни ташкил этиш, тайёрлаш, ўтказиш ва уни таҳлил этиш кўп жиҳатдан ташкилотчилар, тарбиячилар, гуруҳ раҳбарлари ва услубчиларнинг тарбия, тарбия жараёни, тарбиявий ишлар, тарбиявий ишлар услубиёти ҳақидаги билим, кўникма ва малакаларига боғлиқ.

Албатта, услубий ишлар кўшимча вақт, қувват, педагогик санъатни талаб қилади, бу эса шахсий таркиб тарбияси жараёнини оқилона бошқариш ва тарбиявий ишлар органлари офицерлари маҳоратини ошишини кузатиш имкониятларини бериши билан қопланади.

Тарбияга оид ҳикматлар

Агар инсон ҳаётда фақат танқид билан тўқнашса,
У фақат бошқаларни ёмонлаш, бировларга танбех беришни ўрганади.

Агар инсон ҳаётда фақат адоват, ёмонлик билан тўқнашса,
У фақат курашишга ўрганади.

Агар инсон ҳаётда фақат мазах ва майна қилишлик билан тўқнашса,
У фақат қатъиятсизлик, журъатсизликка ўрганади.

Агар инсон ҳаётда фақат изза қилинса, ҳамиша уялтирилса,
У ўзини гуноҳкор ва уқувсиз деб ҳис этишга ўрганади.

Агар инсон ҳаётда фақат бардошлилик билан тўқнашса,
У сабр-тоқатли бўлишга ўрганади.

Агар инсон ҳамиша бошқаларнинг кўмагини сезса,
У энг яхшилар қаторида бўлишга интилади.

Агар инсон ҳаётда фақат мақтов билан тўқнашса,
У ҳамиша миннатдор бўлишга ўрганади.

Агар инсон ҳаётда фақат адолатлилик, одиллик билан тўқнашса,
У ҳаққонийликка ўрганади.

Агар инсон ҳаётда фақат умид, ишонч билан тўқнашса,
У ишонч билдиришга ўрганади.

Агар инсон ҳаётда фақат маъқуллаш билан тўқнашса,
У ўз-ўзига ёқиш, ўзини ҳурмат қилишга ўрганди.

Агар инсон ҳаётда фақат қадрига етиш ва дўстлик билан тўқнашса,
У бутун дунёни ва барчани севишга ўрганади.

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
Педагогик технологиялар ҳақида.....	4
Таълим технологиялари	
Зинама-зина.....	7
Чархпалак.....	9
Бумеранг-1.....	13
Бумеранг-2.....	15
Учга турт (3x4).....	16
Резюме.....	18
Лабиринт-1.....	19
Лабиринт-2 (Кейс-стади асосида).....	21
ФСМУ.....	22
“Ассесмент” техникаси.....	24
Интерфаол суҳбат.....	27
Муаммо.....	28
Скарабей.....	30
Елпиғич.....	31
Блок-сўров.....	32
Тушунчалар таҳлили.....	33
Блиц-сўров.....	35
Ўйинли технологиялар	
“Консесус ва конфронтация”.....	37
Чорраҳа.....	38
Тренинглр. “Контакт-1”-жамоавий ҳикоя тузиш.....	40
Педагогиада.....	41
Панорама.....	42
Пинборд техникаси.....	44
Саҳна.....	45
Баҳслашув.....	46
Сценарий.....	48
«SCORE» интерфаол услуги.....	50
«SCORE»-1.....	50
«SCORE»-2.....	51
«Бўлажак Ватан посбонлари» ўйин-мусобақаси.....	52
Миллий маросимлар ва уларнинг тарбиявий аҳамияти.....	55
Ўзбек халқ байрамларининг жадвал-йилномаси.....	59
Ҳарбий қисм ва муассасаларда ташкил этилиши ва ўтказилиши мумкин бўлган жамоавий ижодий тадбирлар.....	62
Тарбияга оид ҳикматлар.....	64

